

ПЛАВА
ПТИЦА

ШЕЛИ

ФРАНКЕН-
ШТАЈН

„ПЛАВА ПТИЦА“

Књ. 43

Мери Шели ФРАНКЕНШТАЈН

У величанственом декору алпских планина, у столетним шумама, у забитима непрегледних пустара, на дебелом сињем мору, у мрзлих пустињама далеког Севера, одвија се једна од најнеобичнијих прича икад написаних.

У тим чудесним поднебљима којима владају необуздане силе стихије, човек изгледа сићушан и беспомоћан — али, истовремено, и узвишен и моћан, уколико је спреман да следи морални закон који носи у себи и уколико тежи да буде достојан своје људске мисије.

Млади научењак Франкенштајп, блиставог ума и узвишених тежњи, залази, међутим, на стрампутицу: обузет грозничавом страшћу да створи биће по мери човековој — да оствари подухват који ће га узвисити изнад свих људи, и учинити равним боговима — он, заправо, својим необичним експериментом ствара физичку и моралну наказу као из најгоре ноћне море. Трагедија Франкенштајнова — и поука ове књиге — у томе је да није дсвољно створити биће налик човеку, али без његове тежње према отелотворењу на путу љубави, правде, слободе, и братства. Франкенштајново чудовиште, одбачено од људи, постаје и у души наказа каква је телом; и оно почиње да се свети читавом људском роду.

У ковитлацу збивања, која се убрзавају из странице у страницу овсг класич.чсг дела светске фантастичне литературе, пратимо с узбуђењем мрачну и сурову судбину генија чија су стремљења била висока, али који није умео да их оплоди истинском хуманошћу.

ПЛАВА ПТИЦА

КЊИГА ЗА МЛАДЕ И СТАРЕ

Књ. 43

МЕРИ ШЕЛИ

ФРАНКЕНШТАЈН

ПРИПОВЕСТ О МОДЕРНОМ ПРОМЕТЕЈУ

Наслов оригинала

FRANKENSTEIN OR THE MODERN PROMETHEUS

Превела

СЛАВКА СТЕВОВИЋ

Илустрације

ЂУРА ПАВЛОВИЋ

БОЖИДАР ВЕСЕЛИНОВИЋ

МИХ. С. ПЕТРОВ

Скен: emeri

Обрада: Carlo & solicitor

www.BalkanDownload.org

www.StripZona.com

„Просвета”

Београд 1978.

САДРЖАЈ

ПРОЛОГ	1
ДЕО ПРВИ.....	21
I ЕЛИЗАБЕТА	22
II ТАЈНЕ ЖИВОТА	27
III ОДЛАЗАК НА СТУДИЈЕ	33
IV ЧУДЕСНО ОТКРИЋЕ	41
V РОЂЕЊЕ ЧУДОВИШТА	48
VI ОЗДРАВЉЕЊЕ	55
VII СТРАШНО САЗНАЊЕ	63
VIII ОКРИВЉЕНА ЈУСТИНА	74
IX ДАНИ ПАТЊЕ	82
X СУСРЕТ У АЛПИМА.....	88
XI ПРИЧА ЧУДОВИШТА.....	95
XII ЗИМА УЧЕЊА.....	102
XIII ЗАГОНЕТНА АРАБЉАНКА	108
XIV ИСТОРИЈА ЈЕДНЕ ПЛЕМЕНИТОСТИ	115
XV НЕУСПЕХ.....	120
XVI ЧУДОВИШТЕ ПОСТАВЉА ЗАХТЕВ	128
XVII ПРИСТАНАК	137
ДЕО ДРУГИ	142
XVIII ОДЛАЗАК У ЛОНДОН.....	143
XIX ПОЧЕТАК ГНУСНОГ ПОСЛА.....	152
XX ОПТУЖЕН.....	159
XXI ПОВРАТАК У ЖЕНЕВУ	168
XXII ВЕНЧАЊЕ	178
XXIII ЕЛИЗАБЕТИНА СМРТ	187
XXIV ЖУДЊА ЗА ОСВЕТОМ.....	195
ЕПИЛОГ	203
ВОЛТОНОВ НАСТАВАК.....	204

ПРОЛОГ

ПРВО ПИСМО

Госпођи Савил, Енџлеска

Петроград, 11. децембра 17..

Обрадоваћеш се кад чујеш да никаква недаћа није пратила почетак мог потхвата, на који си ти гледала са тако злим слутњама. Овамо сам стигао јуче; и моја прва дужност је да своју драгу сестру уверим да сам здрав, и да све више верујем у успех свог наума.

Већ сам далеко на северу од Лондона; и док шетам улицама Петрограда, осећам како ми на образима поиграва хладан северни поветарац, који ме крепи и испуњава усхићењем. Схваташ ли овај осећај. Овај ветрић, који је дошао из предела у које сам се ја упутио, омогућава ми да унапред осетим та ледена поднебља. Надахнути овим ветром обећања, моји будни снови постају усрднији и живљи. Узалуд покушавам да сам себе убедим како је пол предео мраза и пустоши; о« се увек појављује у мојој машти као предео лепоте и радости. Тамо је, Маргарет, сунце увек видљиво; његов широки котур креће се дуж хоризонта и стално расипа светлост. Тамо — јер, с твојим допуштењем, сестро моја, поклониху веру ранијим морепловцима — тамо нема ни снега ни мраза; и једрећи преко мирног мора, можда ћемо допловити до земље која по необичности и лепоти

превазилази сваку досад откривену област на земљиној кугли. Њене творевине и особине могу бити неупоредиве, као што су то, несумњиво, појаве небеских тела у тим неоткривеним пустим пределима. Шта се све не може очекивати у земљи вечите светлости? Можда ћу тамо открити чудесну силу која привлачи иглу¹; и можда ћу средити резултате хиљада небеских посматрања, којима је потребно само ово путовање да би њихове привидне недоследности постале доследне заувек. Задовољићу своју жарку радозналост погледом на део света који раније нико није посетио, и можда ћу газити по земљи на којој човекова нога никад раније није оставила трага. То ме привлачи, и довољно је да савлада сваки страх од опасности или смрти, и да ме нагна да кренем на ово тешко путовање са радошћу коју осећа дете за време распуста, кад се са друговима укрца у мали чамац и пође у истраживачку експедицију уз реку свог родног краја. Али, ако претпоставимо да су сва ова нагађања погрешна, ипак не можеш опорити неоцењиву корист коју ћу пружити човечанству, до последње генерације, ако пронађем пут поред пола до оних земаља у које се стиже за неколико месеци; или ако докучим тајну магнета, која се, ако је то уопште могуће, може открити једино оваквим потхватом као што је мој.

Ова разматрања су расејала узбуђење с којим сам почео писмо, те осећам да ми срце пламти од одушевљења које ме уздиже до неба; ништа у тој мери не доприноси смирењу духа као постојан циљ — тачка у коју душа може да упре своје интелектуално око. Ова експедиција је била омиљени сан моје младости. Жудно сам читао извештаје о разним путовањима предузетим с циљем да се стигне до северног дела Тихог океана, преко мора која окружују пол. Можда се сећаш да се цела библиотека нашег доброг ујака Томаса састојала од историја свих путовања која су имала истраживачки циљ. Моје школовање је било занемарено, а ипак сам страсно волео да читам. Проучавао сам те књиге и дању и ноћу, а моја присност с њима повећавала је жаљење

¹ Мисли се на магнетну иглу, односно магнетни пол (Прим. ур.)

које сам осетио још као дете кад сам сазнао да је воља мога оца на самрти забрањивала моме ујаку да ми дозволи да се посветим поморском животу.

Ове визије су избледеле кад сам први пут читао песнике чији су изливи занели моју душу и уздигли је до неба. И ја сам постао песник, па сам годину дана живео у рају који сам створио; замишљао сам и да могу добити место у храму у коме су посвећена имена Хомера и Шекспира. Ти си добро упозната с мојим неуспехом, и како сам тешко поднео то разочарање. Али баш у то време наследих имање свога рођака, те се моје мисли окренуше ранијој склоности.

Прошло је шест година откако сам се одлучио на овај потхват. Могу се чак и сада сетити онога часа кад сам се посветио овом великом науку. Почео сам тиме што сам навикао тело на недаће. Пратио сам ловце на китове у неколико експедиција до Северног мора; добровољно сам подносио хладноћу, глад, жеђ и неспавање; често сам радио више него обични морнари у току дана, а ноћи сам посвећивао проучавању математике, теорије медицине и оних грана физичке науке из којих би поморски пустолов могао да извуче највећу практичну корист. Двапут сам се стварно запослио као подофицир на гренландском китоловцу, и извршио сам своју дужност на опште дивљење. Морам признати да сам био не мало поносан кад ми је капетан понудио дужност свог заменика на броду, и са највећом озбиљношћу ме молио да останем; толико је драгоценим сматрао моје услуге.

А сада, драга Маргарет, зар не заслужујем да постигнем неки велики циљ? Мој живот је могао протећи у удобности и луксузу; али ја сам претпостављао славу свакој примамљивости коју би богатство ставило преда ме. Ох, кад би ми неки охрабрујући глас одговорио потврдно! Моја храброст и одлучност су постојани; али моје наде се колебају, а дух ми је често потиштен. Спремам се да пођем на дуго и тешко путовање, на коме ће непредвиђени догађаји захтевати сву моју снагу; треба не само да подижем дух других већ да понекад подржим и свој, кад њихов попушта.

Ово је најповољније доба за путовање по Русији. Људи брзо лете по снегу у својим саоницама; такво путовање је пријатно и, по мом мишљењу, много пријатније него у енглеским поштанским колима. Хладноћа није претерана, ако је човек умотан у крзно — а то одело сам већ набавио; јер, велика је разлика између шетње по палуби и непомичног седења сатима, кад никакво кретање не спречава крв да се буквално леди у жилама. Немам намеру да изгубим живот на поштанском путу између Петрограда и Архангелска.

Кренућу за ову варош кроз две или три недеље; имам намеру да тамо изнајмим брод, што се може лако учинити ако <се плати осигурање у корист сопственика; затим, да упослим потребан број морнара, од оних који су навикли да иду у лов на китове. Не намеравам да отпловим до месеца јуна; а када ћу се вратити? Ах, драга сестро, како могу да одговорим на ово питање? Ако успем, проћи ће много, много месеци, можда и година, пре него што се ти и ја поново састанемо. Ако не успем, видећеш ме ускоро, или никад.

Збогом, моја драга, дивна Маргарет. Нека те бог благослови, а мене спасе да бих могао поново посведочити своју захвалност за сву твоју љубав и нежност.

Воли те твој брат

Р. Волџон

ДРУГО ПИСМО

Госпођи Савил, Енџлеска

Архангелск, 28. марта 17..

Како споро пролази време овде, где сам окружен снегом и ледом! Међутим, предузет је и други корак за мој потхват. Изнајмио сам лађу, и заузет сам одабирањем морнара; изгледа да су они које сам већ ангажовао људи на које се могу ослонити, и несумњиво се одликују неустрашивом храброшћу.

Али једну потребу још никако не могу да задовољим, и тај недостатак осећам као највеће зло. Немам пријатеља, Маргарет. Кад ме буде обузело одушевљење због успеха, неће бити никога да са мном дели радост; ако ме снађе разочарање, нико се неће трудити да ме извуче из потиштености. Истина, пренећу мисли на хартију; али то је бедни начин саопштавања осећања. Желим друштво човека који би могао да саосећа са мном; чији би поглед одговорио на мој. Можда мислиш да сам романтичан, драга моја сестро, али ја горко осећам потребу за пријатељем. Немам никог крај себе, племенитог али храброг, образованог и широка духа, чији би укус био сличан моме, да одобрава или коригује моје планове. Како би такав пријатељ исправио мане твог јадног

брата! Ја сам сувише жустар на делу, а сувише нестрпљив при тешкоћама. Али још веће је зло за мене што сам се сам образовао: првих четрнаест година свога живота јурцао сам као дивљак по имању, и нисам читао ништа сем путописа нашег ујака Томаса. У то доба сам упознао чувене песнике наше отаџбине; али, тек кад више није било у мојој моћи да извучем главну корист из таквог сазнања, осетио сам потребу да упознам још неки језик осим језика своје отаџбине. Сада имам двадесет осам година, а у ствари сам мање образован него многи ученици од петнаест. Истина је да сам више размишљао, и да су моји снови на јави далекосежнији и величанственији; али њих треба (како кажу сликари) *огржавати*; и мени је веома потребан пријатељ који би имао довољно разума да ме не презире као романтичара, и довољно љубави према мени да би се потрудио да управља мојом душом.

Али, ово су бескорисне жалбе; сигурно нећу наћи пријатеља на широком океану, па чак ни овде у Архангелску, међу трговцима и морнарима. Међутим, неко осећање које није туђе ни нижој људској природи постоји чак и у грудима ових грубих људи. Мој поручник је, на пример, човек чудесне храбрости и предузимљивости; он лудо жуди за славом: или боље, да се јасније изразим, жуди за напредовањем у свом позиву. Он је Енглеz, па и поред националних и професионалних предрасуда, необлажених културом, сачувао је неке од најплеменитијих дарова човечанства. Први пут сам га упознао на једном китоловцу; пошто сам сазнао да није запослен у овом граду, лако сам га наговорио да ми помаже у мом потхвату.

Капетан је човек дивне нарави, и на броду је увек због своје племенитости и благости у дисциплини. Због ове околности, као и због његове добро познате честитости и неустрашиве храбрости, много сам желео да га узмем у службу. Младост која је прошла у усамљености, моје најбоље године проведене под твојим благим женским старањем, толико су оплемениле мој карактер да могу обуздати одвратност према уобичајеној грубости која се често испољава на броду. Никад нисам веровао да је потребна, и

кад сам чуо за морепловца који је исто тако познат по нежности свога срца као и по поштовању и послушности коју му посада указује, сматрао сам за необичну срећу што могу да га добијем у службу. Прпи пут сам чуо за њега на доста романтичан начин, од једне госпође која му дугује срећу у животу. Ово је, укратко, његова историја. Пре више година волео је неку младу Рускињу средњег имовног стања; пошто је прикупио знатну суму новца, девојчин отац је пристао на тај брак. Своју драгу је видео једанпут пре церемоније венчања; али она се купала у сузама, и бацивши му се пред ноге, преклињала га да је поштеди, признајући му да воли другога, али пошто је он сиромашан, њен отац никад неће пристати на ту везу. Мој племенити пријатељ је умирио молитељку, па пошто је сазнао име њеног драгана, није више наваљивао. Он је већ био купио имање на коме је намеравао да проведе остатак живота, али га је поклатио своје супарнику, заједно са остатком новца како би овај могао купити што је потребно, а затим је сам молио оца младе девојке да пристане на тај брак са њеним драганом. Али старац је одлучно одбио, сматрајући се обавезан чашћу моме пријатељу; кад је овај видео да је отац неумољив, напустио је отаџбину и није се вратио све док није сазнао да се његова негдашња драга удала према својој наклоности. „Какав племенит човек!“ узвикнућеш. Он то и јесте; али ипак, он је потпуно необразован: ћутљив је као Турчин, но има у њему неке неке небрижљивости; мада услед тога његово понашање изгледа још чудније, она умањује интересовање и симпатију коју би он иначе будио.

Ипак, ако се мало жалим, или ако пак можда никад не будем знао за утеху која ми је потребна у мом тешком послу, немој мислити да сам се поколебао у одлуци. Она је постојана као судбина; а моје путовање се одлаже само док време не дозволи укрцавање. Зима је била страшно оштра; али пролеће даје лепа обећања, и сматра се да је веома рано наступило, тако да ћу можда отпловити пре него што сам се надао. Ни у чему нећу пренаглити: довољно ме познајеш да би се могла поуздати у моју опрезност и промишљеност кад је безбедност других поверена мојој бризи.

Не могу ти описати своја осећања због добрих изгледа за мој потхват. Немогуће ми је да ти објасним осећање немирног узбуђења, у исто време и пријатног и пуног стрепње, са којим се спремам за полазак. Одлазим у неиспитане крајеве, у „земљу магле и снега“; али нећу убити никаквог албатроса, те се не брини за моју безбедност, или ћу ти се можда вратити исцрпен и жалостан као *Сшари морнар*? Насмејаћеш се мојој алузији; али открићу ти једну тајну. Често сам своју љубав и страшно одушевљење за опасне мистерије океана приписивао том делу модерног песника са највише маште. Има нечега у мојој души што ја не разумем. Ја сам практично марљив — неуморан — радник који обавља свој посао са истрајношћу и трудом: али поред тога, постоји љубав према необичном, вера у необично, која се уплиће у све моје планове и која ме гони ван уобичајених људских путева, чак до дивљег мора и неиспитаних предела које намеравам да истражујем.

Али да се вратим пријатнијим разматрањима. Да ли ћу те поново видети, пошто пређем огромна мора и вратим се поред најјужнијег рта Африке или Америке? Не смем се надати таквом успеху, а ипак се не могу уздржати да не погледам слику и с друге стране. Пиши ми и даље кад се укаже прилика: можда ћу примити твоја писма понекад кад су ми најпотребнија да би ми подигла дух. Нежно те волим. Сећај ме се с љубављу ако никад више не добијеш вести од мене.

Воли те твој брат,

Роберт Волштон

ТРЕЋЕ ПИСМО

Госпођи Савил, Енџлеска

7. јула 17..

Драга моја сестро. Пишем ти неколико редака у журби, како бих ти јавио да сам здрав и да сам већ одмакао на путу. Ово писмо ће стићи у Енглеску преко једног трговца који сада путује кући из Архангелска; срећнији је него ја, који можда нећу видети своју отаџбину још много година. Међутим, добро сам расположен: моји људи су одважни и смели; не изгледа да се плаше пловећих ледених санти које стално пролазе крај нас, наговештавајући опасности предела у чијем правцу путујемо. Већ смо на великој географској ширини; али је средина лета, па, иако нису тако топли као у Енглеској, јужни ветрови који нас брзо носе ка обалама до којих тако желим да стигнем одишу пријатном топлотом којој се нисам надао.

Досад нам се није десило ништа што би вредело забележити. Једна или две јаче олује и помаљање неке пукотине, то су незгоде којих би се искусни поморац једва сетио да их прибележи; а ја ћу бити врло задовољан ако се ништа горе не буде десило у току наше пловидбе.

Збогом, драга Маргарет. Буди сигурна да због тебе, а ни због самог себе, нећу бити нагао у случају опасности. Бићу хладнокрван и опрезан.

Али успех *мора* крунисати моје напоре. Зашто да не? Досад сам ишао сигурним путем преко беспутног мора: и саме звезде биле су сведоци мога успеха. Зашто да и даље не напредујем преко неукроћеног али послушног елемента? Шта може зауставити одлучно срце и чврсту вољу?

Моје препуно срце и против воље се овако излива. Али морам да завршим. Нека бог благослови моју вољену сестру!

Р. В.

ЧЕТВРТО ПИСМО

Госпођи Савил, Енїлеска

5. августа 17..

Десио нам се тако чудан догађај, да се не могу уздржати да га не прибележим, мада је врло вероватно да ћеш ме видети пре него што ово писмо дође до тебе.

Прошлог понедељка (31. јула) били смо готово опкољени ледом, који је окруживао брод са свих страна, једва му остављајући простора у мору за пловидбу. Наш положај је био прилично опасан, поготово што смо били обавијени врло густом маглом. Стога заустависмо брод, надајући се некој промени у атмосфери и времену.

Око два сата магла се растури, и ми угледасмо простране и неправилне ледене равнице које су се пружале у свим правцима, као да им нема краја. Неки од мојих другова почеше да гунђају, а и мој мозак обузеше брижне мисли, кад један чудан приказ одједном привуче нашу пажњу и одврати нам мисли од сопственог положаја. Опазисмо, на удаљености од пола миље, нека ниска кола причвршћена на саонице које су вукли пси; ишла су ка северу; створење, које је имало човечји облик, али очевидно циновског раста, седело је на саоницама и управљало псима. Посматрали смо помоћу

телескопа брзо путничково напредовање док се није изгубио међу удаљеним неравнинама на леду.

Ово привиђење изазва наше неизмерно чуђење. Веровали смо да смо били много стотина миља удаљени од ма какве земље; али ова појава нам указала на то да нисмо били тако далеко како смо претпостављали. Међутим, пошто смо били окружени ледом, нисмо могли поћи за тим трагом, који смо с највећом пажњом пратили.

Отприлике два сата после овог догађаја, зачусмо тутњаву мора; још пре ноћи лед је попуцао и ослободио нам брод. Ипак, нисмо кренули до јутра, плашећи се да се у мраку не сударимо са оним леденим масама које плове после пуцања леда. Искористих то време да се одморим неколико часова.

Ујутру, чим је свануло, изишао сам на палубу и угледао све морнаре окупљене на једној страни брода како разговарају са неким у мору. То су у ствари биле саонице, сличне онима које смо раније видели, које су у току ноћи допловиле до нас на једном великом комаду леда. Само један пас био је још у животу; али унутра се налазило људско биће, које су морнари наговарали да дође на лађу. Он није био дивљи становник неке непознате земље, као што је то онај други путник изгледао, него Европљанин. Кад се појавих на палуби, капетан рече:

— Ево нашег вође, а он вам неће дозволити да пропаднете на отвореном мору.

Кад ме је угледао, странац ми се обрати на енглеском језику, мада са страним нагласком:

— Пре него што се укрцам на ваш брод, рече он, хоћете ли бити љубазни да ме обавестите куда путујете?

Можеш замислити моје изненађење кад сам чуо такво питање које ми је упутио човек на рубу пропасти, и за кога бих претпоставио да ће му мој брод бити спасење за које би дао највеће благо што постоји на земљи. Одговорих да смо на истраживачком путовању у правцу Северног пола.

Кад је то чуо, изгледао је задовољан, и пристао да се укрца. Благих боже! Маргарет, да си могла видети човека који се тако предао спасењу, твом чуђењу не би било граница.

Удови су му били готово смрзнути, а тело ужасно измршавело од умора и патње. Никад нисам видео човека у тако бедном стању. Покушали смо да га пренесемо у кабину: али чим се удаљио са свежег ваздуха, онесвестио се. Зато га вратисмо на палубу и повратисмо га трљајући га ракијом. Натерасмо га и да прогута мало ракије. Чим је показао знаке живота, умотали смо га у ћебад и наместили близу оцака кухињске пећи. Полако се повратио и појео мало супе, која га је чудесно окрепила.

Тако су прошла два дана пре него што је био у стању да говори: а често сам помишљао да су га патње лишиле разума. Кад се донекле повратио, преместио сам га у своју кабину, где сам га неговао колико ми је то посао допуштао. Никад нисам видео интересантније створење: очи су му већином имале суров, па чак и лудачки израз. Али било је тренутака кад би, ако би му неко указао какву пажњу, или му учинио и најмању услугу, цело његово лице озарио израз доброћудности и благости какав никад нисам видео. Но, он је обично меланхоличан и очајан; а понекад шкргуће зубима, као да је нестрпљив због тежине невоља које су га притисле.

Кад се мој гост мало повратио, имао сам много муке да одстраним људе, који су желели да му поставе хиљаду питања; али нисам хтео да допустим да га муче својом доконом радозналости док је у таквом стању тела и духа, чије је опорављање очигледно зависило од потпуног одмора. Једном, ипак, поручник запити: Зашто је дошао тако далеко у ледени предео тако чудним превозним средством?

Његово лице намах доби изглед највеће сете, и он одговори:

- Да тражим некога ко је побегао од мене.
- А да ли је човек кога гоните путовао на исти начин?
- Да.

— Онда мислим да смо га видели; јер, дан пре него што смо нашли вас, приметили смо псе како вуку по леду саонице у којима се налазио неки човек.

Ово је побудило странчеву пажњу, те он поче да поставља мноштво питања у вези са правцем у коме је демон, како га је назвао, отишао. Ускоро затим, кад сам остао насамо са њим он рече:

— Бесумње сам побудио вашу радозналост, као и радозналост оних добрих људи; али ви имате сувише обзира да бисте ми постављали питања.

— Извесно; било би заиста врло неприлично и нечовечно од мене да вас мучим својим љубопитством.

— А ипак, спасли сте ме из чудне и опасне ситуације, и с пуно доброте повратили ме у живот.

Убрзо ме упита мислим ли да је пуцање леда УНИШТИЛО оне друге саонице? Одвратих да не могу одговорити ни са каквом извесношћу; лед је почео да пуца тек пред ноћ, а путник је могао стићи до сигурног места пре тога, па то не могу да оценим.

Од тог времена нова искра живота планула је у пропалом странчевом телу. Показивао је велику жељу да буде на палуби, да би вребао саонице које су се раније биле појавиле; али, ја сам га убедио да остане у кабини јер је сувише слаб да би издржао оштру атмосферу. Обећах му да ће неко стражарити и сместа га обавестити ако се ма какав предмет појави на видуку.

То је мој дневник поводом овог чудног догађаја до данашњег дана. Странцу се постепено поправило здравље, али је врло ћутљив и изгледа да се осећа нелагодно кад ма ко сем мене уђе у кабину. Међутим, његово понашање и опхођење тако је помирљиво и благо да се сви морнари интересују за њега, иако су врло мало општили с њим. Што се мене тиче, почињем да га волим као брата; а његова стална и дубока туга испуњава ме саосећањем и саучешћем. Сигурно је у својим бољим данима био племенито биће, кад је чак и сада, овако пропао, толико привлачан и пријатан.

Рекао сам у једном писму, драга моја Маргарет, да нећу наћи пријатеља на широком океану; а ипак, наишао сам на човека који ме је, пре него што му је невоља сломила дух, могао усрећити као брат по срцу.

Продужићу да пишем с времена на време у дневнику о овом странцу, ако будем имао да забележим неке нове догађаје.

13. августа 17..

Моја љубав према госту сваким даном расте. Он у исто време буди у мени у великој мери дивљење и сажаљење. Како могу да гледам тако племенито створење које је уништила невоља, а да не осећам најдубљи бол? Он је тако благ, а ипак тако мудар, веома је образован; кад говори, иако су му речи биране с највећом пажњом, оне теку брзо и неупоредивом речитошћу.

Сад се прилично опоравио од болести, и стално је на палуби, свакако ишчекујући саонице које су претходиле његовим. Само, иако несрећан, није толико обузет својом невољом да се не би интересовао за планове других. Често са мном разговара о мојим плановима, које сам му саопштио без икаквог прикривања. Удубљивао се пажљиво у све моје доказе у прилог мом крајњем успеху, као и у сваку и најмању појединост у погледу мера које сам предузео да бих га постигао. Саосећањем које ми је указивао лако ме је подстакао на то да се послужим језиком свога срца; да дам израза ватреном одушевљењу своје душе; и да кажем, са свим жаром који ме греје, како бих радо жртвовао своје богатство, свој опстанак, сву своју наду, ради остварења свог потхвата. Живот или смрт једног човека били су само мала цена за стицање знања које сам тражио; за надмоћност коју бих постигао над главним непријатељима наше расе. Док сам говорио, мрачан израз прекри лице мога слушаоца. У почетку приметих како покушава да савлада своје узбуђење; покрио је очи рукама; глас ми задрхта и издаде ме кад сам опазио како му сузе брзо капљу између прстију — јецај му се оте из груди које су се надимале. Застадох ... Најзад он проговори испрекиданим гласом:

— Несрећни човече! Зар је и вас обузело моје лудило? Да ли сте и ви пили тај отровни напиток? Чујте ме — да вам откријем своју историју, па ћете одбацити пехар са усана!

Можеш мислити колику су радозналост побудиле код мене овакве речи; али наступ бола који је обузео странца савлада његову ослабелу снагу, па је било потребно много сати одмора и тихог разговора да би повратио мирноћу.

Пошто је савладао жестину својих осећања, изгледало је да презири самога себе што је био роб страсти; па, угушујући наступ суморног очајања, поново ме наведе на разговор о мојој личности. Распитивао се за историју моје младости. Прича је била брзо испричана, али је подстакла на различита размишљања. Говорио сам о својој жељи да нађем пријатеља, о жудњи за приснијим саосећањем са сродним духом на какво нисам досад никад наишао; изразио сам убеђење да се човек тешко може похвалити срећом ако није уживао ту благодет.

— Слажем се с вама, одговори странац; ми смо несавршена бића, упола довршена, ако нам неко мудрији, бољи, вреднији од нас самих — што пријатељ треба да буде — не пружи своју помоћ да бисмо усавршили своју слабу и грешну природу. Имао сам једном пријатеља, најплеменитије од свих људских створења, па стога имам право да судим о пријатељству. Ви имате наде и живот пред собом, те немате разлога за очајање. Али ја, ја сам изгубио све, и не могу изнова почети живот.

Док је ово говорио, његово лице је добило израз тихе, смирене туге која ме је дирнула у срце. Али он је ућутао и одмах се повукао у своју кабину.

Чак иако је тако сломљена духа, нико није у стању да дубље од њега осећа лепоте природе. Звездано небо, море, и сваки приказ који су пружали ови дивни предели, изгледа да су још имали ту моћ да уздигну његову душу са земље. Такав човек има двострук живот: он може осећати патњу и бити опхрван разочарањем, а ипак, кад се повуче у себе, биће као небески дух са ореолом на глави, кога никакав бол ни лудило не могу посетити.

Хоћеш ли се насмејати моме одушевљењу за овог божанственог путника? Не би то урадила кад би га видела. Ти си васпитана и образована помоћу књига, повучена од света, па те је зато тешко задовољити; али баш због тога можеш боље оценити необичне заслуге овог дивног човека. Понекад се трудим да пронађем која је то његова особина што га тако неизмерно уздиже изнад сваке друге особе коју сам досад познавао. Верујем да је то нека интуитивна оштроумност; брза, али непогрешива моћ расуђивања; удубљивање у узроке ствари, коме нема равна по јасноћи и прецизности; овоме треба додати лакоћу изражавања и глас чија разнолика звучност подсећа на музику што осваја душу.

19. августа 17..

Јуче ми је странац рекао:

— Лако можете приметити, капетане Волтоне, да сам претрпео велике и беспримерне невоље. Једном сам одлучио да успомена на ове несреће треба да умре са мном; али ви сте ме толико придобили, да сам променио одлуку. Ви тражите знање и мудрост, као што сам и ја некад тражио; и ја се усрдно надам да задовољавање ваших жеља неће бити змија која ће вас ујести, као што је то са мном било. Не знам да ли ће вам прича о мојим несрећама користити. А ипак, кад помислим да сте кренули истим путем, излажући се истим опасностима које су од мене начиниле оно што сам, замишљах да ћете можда извући потребну поуку из моје приче, које ћете се можда придржавати ако успете у свом потхвату, и утешити у случају неуспеха. Припремите се да чујете причу о догађајима који се обично сматрају чудесним. Да се налазимо у питомијим пределима природе, могао бих се плашити да ћу код вас побудити неверицу, можда и потсмех; али у овим дивљим и тајанственим крајевима изгледаће вероватне многе ствари које би иначе изазвале смех оних који не познају увек променљиве силе природе. Такође, не сумњам у то да ће моја прича у току излагања

пружити вечни доказ о истинитости догађаја од којих се састоји.

Можеш мислити колико сам био задовољан понуђеном причом; а ипак, нисам му могао дозволити да обнавља тај бол повешћу о својим невољама. Осећао сам велику жудњу да чујем обећану причу, нешто из радозналости, а нешто из жеље да му олакшам судбину, ако би то било у мојој моћи. Ова осећања изразио сам у свом одговору.

— Хвала вам, одговори он, на вашој симпатији, али она је узалудна; моја судбина је готово запечаћена. Чекам још само једа« догађај, па ћу онда почивати у миру. Разумем ваше осећање, продужи он, приметивши да сам га хтео прекинути, али варате се, пријатељу мој, ако дозвољавате да вас тако зовем; ништа не може изменити моју судбину: саслушајте моју причу, па ћете схватити како је она неопозиво одређена.

Затим ми је рекао да ће своје причање почети сутрадан кад будем слободан. Ово обећање изазва моју најтоплију захвалност. Одлучих да свако вече, кад нисам заузет важним дужностима, забележим, што је више могуће његовим речима, оно што ми је испричао у току дана. Ако будем заузет, бар ћу направити забелешке. Овај рукопис ће ти, бесумње, пружити задовољство; али, што се тиче мене, који га познајем и слушам ту причу са његових усана, с каквим ћу га интересовањем и саосећањем читати једног дана у будућности! Чак и сада, кад почињем да остварујем овај задатак, дивна боја његовог гласа одјекује ми у ушима; његове сјајне очи управљене су у мене са свом својом меланхоличном благошћу; видим његову руку како се у узбуђењу подиже, док му душа обасјава црте лица. Како чудна и мучна мора бити његова прича; како страшна бура која је тај дивни брод захватила на његовом путу и овако га уништила!

ДЕО ПРВИ

I

ЕЛИЗАБЕТА

Рођен сам у Женеви; моја породица је једна од најугледнијих у републици. Моји преци били су много година саветници и правозаступници; мој отац је обављао неколико јавних дужности с чашћу и угледом. Сви који су га познавали поштовали су га због његове честитости и неуморне брижљивости у државним пословима. У млађим данима био је непрекидно заузет пословима своје отаџбине; разне околности спречавале су га да се рано ожени, тако да је тек у познијим годинама постао супруг и отац породице.

Пошто околности у вези с његовом женидбом дају слику његовог карактера, не могу се уздржати а да их не испричам. Један од његових најприснијих пријатеља био је трговац, који је из имућног стања, услед многих недаћа, запао у беду. Тај човек, по имену Бофор, био је поносног и несавитљивог карактера, те није могао поднети да живи у сиромаштву и забору у истој земљи у којој се истицао положајем и богатством. Стога, пошто је исплатио дугове на најчаснији начин, повукао се са ћерком у град Луцерн, где је живео непознат и у беди. Мој отац је волео Бофора најискреније, па је био дубоко ожалостан његовим повлачењем под тим несрећним околностима. Горко је жалио што је лажни понос нагнао његовог

пријатеља на поступак тако мало достојан љубави која их је везивала. Није жалио времена ни труда да га пронађе, у нади да ће га наговорити да почне живот испочетка његовом помоћу и кредитом.

Бофор је био предузео успешне мере да се сакрије, па је прошло десет месеци пре него што је мој отац открио његово боравиште. Пресрећан због открића, он požури том боравишту, које се налазило у некој неугледној кући близу Ројса. Али кад је ушао, дочекаше га само беда и очајање. Бофор је од своје пропале имовине спасао само малу суму новца; али она је била довољна да му пружи подршку у току неколико месеци. Надао се да ће у међувремену наћи какво угледно намештење у некој трговачкој кући. То међувреме је, стога, проводио у нераду; али његов бол се још више продубљивао, нагризајући га, кад је имао времена за размишљање; на крају, тако је снажно обузео његов дух, да је после три месеца лежао у постељи, неспособан да се креће.

Кћи га је неговала с највећом нежношћу; али је с очајањем видела да се њихова мала резерва брзо смањује, а да нема другог изгледа на помоћ. Но Каролина Бофор имала је необично саздану душу, а храброст јој је порасла да би је подржала у несрећи. Нашла је груб посао: плела је сламу. Тако је на разне начине успевала да зарађује једва колико је било довољно да се одржи живот.

Тако је прошло више месеци. Оцу је било све горе; готово све време проводила је негујући га; средства за живот су се смањивала, а после десет месеци умре јој отац на њеним рукама, оставивши је тако као сироче и просјакињу. Овај последњи ударац савладао ју је; клечала је крај Бофоровог одра горко плачући, кад мој отац ступи у собу. Дошао је као неки заштитнички дух сиротој девојци, која се препустила његовој бризи. После погребња свог пријатеља, он је одведе у Женеву и смести је под заштиту неке рођаке. Две године после овог догађаја Каролина му постаде жена.

Била је велика разлика у годинама између мојих родитеља, али та околност их је, изгледа, само још сједињавала везама одане љубави. У честитом карактеру мога оца било је осећања правичности, тако да је он много ценио праву љубав. Можда је у току ранијих година пропатио због позног сазнања да вољено биће није било вредно, па је зато био спреман да још више цени праву вредност. У његовој љубави према мојој мајци било је осећања захвалности и обожавања, што се потпуно разликовало од луде заљубљености старијих људи. Његова

љубав је била надахнута поштовањем њених врлина и жељом да јој буде на неки начин награда за патње које је претрпела, тако да је његово опхођење према њој било пуно неизрециве блакости. Све је чинио да би јој задовољио жеље и пружио удобност. Трудио се да је заштити, као што баштован штити неки егзотичан цвет од сваког јачег ветра, и да је окружи свим оним што би могло изазвати пријатно узбуђење у њеној нежној и доброј души. Њено здравље, па чак и смиреност њеног раније постојаног духа, били су пољуљани због онога што је претрпела. У току две године које су протекле пре њиховог брака, мој отац је постепено напустио све своје државне послове, тако да су одмах по венчању, ради опоравка њеног ослабелог тела, потражили пријатно италијанско поднебље, промену средине и интересовања коју пружа путовање кроз ту дивну земљу.

После Италије посетили су Немачку и Француску. Ја, њихов најстарији син, родио сам се у Напуљу, и као мало дете пратио сам их у њиховим лутањима. У току више година био сам њихово једино дете. Ма колико да су били привржени једно другом, изгледало је да извлаче неисцрпне резерве нежности из правог извора љубави да би их излили на мене. Нежна миловања моје мајке, и очев осмех благог задовољства док ме је посматрао, то су моја прва сећања. Био сам њихова играчка и идол, и још више — њихово дете, невино и беспомоћно биће које им је бог подарио да би га одгајили у добру, чија је судбина била у њиховим рукама, да је упуте ка срећи или несрећи, према томе како су испуњавали своју дужност према мени. Услед ове дубоке свести о томе шта дугују бићу коме су поклонили живот, додајући уз то велику нежност која их је обоје надахњивала, може се замислити да сам, док су ме у детињству учили стрпљењу, милосрђу и самосавлађивању, био тако вођен на свиленом повоцу да ми је живот личио на непрекидно уживање.

Дуго времена био сам им једина брига. Мајка је желела да има кћер, али ја сам и даље био једини потомак. Кад сам имао пет година, на једном излету ван граница Италије, провели су недељу дана на обалама језера Комо. Како су били доброћудни, често су залазили у кућице сиромашних људи. То је за моју мајку било више него дужност; била је то код ње потреба, чак страст — пошто се сећала шта је пропатила и како јој је указана помоћ — да и она буде анђео чувар потиштенима. За време једне њихове шетње нека бедна колиба у превојима долине привуче њихову пажњу својим необично тужним

изгледом, док је мноштво полунаге деце око ње одавало беду у најгорем облику. Једног дана, кад је мој отац отишао сам у Милано, мајка је са мном посетила ову кућу. Затекла је сељака и његову жену, измучене, погрбљене од брига и рада, како деле оскудан оброк на петоро гладне деце. Међу њима било је једно које је привукло пажњу моје мајке много више од осталих. Изгледало је да је сасвим другог порекла. Остало четворо деце били су црнокоси груби сељачићи, а ова девојчица мршава и сасвим плава. Имала је врло златасту косу, која, упркос бедном оделу, као да је крунисала њену главу отменомошћу. Чело јој је било широко и чисто, плаве очи ведре, а усне и облик лица изражавали су толику осећајност и нежност, да нико није могао да је посматра а да не осети како је она неко изузетно биће, које је бог послао и из чијих црта лица избија нешто божанствено.

Приметивши да моја мајка посматра са чуђењем и дављењем ову красну девојчицу, сељанка одмах исприча њену историју. То није било њено дете, већ кћи неког миланског племића. Мајка јој је била Немица, а умрла је приликом порођаја. Новорођенче је дато на негу овим добрим људима: у то време били су имућнији. Нису били дуго у браку, а најстарије дете тек што се било родило. Отац детета о коме су се старали био је један од оних Италијана одгајених у успоменама на негдашњу славу Италије — један од *schiavi ognor framenti*² који се борио за слободу своје отаџбине и постао њена жртва. Није било познато да ли је умро или још чами у аустријским тамницама. Имовина му је конфискована, а дете је остало сироче и убого. И даље је остало код родитеља који су га усвојили, али се у њиховој сељачкој кући развило лепше него баштенска ружа у трновитом жбуну тамног лишћа.

Кад се мој отац вратио из Милана, затекао је како се на трему наше виле са мном игра дете легане од насликаног анђела — биће из чијих очију као да су се расипали зраци, и чији су покрети и тело били гипкији него у дивокозе. Све му је ускоро било објашњено. Са очевом дозволом мајка је наговорила њене сеоске стараоце да је предаду њој на чување. Они су волели ово нежно сироче. Његово присуство било је за њих благослов; али не би било према њој

² Заробљеник части (итал.), човек посвећен остварењу каквог узвишеног идеала. (Прим. ур.)

правично да је задрже у беди и немаштини, кад јој провиђење пружа тако моћну заштиту. Посаветоваше се са месним свештеником, а после тога Елизабета Лоренца постаде становник куће мојих родитеља — мени више него сестра — дивни и обожавани друг у сваком мом раду и задовољству.

Сви су волели Елизабету. Страсна приврженост пуна поштовања коју јој је свако указивао, а коју сам и ја делио, постала је мој понос и радост. Уочи њеног доласка у наш дом мајка ми је рекла у шали — „Имам леп поклон“ за свог Виктора, сутра ће га добити“. Па, кад ми је сутрадан претставила Елизабету као обећани дар, ја сам, са детињом озбиљношћу, буквално протумачио њене речи, и сматрао сам Елизабету својом — својом да је штитим, волим и браним. Све хвале, које су јој биле упућиване, примао сам као да су указиване мојој својини. Звали смо једно друго присним именима рођака. Никакве речи ни изрази не би могли описати њен однос према мени — била ми је више него сестра, пошто је до смрти имала да буде моја.

II

ТАЈНЕ ЖИВОТА

Одрасли смо заједно; није било ни годину дана разлике између нас. Не треба ни да кажем да међу нама није било никаквог неслагања ни препирке. Слога је била основ нашег другарства, а разлике и супротности које су постојале у нашим карактерима још више су нас зближавале. Елизабета је била сталоженије и мирније природе; али и поред све своје ватрености, ја сам био способан за већу марљивост, и више ме је обузимала жеђ за знањем. Она је волела да се удубљује у нестварне песничке творевине; а у величанственим и чудесним пределима који су окруживали наш швајцарски дом — високи облици планина, смењивање годишњих доба, олуја и затишје; зимска тишина, и живост и бучност наших алпских лета — налазила је широко поље за дивљење и усхићење. Док је моја другарица озбиљна и задовољна духа посматрала изглед ствари, ја сам уживао у истраживању њихових узрока. Свет је за мене био тајна коју сам желео да одгонетнем. Радозналост, озбиљна тежња да докучим скривене законе природе, радост слична усхићењу кад би ми они били откривени, спадају међу најранија осећања којих могу да се сетим.

По рођењу другог сина, седам година млађег од мене, моји родитељи сасвим напустише луталачки живот, и настанише се у својој отаџбини. Имали смо кућу у Женеви, и вилу на Белриву, источној обали језера, преко једне миље удаљену од града. Углавном смо боравили у овој другој кући, тако да је живот мојих родитеља текао у приличној повучености. Ја сам по природи избегавао гомилу, а усрдно се придруживао неколицини. Према томе, углавном сам био равнодушан према школским другарима; али зближио сам се везама најприснијег пријатељства са једним од њих. Хенри Клервал био је син једног трговца из Женеве. Био је то дечак са необичним талентом и маштом. Волео је смеле подвиге, тешкоће, чак и опасност, због њих самих. Много је читао књиге о витештву и романтичним доживљајима. Састављао је јуначке песме и почео да пише приче о чаролијама и витешким пустоловинама. Покушавао је да нас натера да изводимо позоришне комаде, као и да учествујемо у маскарадама, у којима су ликови били позајмљивани од јунака Ронцеавала, Округлог стола краља Артура, и витезова који су проливали своју крв да би ослободили свети гроб из руку неверника.

Ниједно људско биће није могло провести детињство срећније од мога. Моји родитељи су били надахнути нежношћу и благошћу. Осећали смо да то нису били тирани који управљају нашем судбином по својим ћудима, већ нам пружају и стварају радости у којима уживамо. Кад сам долазио у додир са другим породицама, јасно сам увиђао колико је необично срећна била моја судбина, те је моју љубав пратила захвалност.

Моја нарав је понекад била плаховита, а узбуђења жестока; али по неком закону мога темперамента то ме није наводило на детињаста занимања, већ је изазивало жарку жељу да учим, и то не да учим све одреда. Признајем да ме нису привлачили ни грађа језика, ни законодавство појединих владавина, ни политика разних држава. Ја сам желео да докучим тајне неба и земље; па, било да ме је привлачила спољна суштина ствари, или унутрашњи дух природе и тајанственост човекове душе, моја истраживања су ипак управљена ка метафизичким или, у највишем смислу, ка физичким тајнама света.

Клервал се, међутим, бавио, да тако кажемо, моралним односима. Жива позорница живота, врлине јунака и људска дела били су његова тема. Он је сањао о томе да постане један од оних чија

се имена бележе у причама, као имена храбрих и одважних добротвора људског рода. Побожна Елизабетина душа блистала је у нашем тихом дому као свећа на олтару. Она је саосећала са нама; њен благи глас, нежан поглед њених небесно плавих очију, увек су били ту да нас благослове и потстакну. Она је била живи дух који смирује и привлачи: могао сам бити мрзовољан док сам учио, груб због жестине своје природе, али она је била ту да ме обузда својом кроткошћу. А Клервал — да ли би ма шта рђаво могло утицати на племениту Клервалову душу? А ипак, он можда не би био тако савршено човечан, тако пун обзира у својој племенитости, тако пун љубазности и нежности и поред своје страсти према пустоловним подвизима, да му она није открила праву лепоту човекољубља, и Доброчинство поставила као сврху и циљ његове узвишене амбиције.

Осећам изванредно задовољство кад се сетим успомена из детињства, живота пре него што је несрећа помрачила мој ум и претворила ведре визије о општој користи у тмурна и ускогруда размишљања о себи самом. Осим тога, сликајући своју младост, ја истовремено приказујем догађаје који су ме неосетно довели до патњи о којима ћу доцније причати: јер кад бих тражио објашњења за порекло те страсти која је доцније управљала мојом судбином, налазио бих да она избија, као планинска река, из бедних, готово заборављених извора; али надолазећи у даљем току, постала је бујица која је однела са собом све моје наде и радости.

Философија природе је тај добри дух који је дао правац мојој судбини; стога желим да у овој причи изложим оне чињенице које су довеле до моје наклоности према тој науци. Кад сам имао тринаест година, сви смо отишли на неку забаву у бању близу Тонона. Рђаво време принудио нас је да останемо цео дан затворени у крчми. У тој кући случајно сам наишао на једну свеску дела Корнелиуса Агрипе. Отворио сам је равнодушно, али теорија коју он покушава да изложи и чудесне чињенице о којима прича ускоро претворише равнодушност у одушевљење. Изгледало ми је као да је нека нова светлост обасјала мој дух, те скачући од радости саопштих оцу своје откриће. Отац погледа насловну страну књиге и рече: „Ах, Корнелиус Агрипа! Драги мој Викторе, не траћи време на то; ствар је без вредности“.

Да се уместо ове примедбе, мој отац потрудио да ми објасни како су Агрипини принципи потпуно пропали и да је уведен модеран

научни систем, који има много већу вредност него стари — пошто је моћ старог система била химерична, док је снага новог била практична и стварна — ја бих сигурно одбацио Агрипу, и задовољио своју распаљену машту вративши се пређашњим студијама с још већим жаром. Могућно је чак да ток мојих мисли никад не би добио кобни потстрек који ме је довео до пропасти. Летимичан поглед који је мој отац бацио на књигу није ме убедио да је био упознат са њеном садржином, те продужих да је читам с највећом жудњом.

Кад сам се вратио кући, побринуо сам се одмах да набавим целокупна дела тог писца, а доцније Парацелзуса и Албертуса Магнуса. Са уживањем сам читао и проучавао луде фантазије ових писаца; изгледало ми је да сем мене то благо мало ко познаје. Већ сам објаснио да сам увек био обузет жарком жељом да продрем у тајне природе. Но упркос великом труду и чудесним открићима модерних философа, увек сам после својих студија остајао незадовољан и незадовољен. Кажу да је сер Исак Њутн признавао да се осећа као дете које скупља шкољке поред великог и неиспитаног океана истине. А његови следбеници у свакој грани природних наука, које сам упознао, чак и по мом дечачком схватању изгледали су као почетници на истом путу.

Неуки сељак посматрао је елементе око себе, и упознао је њихову практичну примену. Ни најученији философ није знао много више. Он је делимично открио лице природе, али њени бесмртни облици још увек су представљали чудо и мистерију. Могоао је секцирати, растављати на делове и давати имена; али, да и не говоримо о крајњем узроку, узроци другог и трећег степена били су му потпуно непознати. Разматрао сам препреке и утврђења која су, изгледа, спречавала људска бића да уђу у тврђаву природе, па сам пренагљено и из незнања негодовао.

Али ту су биле књиге и људи који су продрли дубље и знали више. Поверовао сам у све што су они тврдили, и постао сам њихов ученик. Може изгледати чудно што се тако нешто догодило у осамнаестом веку; али, иако сам добио уобичајено образовање у женевским школама, био сам у великој мери самоук у погледу својих омиљених студија. Мој отац није био научник, те сам био остављен да се борим са детињском заслепљеношћу, коју је пратила студентска жеђ за знањем. Под вођством својих нових учитеља бацио сам се с највећом марљивошћу на трагање за философским каменом мудрости и

еликсиром живота; али ово друго је убрзо у потпуности привукло моју пажњу. Богатство ми није значило много, али каква би слава пратила такво откриће кад бих могао одагнати болести из људског тела и учинити да човек подлеже само насилној смрти.

Но, ово нису биле моје једине визије. Моји омиљени писци издашно су најављивали појаве духова или ђавола, а ја сам страшно желео да се оне реализују; ако моја бајања нису успевала, тај неуспех сам приписивао више свом неискуству неголи недостатку вештине и веродостојности мојих учитеља. И тако сам се неко време бавио одбаченим системима, мешајући, пошто сам био неупућен, хиљаду противречних теорија, батргајући се очајно у правом хаосу разноврсног знања, вођен бујном маштом и детињим расуђивањем, све док један догађај не промени ток мојих идеја.

Кад сам имао петнаест година повукли смо се у нашу кућу близу Белрива, где смо доживели страшну олују с грмљавином. Долазила је путем са планине Јуре. Одједном се зачуо страшан тресак са разних крајева неба. Посматрао сам распојасани ток олује са радозналошћу и уживањем.

Стојећи на вратима, одједном угледах како пламен избија из једног дивног старог храста који се уздизао на двадесетак метара од наше куће; а чим је блештава светлост ишчезла храст је нестао, и на његовом месту остао је само изгорео пањ. Кад смо следећег јутра отишли тамо видели смо да је дрво уништено на чудан начин. Није било расцепљено од удара, него раскомадано на ситне делиће. Никад нисам видео нешто тако потпуно уништено.

Пре овога нисам био упознат са тако очигледним законима електрицитета. Том приликом с нама је био један човек који се много бавио проучавањем природних наука па је, побуђен катастрофом, почео натенане да објашњава теорију о електрициту и галванизму. За мене је та теорија била у исто време и нова и необична. Све што је рекао бацало је у засенак Корнелиуса Агрипу, Албертуса Магнуса и Парацелзуса, господаре моје маште, тако да ми је неком чудном фаталношћу свргавање ових људи одузело вољу да продужим своје уобичајене студије. Изгледало ми је да човек ништа неће сазнати, односно никад неће моћи да сазна. Све што је дотле привлачило моју пажњу одједном је постало ништавно. Услед неке од оних ћудљивости којима смо можда најподложнији у раној младости одмах сам прекинуо дотадашња проучавања; одбацио сам историју

природе и све њој сродне науке као нешто изопачено и неуспело; осећао сам највећи презир према такозваној науци, која не може чак ни да ступи на праг истинског знања. У оваквом душевном расположењу бацих се на математику, као и на њој сродне гране, пошто је она била саграђена на сигурним темељима и стога достојна моје пажње.

Тако су чудно саздане наше душе, и тако slabим спонама смо везани за срећу или пропаст. Кад бацим поглед унатраг, изгледа ми као да је ова готово чудесна промена склоност и жеља наступила под утицајем анђела чувара мога живота — као последњи покушај духа самоодржања да одагна буру која је већ тада лебдела међу звездама, спремна да ме захвати. Његову победу су најављивале необична душевна радост и смиреност, које су наступиле после напуштања мојих пређашњих, у последње време већ мучних студија. Требало је да ме то научи да сматрам како ће бити зло ако наставим те студије, а срећа ако их напустим.

Био је то јак утицај доброг духа, али безуспешан. Судбина је била сувише моћна, а њени неумитни закони већ су одредили моју страшну и потпуну пропаст.

III

ОДЛАЗАК НА СТУДИЈЕ

Кад сам напунио седамнаест година, моји родитељи одлучише да студирам на универзитету у Инголштату. До тог доба похађао сам школу у Женеви; али отац је сматрао потребним да ради употпуњења свог образовања упознам обичаје и других земаља. Стога је требало да мој одлазак убрзо уследи; али пре него што је стигао одређени дан догоди се прва несрећа у моме животу — као неки предзнак будућих невоља.

Елизабета је добила шарлах. Болест је била тешка и она се налазила у највећој опасности. За време болести, настојали смо да на сваки начин одвратимо моју мајку од намере да је негује. У почетку је попустила на наша преклињања, али кад је чула да је живот њене љубимице у опасности није више могла да савлада свој страх. Није се одмицала од болесничке постеље — њена брижљива нега победила је опаку болест — Елизабета је била спасена, али последице ове неопрезности биле су кобне по њену неговатељицу. Трећег дана разболе се моја мати; грозницу су пратили врло узнемирујући симптоми, тако да је израз лекаревог лица предсказивао најгори исход. Храброст и доброта ове најбоље од свих жена нису је

напустили ни на самртничкој постељи. Спојила је Елизабетину и моју руку:

— Децо моја, рекла је, моје најчвршће наде у срећну будућност почивале су на ишчекивању вашег брака. Ова нада ће сада бити утеха вашем оцу. Елизабета, љубави моја, ти ме мораш заменити код млађе деце. Авај! Ја жалим што одлазим од вас; пошто сам била срећна и вољена, зар није тешко да вас све напустим? Али те мисли ми не приличе; трудићу се да се ведро помирим са смрћу, и препустићу се наде да ћу вас наћи на другом свету.

Умрла је тихо; лице јој је изражавало љубав чак и у смрти. Није потребно да описујем осећања оних чије је најдраже везе покидало ово непоправљиво зло, празнину која се осећа у души, и очајање које се огледа на лицу. Треба да прође доста времена док нас разум убеди да је она, коју смо гледали сваког дана и чији нам је живот изгледао као део нашега, могла заувек отићи — да сјај вољених очију може бити заувек угашен, да звук тако присног гласа, драгог нашим ушима, може ућутати да га никад више не чујемо. Овако се размишља у првим данима; али кад временом увидимо да је зло стварно, онда почињемо да осећамо праву оштрину бола. Међутим, коме није та сурова рука одузела неко драго биће? И зашто да описујем тугу коју смо сви осетили, и коју морамо осетити? На крају долази време кад је бол пре задовољство него потреба; кад осмех који нам заигра на уснама не одстрањујемо, иако га можда сматрамо као скрнављење. Мајка је била мртва, али ми смо ипак имали дужности које је требало обављати; морали смо ићи даље са осталима и научити да се сматрамо срећним докле год остане иједан кога отмичар није уграбио.

Мој одлазак за Инголштат, који је био одложен због ових догађаја, поново је утврђен. Отац ми је одобрио неколико недеља одмора. Изгледало ми је као обесвећење да тако брзо напустим мир, налик на смрт, у овој кући жалости, и да одједном уђем у бучан живот. Туга је за мене била нешто ново, али ме зато није мање узнемирила. Нисам хтео да изгубим из вида оне који су ми преостали; а пре свега желео сам да видим своју драгу Елизабету донекле утешену.

Она је, у ствари, прикривала свој бол и трудила се да пружи утеху свима нама. Гледала је храбро на живот и преузела своје дужности са одважношћу и ревношћу. Посветила се онима које је научила да зове чиком и рођацима. Никад није била тако дивна као у то време

кад је повратила свој зрачни осмех и делила га нама. Заборавила је чак и своју жалост трудећи се да је ми заборавимо.

Најзад је дошао дан мог одласка. Клервал је провео последње вече с нама. Наговарао је свог оца да га пусти да пође са мном на студије, али узалуд. Отац му је био ускогрудни трговац, који је у тежњама и амбицијама свога сина видео само беспосличење и пропаст. Хенри је дубоко осећао ту невољу што му је ускраћено слободоумно образовање. Мало је говорио; али кад је то чинио, у његовим ужагреним очима и живахном погледу могао сам прочитати уздржану али чврсту одлучност да не дозволим да буде спутан трговачким пословима.

Дуго смо седели. Нисмо се могли растати ни одлучити да изговоримо реч ,Збогом!' Најзад је рекосмо, и повукосмо се под изговором да тражимо одмора, верујући да смо један другог обманули. А кад сам у зору сишао до кола којима је требало да отпутујем, сви су били ту — отац да ме поново благослови, Клервал да ми још једном стисне руку, моја Елизабета да ме опет замоли да често пишем и да укажем последњу пажњу свом другу у игри и пријатељу.

Ускочих у кочије које ће ме одвести, и препустих се најсуморнијим размишљањима. Сад сам био сам, ја који сам увек био окружен драгим особама, које су се стално трудиле да једна другој пруже задовољство. На универзитету ћу морати да сам створим пријатеље и сам себе штитим. Живео сам дотад веома повучено, у кругу породице, па сам стога осећао несавладљиву нетрпељивост према новим лицима. Волео сам своју браћу, Елизабету и Клервала, то су била ,стара омиљена лица', али себе сам сматрао потпуно неподесним за друштво страних особа. Таква су била моја размишљања на почетку пута; али што сам даље одмицао, расположење и наде ме нису остављале. Усрдно сам желео да стекнем што више знања.

Код куће сам често мислио како би ми било тешко да у младости останем везан за једно место, и жудео сам да одем у свет и заузмем своје место међу осталим људским бићима. Сад су ми жеље биле испуњене, па би заиста било лудо кајати се.

Имао сам довољно времена за ова и друга размишљања на путу у Инголштат, који је био дуг и заморан. Најзад угледах високи бели торањ. Кад сам сишао с кола, одведоше ме до мог усамљеног стана да проведем вече како желим.

Следећег јутра предадох писма са препорукама и посетих неке од најпознатијих професора. Случај — или боље зао утицај, анђео рушилац, који је преузео свемоћну владавину нада мношћом од тренутка кад сам невољна корака пошао са очевог прага — одведе ме прво господину Кремпеу, професору природних наука. То је био неугледан човек, али је показивао дубоко познавање тајни ових наука. Поставио ми је неколико питања, у вези с мојим познавањем разних научних грана које припадају философији историје. Одговарао сам немарно, и с малим презрењем поменуо имена мојих алхемичара као главне писце које сам проучавао.

— Зар сте заиста проводили време у проучавању таквих глупости? рече он.

Одговорих потврдно.

— Сваки минут, продужи г. Кремпе жустро, сваки тренутак који сте утрошили на те књиге потпуно је и сасвим изгубљен. Оптеретили сте мозак одбаченим системима и бескорисним именима. Благих боже, у каквој сте то пустињи живели, где нико није био толико пажљив да вас обавести да су се те фантазије, којима сте се тако жудно напајали, хиљаду година старе, и застареле исто толико колико су старе? Нисам очекивао да ћу у ово просвећено и научно доба наићи на ученика Албертуса Магнуса и Парацелзуса. Драги мој господине, морате почети са студијама сасвим испочетка.

Рекавши то, он се мало одмаче, и састави списак неколико књига које су се бавиле философијом природе и које је желео да набавим. Затим ме отпусти, пошто је напоменуо како намерава да почетком идуће недеље започне низ предавања о природним наукама у општим цртама, а да ће професор Валдман предавати хемију у дане у које он сам не предаје.

Нисам се вратио кући разочаран, јер сам већ рекао да сам сматрао безвредним писце које је професор осудио: али нисам био нимало више вољан да продужим ове студије ма у ком облику. Г. Кремпе је био погурен човек, груба гласа и непријатног лика, тако да његов утицај на мене није био у корист наука којима се бавио. Можда

сам ја на сувише философски и замршен начин изнео закључке до којих сам био дошао у погледу ових наука у својој раној младости. Као дете нисам био задовољан резултатима које су обећавали савремени професори природних наука. Збрканих идеја, што се могло објаснити само мојим веома младим годинама, као и тиме што нисам имао вође у тој области, поново сам прелазио путеве знања из раног доба, тако да сам уместо скорашњих открића прихватио снове заборављених алхемичара. Поред тога, презирао сам примењивање модерне философије природних наука. Сасвим је било друкчије кад су господари науке тражили бесмртност и моћ; таква гледишта, иако узалудна, била су узвишена; али сад се све изменило. Изгледало је да се моја истраживачка амбиција сводила на уништавање оних визија на којима се моје интересовање за науку поглавито заснивало. Од мене се тражило да привиђење безграничне узвишености заменим стварношћу мале вредности.

Таква су била моја размишљања у току прва два или три дана мог боравка у Инголштату, које сам углавном провео упознајући се са градом и главним становницима мог пребивалишта. Али кад је започела следећа недеља, сетио сам се обавештења која ми је дао г. Кремпе у вези с предавањима. Па, ако се нисам могао сложити с тим да одем и слушам тог малог уображеног човека како предаје са катедре, ипак се сетих шта ми је рекао о г. Валдману, кога никако нисам видео, пошто до тог времена није био у граду.

Нешто из радозналости, а нешто од дуга времена, одох у салу за предавања, у коју ускоро потом уђе г. Валдман. Овај професор није нимало личио на свог колегу. Изгледало је да има око педесет година, а изглед његовог лица изражавао је највећу доброту; неколико седих власи покривало му је слепоочнице, али на потиљку коса му је била готово црна. Био је онизак, али се држао изванредно право, а имао је најпријатнији глас који сам икад чуо. Почео је предавање укупним прегледом историје хемије и разних достигнућа појединих научника, изговарајући са жаром имена најистакнутијих истраживача. Затим је дао кратак преглед садашњег стања те науке, и објаснио многе њене основне принципе. Пошто је извео неколико припремљених експеримената, закључио је панегириком модерне хемије, чији текст никад нећу заборавити:

— Стари учитељи ове науке, говорио је, обећавали су немогуће, а нису учинили ништа. Садашњи научници обећавају врло мало; они

знају да се метали не могу претварати у злато и да је еликсир живота само химера. Али ови философи, чије су руке, изгледа, створене само зато да се прљају блатом, а очи да пиље у микроскоп или пећ за топљење метала, заиста су постигли чуда. Они продиру у скровишта природе, и показују како она делује на скривеним местима. Они се уздижу до неба: открили су како циркулише крв, састав ваздуха који удишемо. Сазнали су за нове и готово неограничене силе; могу да управљају громовима са неба, да подражавају земљотрес, и чак да се ругају невидљивом свету помоћу његових сопствених сенки.

Такве су биле професорове речи — или, боље да кажем, такве су биле речи судбине, које су наговештавале моју пропаст. Док је он даље говорио, осећао сам као да ми душу обузима неки опипљиви непријатељ; он је додиривао, један по један, разне кључеве који су сачињавали механизам мога бића: жице су одјекивале једна за другом, и ускоро је мој ум био обузет једном мишљу, једном идејом, једним циљем. Толико је досад учињено — ускликнула је Франкенштајнова душа — али ја ћу постићи још више, много више; ступајући већ угаженим стазама, ја ћу прокрчити нов пут, испитати непознате силе и открити свету најдубље тајне стварања.

Те ноћи нисам тренуо. Моје унутрашње биће било је у стању побуне и немира; осећао сам да ће из тога произићи ред, али нисам имао снаге да га створим. Сан ми је дошао постепено у саму зору. Кад се пробудих, мисли из прошле ноћи личиле су ми на сан. Остала је само одлука да се вратим пређашњим студијама, и да се посветим науци за коју сам веровао да имам природног талента. Истог дана посетих г. Валдмана. Његово опхођење у приватном животу било је још пријатније и привлачније него у јавном; било је извесног достојанства у његовом држању за време предавања, док је код куће био веома срдачан и љубазан. Поднео сам му готово исти извештај о својим ранијим проучавањима као и његовом колеги професору. Пажљиво је слушао кратку причу о мојим студијама, и насмешио се код имена Корнелиуса Агрипе и Парацелзуса, али без презира који је г. Кремпе показао. Рекао је да су то били људи чијој неуморној ревности модерни философи дугују за темеље свог знања. Као лакши задатак они су оставили нама да дамо нова имена и да класификујемо чињенице, које су изнесене на видело у великој мери захваљујући њима. Напори генијалних људи, ма како погрешно били управљени, ретко кад нису успели да пруже трајну корист

човечанству. Слушао сам његово излагање, које је било изречено без претеривања и извештачености, а затим сам додао да је његово предавање одагнало моје предрасуде о модерним хемичарима. Изражавао сам се умереним речима, са скромношћу и поштовањем које сам због своје младости дуговао учитељу, не одајући (јер бих се стидео свог неискуства у животу) одушевљење које ме је подстицало на намеравањима подвиг. Замолих га за савет у погледу књига које треба да набавим.

— Срећан сам, рече г. Валдман, што сам стекао ученика; па ако ваша марљивост буде равна вашој способности, ја не сумњам у ваш успех. Хемија је она грана природних наука у којој се може постићи највећи напредак: зато је она постала предмет мојих потребних проучавања; али у исто време нисам занемарио ни друге гране тих наука. Онај ко би се посветио само том делу људског знања био би врло рђав хемичар. Ако желите да постанете прави научник, а не само безначајан експериментатор, проучите онда све гране природних наука, укључујући и математику.

Затим ме одведе у своју лабораторију да би ми објаснио употребу разних машина; упућивао ме је шта треба да набавим и обећао да ће ми дозволити да се служим његовим справама кад будем толико напредовао у науци да нећу покварити њихов механизам. Дао ми је списак књига које су ми биле потребне, и ја се опростих с њиме.

Тако се завршио тај значајни дан који је одредио моју будућу судбину.

IV

ЧУДЕСНО ОТКРИЋЕ

Од тог дана природне науке, а нарочито хемија у најужем смислу те речи, постадоше готово једини предмет мога занимања. Са одушевљењем сам читао она дела из ових области, тако пуна генијалности и дубоких запажања, која су писали савремени научници. Похађао сам предавања универзитетских научника, склапао са њима познанства. Чак и код г. Кремпеа наишао сам на много здравог разума и правог знања, додуше уз непријатну физиономију и опхођење, али зато ништа мање вредних. У г. Валдману нашао сам правог пријатеља. Његова племенитост није била помешана с догматизмом; а поуке је давао искрено и доброћудно, без трага педантерије. На хиљаду начина ми је олакшавао пут ка сазнању, и учинио ми јасним и разумљивим најзамршенија истраживања. Мој рад је у почетку био колебљив и несигуран, али се постепено све више продубљивао, и ускоро је постао тако усрдан и страстан, да су звезде често ишчезавале у јутарњој светлости док сам ја још радио у лабораторији.

Пошто сам тако вредно учио, може се замислити колико сам брзо напредовао. Моја марљивост је заиста изазивала чуђење студената, а мој напредак је изненадио учитеље. Професор Кремпе ме је често с

лукавим осмехом питао како напредује Корнелиус Агрипа, док је г. Валдман изражавао најискренију радост због мог успеха. Тако су прошле две године. За то време нисам одлазио у Женеvu, јер сам био заузет, и срцем и душом, радом на неким открићима. Нико сем онога ко је то и сам искусио не може схватити колико је наука примамљива. У другим проучавањима долазите донде докле су други пре вас дошли, али у научном раду увек има нових открића и ствари које изазивају дивљење. Ум осредњих способности, који се марљиво предао једном проучавању, мора неизоставно постићи велики напредак у тој грани; а ја, који сам непрекидно тежио достигнућу једног јединог циља, и толико потпуно био обузет њиме, напредовао сам толико брзо да сам, на крају друге године, учинио извесна открића у погледу усавршавања неких хемијских инструмената, што је на универзитету изазвало дивљење и поштовање према мени. Кад сам дошао дотле, и кад сам добро упознао природне науке у теорији и пракси уколико је то зависило од часова професора у Инголштату, мој боравак тамо није ми више могао користити. Стога помислих да се вратим својим пријатељима и родном граду, али се догодило нешто што је продужило мој боравак.

Феномен који је нарочито привлачио моју пажњу био је састав човековог тела, односно сваког бића коме је подарен живот. Често сам себи постављао питања о пореклу живота. То је било смело питање које је увек сматрано мистеријом.

Међутим, колико много ствари бисмо сазнали да кукавичлук и нехат нису прекинули наша истраживања! Превртао сам ове појединости по мислима, и одлучио да се посветим нарочито оним гранама природних наука које се односе на физиологију. Да нисам био подстакнут готово натприродним одушевљењем, моје бављење овим студијама било би досадно, готово неподношљиво. Да бисмо испитали узроке живота, морамо се прво окренути смрти. Упознао сам се са анатомијом; али то није било довољно. Морао сам посматрати природно пропадање и распадање човековог тела. Бавећи се мојим васпитањем отац је предузео највеће мере предострожности, да никакве натприродне страхоте не оставе трага на мојој души. Не сећам се да сам икад уздрхтао због неке приче о празноверју, или да сам се бојао појаве духова. Мрак није имао дејства на моју машту, гробље је за мене било само место за смештај тела без живота, која су раније била пуна лепоте и снаге, а сада

постала храна за црве. Морао сам испитивати узрок и ток овог распадања, па сам био принуђен да проводим дане и ноћи у мртвачницама и гробницама. Моја пажња била је управљена баш на оне појаве које су најнеподношљивије за нежна људска осећања. Посматрао сам како се дивни облик човеков губи и уништава; видео сам како после здравог изгледа живог човека наступа разарање смрти; гледао сам како црв нагриза очи и мозак. Застајао сам, испитујући и аналишући све ситне појединости узрочности, за које сам налазио примере у прелажењу из живота у смрт, и из смрти у живот, док ми из дубине ове таме није изненада синула нека светлост — светлост тако блистава и чудесна, а ипак тако једноставна да сам, иако збуњен великим изгледом на успех који ми је она наговештавала, био изненађен што сам међу толиким генијалним људима који су своја истраживања управили ка истој науци једино ја био одређен да откријем тако чудну тајну.

Схватите да ја не износим визије неког лудака. Као што је сигурно да сунце сија на небу, истинито је и оно што ја тврдим. Можда је неко чудо и довело до тога, али ипак стадијуми открића били су јасни и вероватни. После много дана и ноћи невероватног напора и премарања успео сам дао откријем узрок рађања и живота; и још нешто више, био сам у стању да подарим живот беживотној ствари.

Чуђење које сам у почетку осећао при овом открићу убрзо је уступило место радости и усхићењу. После толико времена проведеног у мучном раду, одједном стићи до врхунца својих тежњи — био је то најпријатнији завршетак мојих напора. Али ово откриће било је толико велико и неодољиво да је све оно што ме је постепено довело до њега било избрисано, и ја сам видео само резултат. Коначни циљ проучавања и жеља најмудријих људи од постанка света сада су се налазили на домаку моје руке. Али то ми није, као неком магијом, откривено све одједном: сазнање које сам стекао било је такве природе да је пре давало правац мојим напорима чим бих ове упутио ка предмету истраживања, него што ми је сам тај предмет представљало као већ довршен. Личио сам на оног Арабљанина који је био сахрањен са мртвацима, па је нашао излаз у живот само помоћу једне шкиљаве и наизглед слабе светиљке.

Видим, пријатељу мој, по вашем жудном изразу, и по чуђењу и нади које ваше очи изражавају, да очекујете да вам откријем тајну коју познајем. Али то не може бити. Слушајте стрпљиво до краја моју

причу, па ћете лако схватити зашто сам толико уздржан. Нећу да вас, тако незаштићеног и ватреног као што сам онда ја био, доведем до пропасти и неизбежне несреће. Научите од мене — ако не из мојих поука, онда бар из мог примера — како је опасно стицање знања, и како је много срећнији човек који верује да је његово поље рада цео свет него онај који тежи да постане већи него што то допушта његова природа.

Кад сам видео да ми је стављена у руке тако чудесна моћ, дуго сам се колебао на који начин да употребим ту моћ. Иако сам имао ту способност да подарим живот, ипак је припремање тела које ће га примити, са свим његовим сплетовима влакана, мишића и нерава, још увек представљало непојмљиво тежак и мучан посао. У почетку сам се двоумио да ли да покушам да створим биће слично себи, или неко биће простијег састава; али моја машта је била и сувише занета првим успехом да би ми дозволила да посумњам у своју способност да оживим тако сложено и дивно биће као што је човек. Материјал којим сам тада располагао није изгледао много подесан за тако тежак подухват; али нисам сумњао да ћу на крају успети! Припремио сам се за разне неуспехе; можда ће моји радови бити осујећивани, а моје крајње дело остати несавршено: међутим, размишљање о напретку који се сваког дана постиже у науци и у савршавању машина подстицало је моју наду да ће моји садашњи покушаји бар поставити темеље будућег успеха. Нисам могао сматрати да су величина и сложеност мог плана доказ његове неизводљивости. Са оваквим осећањима почео сам да стварам људско биће. Како је сложеност рада на ситним деловима представљала велику сметњу мојој брзини, одлучих да, супротно својој првобитној намери направим створење циновског раста; то ће рећи, осам стопа³ високо и у одговарајућој сразмери широко. Пошто сам донео ову одлуку и провео неколико месеци у успешном прикупљању и сређивању материјала, почех рад.

Нико не може појмити разноликост осећања која су ме гонила напред, као ураган, у оном првом одушевљењу успехом. Живот и смрт изгледали су ми као идеалне границе кроз које ћу ја први продрети, и убацити млаз светлости у наш мрачни свет. Нов род ће ме благосиљати као свог творца и као свој извор; многа срећна и дивна створења дуговаће свој постанак мени. Ниједан отац не може

³ Стопа — стара мера за дужину, око тридесет сантиметара. (Прим. ур.)

полагати право на захвалност свога детета као што ћу ја заслуживати њихову. Док сам о овоме размишљао, помислио сам да ћу можда, ако бих успео да удахнем живот беживотној ствари, током времена (мада сад увиђам да је то немогуће) повратити живот у тело које је смрт предала распадању.

Овакве мисли подржавале су ми дух док сам са истрајном ревношћу спроводио у дело овоју замисао. Образи су ми убледели услед рада, а тело измршавело због тамновања. Понекад бих, сасвим близу остварења, претрпео неуспех; а ипак сам се и даље држао наде која ће се следећег дана или следећег часа можда остварити. Тајна за коју сам само ја знао представљала је наду којој сам се био посветио. Месец ме је посматрао у мом поноћном раду, док сам, с несмањеним и неуморним жаром, покушавао да продрем у тајне природе. Нико не може ни замислити страхоте мог тајног рада, док сам се брљао по влажној земљи оскрнављеног гроба, или мучио живе животиње да бих удахнуо душу мртвој иловачи. Ноге ми клецају и очи се замагљују кад се сада тога сетим; али онда ме је неки немиран, готово поаман подстрек гонио напред; изгледало је да сам изгубио и душу и осећања ради овог једног циља. Уствари, то је био само пролазни занос, после кога су моја осећања постала још јача чим сам се вратио старим навикама, пошто је неприродни подстицај престао да делује. Сакупљао сам кости из мртвачница, па сам их, увежбаним покретима прстију, распоређивао према веома сложенем облику људског тела. У усамљеној одаји, или, боље, ћелији, на врху куће, одвојеној од свих осталих соба степеницама и галеријама, имао сам радионицу свог гнусног стварања; очи су ми искакале из дупљи док сам усредсређивао пажњу на појединости овога рада. Већи део материјала набављао сам у сали за секцирање и на клиници; моја људска природа често се гнушала тог посла, док сам, и даље гоњен жудњом која се стално појачавала, приводио рад крају.

Док сам био, срцем и душом, овако обузет тим радом, прођоше летњи месеци. Било је то најлепше доба године; никад поља нису дала обилнију жетву, нити су виногради пружили богатију бербу. Али моје очи су биле неосетљиве за чари природе. А иста осећања због којих сам занемарио све око себе учинила су да заборавим пријатеље који су били удаљени много миља и које толико дуго времена нисам видео. Био сам свестан тога да их моје ћутање узнемирује; и добро сам се сећао очевих речи: „Знам да ћеш, док си задовољан самим

собом, мислити на нас с љубављу. Мораш ми опростити ако сваки прекид у твом писању сматрам као доказ да су и остале твоје дужности исто тако занемарене '.

Знао сам стога добро каква ће бити очева осећања; али нисам могао да отргнем мисли од овог посла, који је, ма како да је сам по себи био одвратан, неодољиво привлачио моју уобразиљу. Желео сам, тако рећи, да одгодим све што је било у вези са мојим осећањима љубави, док не остварим овај велики циљ, који је пореметио све моје навике.

Онда сам мислио да ће мој отац бити неправедан ако моју немарност буде приписивао пороку, или некој мојој мани; али сад сам убеђен да је био у праву када је сматрао да ће кривица ипак бити и до мене. Савршено људско биће треба да сачува миран и сталожен дух, и да никад не дозволи да страст или нека пролазна жеља поремети његов мир. Сматрам да ни жеђ за знањем није изузетак од овог правила. Ако неки научни рад коме сте се посветили има тенденцију да ослаби ваше наклоности, и да уништи вашу склоност према једноставним задовољствима у којима не може бити ничег рђавог, онда је тај рад сигурно неисправан, то јест неприличан људском духу. Кад бисмо се увек држали овог правила; кад ниједан човек не би дозвољавао да ма какав позив поремети мир његових осећања, Грчка не би била поробљена; Цезар би поштедео своју земљу; Америка би постепеније била откривена; а царства Мексика и Перуа не би била уништена.

Али заборављам да сам почео моралисати баш у најинтересантнијем делу приче. Ваши погледи ме подсећају на то да треба да продужим.

Отац ми није ништа пребацивао у писмима, а показивао је да примећује моје ћутање само тиме што се подробније распитивао чиме са бавим. Зима, пролеће и лето прођоше ми у мучном раду; али нисам посматрао како биљке цветају ни како се развија лишће — што ми је раније увек причињавало највеће уживање — толико сам био обузет својим радом. Лишће је те године увело пре него што се мој посао приближио крају; сад сам сваким даном све јасније увиђао колико сам напредовао. Али страх ми је пригушивао одушевљење, те сам пре личио на некога ко је осуђен на робију да ради у руднику, или на неком другом нездравом послу, него на уметника који се бави својим омиљеним радом. Сваке ноћи обузимала ме је мала грозница,

постојао сам нервозан до највеће мере; тргао би ме пад листа, а избегавао сам људе као да сам скривио неки злочин. Понекад бих се узнемирио кад би приметио колико сам оронуо; подржавала ме је једино жеља да постигнем циљ; мој мучан посао биће ускоро завршен, па сам веровао да ће кретање и разонода одагнати болест која ме је обузимала, и зарицао сам се да ћу све то себи пружити кад моје стварање буде завршено.

V

РОЂЕЊЕ ЧУДОВИШТА

Било је то једне тмурне новембарске ноћи, кад сам коначно сагледао како се мој циљ остварује. Са страхом који је готово прелазео у агонију, прикупљао сам око себе инструменте живота да бих могао улисти искру живота у мртву ствар која је лежала крај мојих ногу. Био је већ један сат по поноћи; киша је суморно добовала по прозорским окнима, а свећа већ догоревала, кад при светлости готово последњег пламена опазих како се отворише мутне жуте очи тога створења; оно удахну дубоко, удови му се покретоше и згрчише.

Како да опишем своје узбуђење при овом догађају, како да прикажем то страшно биће које сам се трудио да створим с толиким бескрајним напором и муком? Удови су му били сразмерни и сматрао сам да су му црте лица лепе. Лепе! Благи боже! Његова жута кожа једва је покривала сплет мишића и жила; коса му је била црна, сјајна и лепршава, зуби бели као бисер; али ова раскошност чинила је само још страшнији контраст његовим водњикавим очима, које су изгледале готово исте боје као и тамне дупље у којима су лежале, његовом смежураном лицу и равним црним уснама.

Разни догађаји у животу не мењају се тако брзо као људска осећања. Мучно сам радио скоро две године са једним јединим циљем: да удахнем душу у беживотно тело. Ради тога сам се лишавао одмора и здравља. Желео сам то са претераним жаром. Али сада, кад сам завршио, дивни сан је ишчезао а срце су ми испуњавали неизмеран ужас и одвратност. Не могавши да поднесем изглед бића које сам створио, побегах из собе. Дуго сам ходао тамо-амо по спаваћој соби, пошто нисам могао да се смирим и заспим. На крају, после толиког узбуђења савлада ме умор. Бацих се обучен на постељу, покушавајући да се за кратко време заборавим. Али било је узалуд: истина, спавао сам, али су ме морили најлуђи снови. Причинило ми се да видим Елизабету, у пуном здрављу, како шета улицама Инголштата. Усхићен и изненађен, загрлих је; али кад спустих први пољубац на њене усне, оне мртвачки пребледеше; црте лица јој се изменише, и учини ми се да држим у наручју мртво тело своје мајке; тело јој је обавијао покров и ја опазих како црви миле у наборима платна. Тргох се иза сна ужаснут. Хладан зној ми ороси чело, зуби ми зацвокоташе а удови се згрчише: при бледој и нејасној месечевој светлости угледах страшно биће — бедно чудовиште које сам створио, — како прилази прозору. Оно подиже завесе на кревету и упре у мене очи, ако се то могло назвати очима. Затим отвори вилице и промрмља нешто неразумљиво, а осмех му набра образе. Можда је говорио, али ја нисам чуо; једну руку је испружио, као да ме задржи, али ја побегах и јурнух низ степенице. Склонио сам се у двориште куће у којој сам становао. Ту сам остао до краја ноћи, ходајући горе-доле у највећем узбуђењу, пажљиво ослушкујући у страху од сваког звука који би могао навестити долазак оног демонског тела коме сам подарио тако бедан живот.

О! Ниједно смртно биће не би могло поднети то ужасно лице! Ни мумија повраћена у живот не би могла бити тако страшна као то чудовиште. Гледао сам га док још није било довршено; и онда је било ружно; али кад су му мишићи и зглобови добили способност кретања, постао је биће које ни Данте не би могао замислити.

Ноћ сам провео врло рђаво. Понекад ми је било ударало тако брзо да сам осећао куцање сваке артерије, а затим бих се скоро срушио на земљу од изнемоглости и велике слабости. Заједно са тим ужасом осећао сам горко разочарање; снови који су тако дуго представљали

за мене храну и пријатан одмор, сад су се претворили у прави пакао. Промена је настала тако нагло, а пропаст је била тако потпуна!

Најзад је освануло јутро, тмурно и кишовито. Пред мојим сањивим и болним очима указа се инголштатска црква, њен бели торањ са сатом који је показивао шест часова. Вратар отвори капију и ја изиђох на улицу из дворишта, у коме сам те ноћи нашао прибежиште. Корачао сам брзо, као да хоћу да побегнем од оног страшног бића, плашећи се да ће ми се појавити пред очима на сваком заокрету улице. Нисам се усуђивао да се вратим кући; нешто ме је гонило да журим даље, иако сам био сав мокар од кише, која је лила из непријатно црног неба.

Ишао сам тако неко време, покушавајући да телесним кретањем олакшам терет који ми је притискивао душу. Прелазио сам улице, не схватајући јасно где сам и шта радим. Срце ми је лупало од изнемоглости и страха; али журио сам даље неравна корака, не усуђујући се да погледам око себе:

*Као онај који, усамљеним џуштем,
Корача џун стјраве и ужаса,
Па, џошћо се једном осврнуо, иде даље,
И не окреће више љаву,
Јер зна да ља стјрашни нејријателъ
Следи сасвим близу.⁴*

Продуживши тако, стигох најзад пред крчму код које су се обично заустављали дилижанси и кола. Застадох, ни сам не знајући зашто. Остадох ту неколико тренутака очију упртих у поштанска кола која су долазила са другог краја улице. Кад се приближише, видех да је то швајцарска дилижанса; она се заустави баш тамо где сам ја стајао, и кад се врата отворише угледах Хенрија Клервала, који, кад ме опази, одмах искочи.

— Драги мој Франкенштајне, узвикну он, како се радујем што те видим! Каква срећа што си овде баш у тренутку мог доласка!

⁴ Цитат из чувене песме енглеског песника Семјуела Колрица (1772—1834) *Стјари морнар*. (Прим. прев.)

Ништа се не може поредити с мојом радошћу кад сам угледао Клервала; његово ме присуство сети на оца, на Елизабету и на све оне домаће призоре, мени тако драге. Стегох му руку, и за тренутак заборавих сав свој ужас и несрећу. Одједном сам осетио, први пут после много месеци, тиху и спокојну радост. Дочекао сам пријатеља најсрдачније, па се упутисмо моме колецу. Клервал је неко време говорио о нашим заједничким пријатељима и о својој орећи што му је допуштено да дође у Инголштат.

— Можеш замислити, рече он, колико ми је било тешко да убедим оца да се све потребно знање не налази у племенитој вештини књиговодства. И, заиста, верујем да га ипак нисам у то убедио, јер је његов вечити одговор на моја неуморна преклињања био увек исти, као и одговор оног холандског учитеља у *Викфилдском свешћенику*: „Имам десет хиљада флорина годишње и без грчког језика, обилно се храним и без грчког језика.“ Ипак је његова љубав према мени на крају савладала одвратност према учености те ми је дозволио да кренем на истраживачко путовање у земљу знања.

— Највећа ми је радост што те видим; али, реци ми како си оставио мога оца, браћу и Елизабету?

— Они су врло добро и врло срећни, само мало узнемирени што им тако ретко пишеш. Спремам се да те место њих мало изгрдим. Али, драги мој Франкенштајне, настави он, пошто је застао и погледао ме право у лице, нисам одмах приметио колико рђаво изгледаш. Тако си блед и мршав: изгледаш као да више ноћи ниси ни ока склопио.

— Добро си погодио. У последње време био сам толико заузет једним послом да се нисам, као што видиш, довољно одмарао. Али се надам, искрено се надам, да су сви ти радови сада завршени и да сам најзад слободан.

Страшно сам дрхтао. Нисам могао поднети ни мисао на њих, а камоли да поменем догађај од прошле ноћи. Пошао сам брзим кораком, тако да смо ускоро стигли до мог колеца. Тада се сетих и задрхтах при помисли да је створење које сам оставио у свом стану можда још тамо, живо, и да се по њему шета. Плашио сам се да угледам то чудовиште; али још више сам се бојао да ће га Хенри видети. Стога сам га замолио да сачека неколико тренутака на дну степеница, па се упутих у своју собу. Рука ми је већ била на брани, а

још се нисам био прибрао. Зато мало застадох, обливен хладним знојем. Онда нагло одгурнух врата, као што то обично чине деца кад се плаше да их нека авет чека с друге стране; али ништа се не догоди. Уђох бојажљиво унутра. Соба је била празна, а ни у спаваћој соби није било језивог госта. Тешко сам могао поверовати да ме је снашла толика срећа; али пошто сам се уверио да је мој непријатељ заиста побегао, запљесках рукама од радости и стрчах до Клервала.

Попесмо се у моју собу, где слуга ускоро донесе доручак. Нисам био у стању да се савлађујем. Није го била само радост која ме је обузела; осећао сам да сав горим од претераног узбуђења, а срце ми је брзо ударало. Нисам био у стању ни за тренутак да останем на истом месту; прескакао сам столице, тапшао рукама и гласно се смејао. Клервал је у почетку моје необично расположење приписивао радости због његовог доласка. Али пошто ме је мало дуже посматрао, приметио је нешто дивље у мојим очима што није могао да схвати; а мој гласан, необуздан смех, који није долазио од срца, плашио га је и чуддио.

— Драги мој Воткторе, узвикну он, шта је за име божје? Не смеј се тако. Та, ти си болестан! Шта је узрок свему овоме?

— Не питај ме, повиках ја, покривши рукама очи, јер ми се учинило да сам угледао страшну авет како полако улази у собу; он може да ти каже. Ох, опаси ме! Спаси ме! Уображавао сам да ме је чудовиште шчепало; помамно сам се борио, и срушио се на под у том наступу.

Јадни Клервал! Каква су морала бити његова осећања? Сусрет, који је ишчекивао с толиком радошћу, претворио се на тако чудан начин у јад. Али ја нисам био сведок његовог бола, јер сам лежао без свести, и дуго, дуго се нисам повратио.

То је био почетак живчане грознице која ме је држала у постељи неколико месеци. За све то време једино ме је Клервал неговао. Доцније сам сазнао да је он, знајући колико је мој отац стар и неспособан за тако дуг пут, и како би Елизабета била несрећна због моје слабости, хтео да их поштеди ове жалости, па је крио од њих право стање моје болести. Знао је да ме нико није могао неговати брижљивије и усрдније од њега самог. Чврсто верујући у моје оздрављење, сматрао је да ми тиме чини добро дело, а не зло.

Али ја сам стварно био много болестан, и сигурно ме ништа друго не би могло поврати у живот да није било велике и непрекидне неге мога пријатеља. Увек ми је био пред очима облик чудовишта коме сам подарио живот, и стално сам бунцао о њему. Бесумње су моје речи чудиле Клервала. У почетку је веровао да је то лутање моје узнемирене маште; али упорност с којом сам се увек враћао на исти предмет уверише га да је моју болест проузроковао неки необичан и страشان догађај.

Опорављао сам се веома споро и уз често враћање болести, што је узнемиравало и жалостило мога пријатеља. Сећам се кад сам први пут био у стању да посматрам спољне ствари са макар и најмањим задовољством, да сам приметио како је нестало сувог лишћа и да на дрвећу пред мојим прозором избијају млади пупољци. Било је то величанствено пролеће, и оно је много допринело мом оздрављењу. Осећао сам како ми радост и љубав надимају груди. Мог суморног расположења несташе, и убрзо постадох опет весео као и пре но што ме је била обузела она кобна страст.

— Најдражи мој Клервале, узвикнуо сам, како си љубазан, како си добар према мени! Целу ову зиму провео си у мојој болесничкој соби, уместо да је проведеш у студирању, као што си намеравао. Како ћу икад моћи да ти се одужим за ово? Осећам велику грижу савести због тог разочарања коме сам ја узрок. Али ти ћеш ми опростити.

— Одужићеш ми се потпуно ако се не узрујаваш него оздравиш што је могуће пре. А пошто изгледаш тако добро расположен, могу да разговарам с тобом о једном предмету. Зар не?

Ја уздрхтах. О једном предмету! Шта би то могло бити? Да ли он то наговештава ону ствар на коју чак не смем ни да помислим?

— Смири се, рече Клервал, који је приметио да сам променио боју лица, нећу то ни помињати ако те узбуђује. Али твој отац и рођака били би врло срећни када би добили писмо твојом руком писано. Они и не знају колико си био болестан, па брину због твог дугог ћутања.

— Зар је то све, драги мој Хенри? Како можеш предпоставити да моје црне мисли неће полетети тим драгим, драгим пријатељима које волим, и који толико заслужују моју љубав.

— Ако је твоје расположење такво, пријатељу мој, онда ћеш се свакако обрадовати да видиш једно писмо које те већ неколико дана овде чека: мислим да је од твоје рођаке.

VI

ОЗДРАВЉЕЊЕ

Клервал ми затим даде то писмо. Било је од моје драге Елизабете:

Мили мој рођаче,

Био си болестан, врло болестан, тако да чак ни редовна писма драгог и љубазног Хенрија нису довољна да умире моју бригу за тобом. Забрањено ти је да пишеш — да држиш перо; међутим, потребна је бар једна реч од тебе, драги Викторе, да би се наше страховање стишало. Већ дуго сам од сваког поштаровог доласка очекивала да ће донети тај редак, па су моја убеђивања успевала да задрже чику да не крене на пут у Инголштат. Поштедела сам га непријатности, а можда и опасности тако дугог пута. Али, колико сам пута зажалила што ја сама не могу да дођем! Замишљаам како је дужност да те негује у постељи припала некој старој милосрдној болничарки, која никад не би могла погодити твоје жеље, нити их задовољити с оном пажњом и љубављу као твоја сирота рођака. Али сад је то прошло: Клервал пише да ти је заиста боље. Жељно очекујем да и ти ускоро потврдиш ту вест својом руком.

Оздрави и врати нам се. Наћи ћеш срећан и ведар дом, као и пријатеље који те нежно воле. Твој отац је доброг здравља, и само тражи да те види — да би се уверио да си добро; онда никаква брига неће више помрачивати његово доброћудно лице. Како ћеш бити задовољан кад будеш видео колико се наш Ернест променио! Он сад има шеснаест година, пун је духа и окретан. Жели да буде прави Швајцарац, и да ступи у страну војну службу. Али ми не можемо да се растанемо од њега, бар док му се не врати старији брат. Чика није задовољан том идејом о војној каријери у некој далекој земљи; али Ернест није никад био прилежан у раду као ти. Он студирање сматра мрским оковима; време проводи на чистом ваздуху пењући се по брдима или веслајући по језеру. Бојим се да ће постати беспосличар ако не попустимо и не дозволимо да се ода позиву који је изабрао.

Откако си отишао од нас мало се шта променило, сем што су деца порасла. Плаво језеро и снегом покривене планине никад се не мењају; а ја мислим да се наш тихи дом и задовољна срца управљају по истим непроменљивим законима. Моји ситни послови испуњавају ми време и забављају ме, а за овој труд награђена сам тиме што око себе видим само срећна и пријатна лица. Откако си ти отишао, догодила се само једна промена у нашем домаћинству. Да ли се сећаш којом је приликом Јустина Мориц ушла у нашу породицу? Вероватно се не сећаш; зато ћу ти у неколико речи испричати њену историју. Њена мајка, госпођа Мориц, била је удова са четворо деце, од којих је Јустина треће по реду. Та девојчица је увек била љубимица свога оца; али због неке чудне изопачености, мајка није могла да је подноси, па је после смрти г. Морица врло рђаво са њом поступала. Твоја мати је то приметила, па кад је Јустина имала дванаест година, наговорила је њену мајку да јој дозволи да живи у нашој кући. Републиканске установе у нашој земљи довеле су до опхођења међу људима природнијег и пријатнијег од оног које преовлађује у великим монархијама што нас окружују. Отуда и мања разлика између разних класа нашег становништва; а нижи сталежи, пошто нису ни тако сиромашни ни презрени, имају углађеније и моралније

понашање. Бити слуга у Женеви не значи исто што и бити слуга у Француској и Енглеској. Јустина, тако примљена у нашу породицу, научила је дужности служавке; али овај позив у нашој срећној земљи не повлачи неминовно за собом незнање, нити икакав губитак достојанства људског бића.

Јустина је, као што знаш, била твоја велика љубимица. Сећам се твоје напомене једном приликом, да је један Јустинин поглед могао да одагна твоје рђаво расположење, са истим објашњењем које и Ариосто даје поводом Анђеликине лепоте — изгледала је толико простосрдачна и срећна. Тетка ју је много заволела, тако да јој је пружила веће образовање него што је у почетку намеравала. Ово добротинство било је убрзо награђено: Јустина је била најзахвалније створење на свету. Не мислим да кажем да је она то изражавала речима; никад нисам чула да је таква реч прешла преко њених усана. Али из њених очију могло се прочитати да готово обожава заштитнике. Иако је имала веселу нарав и у много чему била немарна, ипак је обраћала највећу пажњу на сваки теткин покрет. Сматрала ју је оличењем свих врлина и трудила се да подражава њен начин говора и понашање, тако да ме чак и сад подсећа на њу.

Кад је драга тетка умрла, сви смо били сувише обузети својим болом да бисмо могли обратити пажњу на сироту Јустину, која ју је неговала у току болести с најнежнијом љубављу. Јадна Јустина била је много болесна; али чекала су је друга искушења.

Једно за другим помреше њена сестра и браћа, па њеној мајци од све деце остаде та занемарена кћи. Њена савест била је узнемирена: почела је веровати да је смрт њених љубимаца била божја хазна због њене пристрасности. Како је била католикиња, верујем да је и њен исповедник потврдио ту њену мисао. Услед тога, неколико месеци после твог одласка у Инголштат, Јустинина мајка се покајала па је позвала да се врати кући. Јадна девојка, плакала је кад је напуштала нашу кућу. Била се много променила после теткине смрти; услед жалости, у њеном понашању се запажала нека бојажљивост и привлачна благост, док се раније више истицала њена живахност. Боравак код мајке није јој могао повратити

веселост. Јадна жена била је врло ћудљива у свом покајању. Понекад би молила Јустину да јој опрости за нељубазност, али много чешће ју је оптуживала за смрт браће и сестре. Непрекидно мучење је у почетку појачало њену раздражљивост, на крају је упропастило здравље госпође Мориц, која је сад већ нашла вечни мир. Умрла је чим су настали први хладни дани почетком прошле зиме. Јустина се вратила нама, и веруј ми да је много волим. Врло је паметна и племенита девојка, и веома лепа. Као што сам већ раније напоменула, њено држање и говор стално ме подсећају на драгу тетку.

Морам ти такође рећи, драги мој рођаче, неколико речи о малом златном Виљему. Волела бих да га можеш видети; врло је висок за своје године, а има дивне плаве насмејане очи, црне трепавице и коврцаву косу. Кад се смеје, на образима, руменим од здравља, појављују му се две рупице. Већ је имао једну или две *жене*, али љубимица му је Лујза Варон, лепа девојчица од пет година.

Сада, драги Викторе, мислим да ћеш желети да чујеш мало оговарања у погледу добрих људи Женеве. Лепа госпођица Менсфилд већ прима честитања поводом свог скорог венчања са младим Енглезом Џоном Мелбурном. Њена ружна сестра Манон удала се прошле године за г. Дивилара, богатог банкара. Твој најмилији школски друг Луј Маноар претрпео је неколико разочарања после Клерваловог одласка из Женеве. Али већ је повратио добро расположење, и кажу да је на прагу женидбе са лепушкастом Францускињом, госпођом Таверније. Она је удовица и много старија од Маноара, али изазива много дивљења и врло је омиљена.

У току писања расположење ми се поправило, драги рођаче; али на завршетку ми се враћају бриге. Пиши, мили мој Викторе — један редак, једна реч значиће за нас благослов. Хиљаду пута хвала Хенрију за његову доброту, љубав и многа писма: искрено смо му благодарни.

Збогом! Рођаче; чувај се и, преклињем те, пиши!

Женева, 18. марта 17..

Елизабета Лавенца

— Драга, драга Елизабета! узвикнуо сам кад сам прочитао писмо... Писаћу одмах, да им одагнам бригу која их сигурно тишти. Написао сам писмо, али ме је то напрезање много заморило. Међутим, моје оздрављење се настављало, те сам после петнаест дана могао да напустим собу.

Моја прва дужност по оздрављењу била је да упознам Клервала са неким професорима универзитета. Том приликом претрпео сам извесне непријатности, које су повредиле ране моје душе. Још од оне кобне ноћи кад је мој рад био завршен, и кад су почеле моје невоље, зачала се код мене јака антипатија чак и према имену природних наука. Мада сам иначе повратио здравље, већ само поглед бачен на неки хемијски инструмент обновио би сву агонију моје нервне узнемирености. Хенри је то приметио, па је уклонио све апарате да их више не видим. Чак ми је и стан променио, јер је опазио да мрзим собу која ми је раније служила као лабораторија. Али све ово Клервалово старање није вредело хад сам отишао у посету професорима. За мене је то било мучење кад га је г. Валдман, љубазно и са топлином, хвалио необичан напредак који сам учинио у природним наукама. Он је убрзо приметио да не волим тај предмет разговора; али, не погађајући прави разлог, приписивао је то мојој скромности, па са мог рада пређе на саму науку, у жељи, како сам најзад схватио, да ми помогне. Шта сам могао да чиним? Он је хтео да ми угоди, а мучио ме је. Имао сам осећај као да пажљиво ређа све оне инструменте, који ће доцније бити употребљени да би ме довели до лагане и свирепе смрти. Његове речи су ме раздирале, али се нисам усуђивао да искажем бол који сам осећао. Клервал, који је својим очима и осетљивошћу увек запажао туђа осећања, прекиде ту тему, наводећи као изговор своје потпуно незнање, те разговор доби општији ток. У срцу сам захваљивао пријатељу, али нисам то говорио. Јасно сам видео да је изненађен, али није покушавао да извуче моју тајну; мада сам га волео безграничном љубављу помешаном са поштовањем, ипак се нисам могао решити да му испричам догађај који ми се тако често враћао у сећање, плашећи се да ће оставити још дубљег трага ако га будем некеме поверио.

Г. Кремпе није био тако деликатан; пошто сам у то време био скоро неподношљиво осветлив, његове претеране и неспретне похвале причинише ми још већи бол него добродушно одобравање г. Валдмана.

— Доврага! узвикнуо је, уверавам вас, г. Клервале, да нас је све превазишао. Да, чудите се ако хоћете, али то је ипак истина. Младић који је, још до пре неколико година чврсто веровао у Корнелиуса Агрипу као у јеванђеље, сад се попео на чело универзитета; па ако се ускоро не спусти, сви ћемо бити ван себе. Да, да, настави приметивши израз патње на моме лицу, господин Франкенштајн је скроман, а то је дивна особина код младог човека. Знате, господине Клервале, млади људи треба да буду стидљиви; и ја сам био такав као млад, али то врло брзо ишчезне.

Сад г. Кремпе поче да хвали сам себе, и тако, срећом, скрете разговор са предмета који ми је био толико несносан.

Клервал се никад није слагао с мојом љубављу према природним наукама; а његово проучавање књижевности потпуно се разликовало од мог рада. Дошао је на универзитет с намером да потпуно савлада источне језике, да би тако остварио животни циљ који је себи поставио. Кад је одлучио да опроба каријеру славе, управио је поглед на исто«, који ће проширити видике његовом предузимљивом духу. Персијски, арапски и санскритски језик задржаше његову пажњу, па ни мене није било тешко придобити да се посветим истим студијама. Беспосличење ми је увек било мрско, а сада кад сам желео да побегнем од својих мисли, и пошто сам омрзнуо своје раније студије, осећао сам велико олакшање што учим са својим другом. Тако сам у делима источних писаца налазио не само поуку него и утеху. Ја нисам, као он, тежио критичком познавању њихових дијалеката, јер нисам мислио да их друкчије применим сем као привремено занимање. Читао сам једино да бих разумео шта су ти писци хтели да кажу, а они су обилно награђивали мој труд. Њихова меланхолија смирује, а њихова радост толико подиже дух, да на тако нешто никад нисам наишао код писаца ма које друге земље. Кад читате њихова дела, изгледа вам да се живот налази на топлем сунцу и у ружином врту — у осмесима и мргођењима часног непријатеља, и у ватри која сажиже ваше сопствено срце. Како је то различито од мужевне и јуначке грчке поезије!

Лето ми прође у том раду, а мој повратак у Женеву био је одређен за крај јесени. Међутим, пошто је због разних догађаја полазак више пута одлаган, дође зима и снег, па како су путеви били непроходни, мој пут се одложи за почетак пролећа. Ово одлагање сам врло тешко поднео, јер сам жудео да видим свој родни град и своје миле пријатеље. Пре тога сам одлагао повратак само зато што сам нерадо остављао Клервала у туђој вароши док не стекне нова познанства. Зима ми је, међутим, прошла у ведром расположењу; и мада је пролеће дошло необично доцкан, његова лепота је накнадала то закашњење.

Месец мај је већ био почео, а ја сам сваког дана ишчекивао писмо које ће утврдити дан мога одласка, кад Хенри предложи шетњу пешице по околини Инголштата, да бих се опростио са земљом у којој сам тако дуго живео. Са задовољством прихватих предлог: волео сам кретање, а Клервал ми је увек био омиљен друг у шетњама ове врсте, које сам предузимао кроз пределе своје отаџбине.

Провели смо четрнаест дана у овим обилагањима. Моје здравље и расположење одавно су се повратили, а јачали су их здрав ваздух, обични доживљаји на путу и разговори са мојим пријатељем. Студирање ме је раније одстранило од дружења са људима, па сам постао недруштвен. Али Клервал је пробудио у мом срцу лепша осећања; поново ме је научио да волим природу и весела дечја лица. Изванредни пријатељу! Како си ме искрено волео и трудио се да уздигнеш мој дух док није постао раван твоме! Саможив рад био ме је учинио скученим и ускогрудим, док твоја племенитост и љубав нису загрејали и пробудили моја чула. Постао сам опет оно срећно створење које је волело и било од свих вољено, и које до пре неколико година није знало ни за бригу ни за жалост. Кад сам био срећан, природа је имала моћ да код мене пробуди најлепша осећања. Ведро небо и зелена поља испуњавали су ме усхићењем. Ово годишње доба било је заиста божанствено; пролећно цвеће китило је живе ограде, док је летње већ било у пупољцима. Нису ме више узнемиравале мисли које су ме у току ноћи притискивале као тежак терет, упркос мојим напорима да их се отресем.

Хенри се радовао мом весељу и искрено саосећао са мном. Трудио се да ме забави, изражавајући осећања која су му испуњавала душу. Довитљивост његовог духа том приликом заиста је изненађивала: у разговор је уносио пуно маште, и врло често је,

подражавајући персијске и арапске писце, измишљао приче пуне фантазије и страсти.

Вратисмо се у колеџ у недељу поподне: сељаци су играли, и сви које смо сретали изгледали су весели и срећни. И ја сам био добро расположен, тако да сам успут поскакивао од необуздане радости и раздраганости.

VII

СТРАШНО САЗНАЊЕ

Кад сам се вратио, затекох очево писмо следеће садржине:

Драги мој Викторе,

Сигурно нестрпљиво ишчекујеш писмо које ће одредити дан твог повратка нама, па сам у почетку долазио у искушење да ти напишем само неколико редака који ће те обавестити о дану када те очекујем. Али то би била свирепа љубазност, па се не усуђујем да то учиним. Какво би било твоје запрепашћење, сине мој, кад би уместо срећног и веселог дочека угледао сузе и јад. А како могу, Викторе, да ти испричам нашу несрећу. Одсутност те није могла учинити неосетљивим према нашим радостима и жалостима, па како да нанесем бол свом дуго одсутном сину? Желео бих да те припремим на тужну вест, али знам да то није могуће; чак и сад твоје очи прелећу по мом писму, тражећи речи које ће ти пренети ужасну поруку.

Виљем је мртав! То слатко дете, чији је осмех радовао и загревао моје срце, то дете које је било тако нежно и толико весело. Векторе, он је убијен!

Нећу ни покушавати да те тешим, него ћу ти просто испричати околности тога догађаја.

Прошлог четвртка (7. маја), ја, моја нећака и твоја два брата отишли смо у шетњу у Пленпале. Вече је било ведро и топло, па смо продужили шетњу даље него обично. Био је већ сумрак кад смо помислили на повратак, а онда приметисмо да нигде нема Виљема и Ернеста, који су ишли напред. Стога седосмо да се одморимо док се они не врате. Убрзо дође Ернест и запита да ли смо видели његовог брата. Рече да се играо с њиме, да је Виљем отрчао да се сакрије, и да га је узалуд тражио, па после дуго чекао, али се он није вратио.

Ова прича прилично нас је узнемирила, те продужисмо да га тражимо док се није спустила ноћ, кад Елизабета помисли да се можда вратио кући. Тамо га није било. Вратисмо се поново с бакљама, јер нисам могао имати мира при помисли да се мој слатки дечко изгубио и да је изложен влази и ноћној роси. Елизабету је такође обузео велики страх. Око пет ујутро пронашао сам свог дивног дечка, кога сам још увече видео живахног и потпуно здравог, како лежи на трави помодрео и непомичан: на врату су му се видели отисци убициних прстију.

Пренели смо га кући, а ужас који се оцртавао на моме лицу одмах је открио тајну Елизабети. Одлучно је тражила да види тело. У почетку сам покушавао да је спречим, али она је наваљивала. Кад је ушла у собу где је оно лежало, прегледала је жртвин врат, склопила руке и узвикнула: „О боже! Убила сам мило дете!“

Онесвестила се, и једва смо је повратили. Кад је дошла себи, стално је плакала и уздисала. Испричала ми је да је те исте вечери Виљем молио за дозволу да носи једну врло драгоцену минијатуру твоје мајке, која је њој припадала. Та слика је нестала и бесумње је била искушење које је нагнало убицу на то дело. Засад му још нисмо на трагу, мада се наши напори да га пронађемо не умањују; али то нам неће повратити нашег милог Виљема!

Дођи, драги Викторе! Једино ти можеш утешити Елизабету. Она непрестано плаче, и неправедно оптужује

себе да је крива за његову смрт; њене речи парају ми срце. Сви смо несрећни, па зар то неће бити за тебе, сине мој, још једна побуда да се вратиш и да нам будеш утешитељ? Твоја мила мајка! Авај, Викторе! Сад кажем хвала богу што није жива да буде сведок ове свирепе, жалосне смрти свог најмлађег детета!

Дођи, Викторе, али не обузет осветничким мислима према убици, већ са мирољубивим и племенитим осећањима, која ће залечити, уместо да позледе наше душевне ране. Уђи, пријатељу мој, у кућу жалости само с нежношћу и љубављу према онима који те воле, а не с мржњом према непријатељу.

Воли те твој уцвељени отац

Женева, 12. маја 17..

Алфонс Франкенштајн

Клервал, који је посматрао израз мога лица док сам читао то писмо, био је изненађен кад је опазио како је после радости по пријему вести од куће, наступило очајање. Баких писмо на сто и покрих лице рукама.

— Драги мој Франкенштајне, узвикну Хенри кад је видео како горко плачем, зар ћеш увек бити несрећан? Шта се догодило, драги пријатељу?

Показах му да узме писмо, почех да ходам горе-доле по соби у највећем узбуђењу. Сузе грунуше и Клервалу док је читао вести о мојој несрећи.

— Не могу те ничим утешити, пријатељу мој, рече он; твоја несрећа је непоправљива. Шта намераваш да урадиш?

— Да сместа одем у Женеву: пођи са мном, Хенри, да поручимо коње.

Успут је Клервал покушавао да ми каже неколико утешних речи, али је успео само да изрази своје усрдно саучешће.

— Јадни Виљем! говорио је, дивио, мило дете, сад спава са својом мајком, која је била прави анђео. Свако ко је видео његову нежну лепоту, ведрину и веселост, мора оплакивати тај прерани губитак. Умрети тако страшно: осетити убичине руке! Како је то гнусан убица

који је могао убити онако дивно невинашце! Јадни малишан! Остаје нам једна једина утеха: његови пријатељи плачу и тугују, али он почива у миру. Бол је прошао, патње су заувек завршене. Земља покрива његово нежно тело, и он не зна више за муке. Он више не може бити предмет сажаљења; морамо жалити оне јаднике који су остали живи.

Клервал је тако говорио док смо журили кроз улице. Његове речи урезаше ми се у памети, па сам их се доцније сећао кад сам остао сам. Али онда, чим стигоше коњи, ускочих у кочију и опростих се с пријатељем.

Путовање ми је било врло тужно. У почетку сам хтео да пожурим, јер сам желео да тешим своје драге и ојађене рођаке; али кад сам се приближио родном месту, успорио сам возњу. Нисам могао да поднесем навалу осећања која су ме преплављивала. Пролазио сам кроз пределе који су ми у младости били блиски, али које нисам видео скоро шест година. Како се ове могло променити за то време! Догодила се једна изненадна и страшна промена; али хиљаду ситних околности могло је постепено изазвати и друге промене које, мада су се извршиле мирније, можда нису биле мање значајне. Обузе ме страх; нисам се усуђивао да идем даље плашећи се хиљада непознатих невоља од којих сам дрхтао, иако нисам био у стању да их разаберам.

Остао сам два дана у Лозани, у том тешком душевном стању. Посматрао сам језеро: вода је била мирна: све унаоколо било је тихо, а снежне планине, те „природне палате“, биле су непромењене. Тишина и величанствен предео постепено ме повратише, те продужих пут ка Женеви.

Пут је водио поред језера, које се сужавало што сам се више приближавао родном граду. Јасније сам опажао тамне падине Јуре и осветли врх Мон-Блана. Заплаках као дете. „Драге планине! Дивно моје језеро! Кано дочекујете свога путника? Ваши врхови су чисти; небо и језеро су плави и тихи. Да ли то најављују мир, или се ругају мојој несрећи?“

Бојим се, пријатељу, да ћу бити досадан што се задржавам на овим претходним описима; али то су били дани умерене среће, па их се са задовољством сећам. Отацбино, драга моја отацбино! Само домородац може да искаже радост коју сам осећао што поново видим твоје потоке, планине, и пре свега твоје дивно језеро!

Међутим, што сам се више приближавао кући, туга и страх опет су ме обузимали. Ноћ се такође већ спустила, па како сам једва назирао тамне планине, осећао сам се још суморније. Предео ми је личио на огромну и мрачну позорницу зла, па сам нејасно предосећао да сам предодређен да postanем најнесрећније људско биће. Авај! Тачно сам предсказао, а погрешио сам само у једној ствари: од све беде коју сам замишљао и које сам се плашио, нисам могао замислити ни стоти део оних мука које ми је судбина одредила да претрпим.

Био је потпун мрак кад сам стигао у околину Женеве; градске капије већ су биле затворене, па сам морао да проведем ноћ у Сешерону, селу на пола миље од града. Небо је било ведро, па како нисам могао да спавам, одлучих да одем на оно место где је Виљем убијен. Пошто нисам могао проћи кроз варош, морао сам прећи језеро чамцем да бих стигао до Пленпалеа. За време те кратке вожње видео сам како муње поигравају на врху Мон-Блана и праве најлепше фигуре. Изгледало је да се олуја нагло приближава, па сам се попео на једно брдашце да бих посматрао њено кретање. Долазила је; небо се наоблачило и ускоро осетих кишу како полако пада крупним капима, али се убрзо појачала.

Устадох и пођох даље, иако су се мрак и олуја сваког тренутка повећавали. Гром пуче страшним треском изнад моје главе. Одјекнуо је са Салева, Јуре и Савојских Алпа; јак блесак муње засени ми очи, осветљавајући језеро тако да је личило на велику ватрену плочу. Затим је за тренутак изгледало обавијено мрклим мраком док се очи нису повратиле од претходног блеска. Олуја с грмљавином, као што је то често случај у Швајцарској, појавила се у исто време на разним странама неба. Најснажнија је била тачно над северним делом града, изнад оног дела језера које се налази између предгорја Белрива и села Копеа. Друга је slabим севањем осветљавала Јуру. И Мол, шиљата планина источно од језера, повремено је био осветљаван и замрачиван.

Посматрајући олују, тако лепу и страшну, журио сам даље. Тај величанствени рат на небу подизао ми је дух: склопих руке и узвикнух:

— Виљеме, анђеле мој! Ово је твој погреб, ово је твоја погребна песма!

Док сам изговарао те речи, опазих неку прилику како се помаља иза групе дрвећа у мојој близини. Стао сам и напрегнуто посматрао: нисам се могао преварити. Блесак муње осветли ту појаву и јасно ми показа њен облик. Циновски раст и наказни изглед, ужаснији него што може бити човеков, одмах ме је уверио да је то било чудовиште, одвратни демон коме сам ја подарио живот. Шта ради овде? Да ли је можда он (стресох се при тој помисли) убица мога брата? Тек што ми је та мисао синула, био сам уверен да је то истина. Зуби су ми цвокотали, па сам морао да се наслоним на дрво. Прилика прође брзо крај мене па је нестала у мраку. Нико ко има људски облик не би могао убити то лепо дете. Он је био убица! Нисам могао сумњати у то. И сама идеја била је неодржив доказ те чињенице. Помислио сам да гоним тог ђавола; али било би узалуд, пошто ми га нова муња показује како се оцртава међу стенама на готово сасвим окомитој падини Мон Салева, брда које граничи Пленпале с јужне стране. Убрзо је стигао до врха и ишчезао.

Стајао сам као скамењен. Грмљавина је престала, али киша је и даље падала, а предео је био обавијен непрозирном тамом. Превртао сам по памети догађаје које сам дотле желео да заборавим: цео ток стваралачког рада, појаву живог бића које су моје руке створиле крај моје постеље, и његов нестанак. Већ су прошле скоро две године од оне ноћи кад је добило живот; а да ли му је ово био први злочин? Авај! Пустии сам у свет изопачено чудовиште, које је уживало у покољу и несрећи; зар није оно убило мога брата?

Нико не може ни замислити мукe што сам их претрпео у току остатка ноћи, коју сам провео, мокар и прозебао, под ведрим небом. Али ја нисам осећао временске незгоде; мисли су ми биле обузете призорима несреће и очајања. Гледао сам ово биће које сам убацио међу људе, и обдарио вољом и снагом да чини језива дела као што је оно које је ту учинило. Готово као да је то мој вампир, мој сопствени дух, ослобођен из гроба и присиљен да уништава све што ми је било драго.

Освануо је дан, и ја се упутих у варош. Капије су биле отворене, те пожурих очевој кући. Прва ми је мисао била да откријем све што знам о убици, да би се одмах почело гоњење. Али сам се поколебао кад сам размислио о причи коју треба да изнесем. Биће које сам ја сам створио и удахнуо му живот, сусрео сам у поноћ на литици неприступачне планине. Сетио сам се такође живчане грознице која

ме је била обузела баш онда кад сам завршио стварање, и због које би моја прича, већ иначе потпуно невероватна, личила на бунцање. Знао сам добро да бих и ја сам, кад би ми неко други саопштио такву причу, сматрао да су то бунцања лудака. Поред тога, ово биће би због своје чудне природе успело да избегне свако гоњење, чак и кад би ми рођаци поверовали и предузели га. А онда, каква би корист била од тог трагања? Ко би могао ухапсити створење које је било у стању да се попне уз окомите падине Мон Салева? Под утицајем ових размишљања одлучих да ћутим.

Било је око пет ујутру кад уђох у очеву кућу. Послужи рекох да не узнемирава моју породицу, па одох у библиотеку да сачекам уобичајени час њиховог устајања.

Шест година било је протекло, прошло као сан, осим једног незаборавног догађаја — а ја сам стајао на истом месту на коме сам последњи пут загрлио оца пред свој одлазак у Инголштат. Мој мили, поштовани отац! Њега сам још увек имао. Посматрао сам слику своје мајке, која је стајала изнад камина. Приказивала је догађај из прошлости, насликан по очевој жељи, и представљала је Каролину Бофор како у очајном болу клечи крај ковчега свог мртвог оца. Одело јој је било обично, образи бледи; али на лицу јој се видео израз достојанства и лепоте, који није изазивао осећање сажаљења. Испод те слике се налазила Виљемова минијатура, те ми сузе потекоше кад је угледах. Док сам био тиме заузет, уђе Ернест; чуо ме је кад сам стигао, па је похитао да ме дочека.

— Добро дошао, мили мој Виктор, рече ми. Ах, да си дошао пре три месеца, затекао би нас све радосне и веселе! Сад долазиш да делиш с нама несрећу коју ништа не може поправити. Ипак се надам да ће твоје присуство повратити у живот оца, који је клонуо због ове несреће. А твоја убеђивања ће нагнати Елизабету да више не мучи себе самооптуживањем. Јадни Виљем! Био је наше љубимче и наш понос!

Сузе, које није уздржавао, текле су из очију мога брата, а ја сам у целом телу осећао самртне муке. Пре тога сам само замишљао невоље свог тужног дома, али сад ми се стварност учинила као нова, не мања несрећа. Покушавао сам да умирим Ернеста; распитивао сам се подробније о оцу и оној коју сам називао рођаком.

— Њој је више од свих потребна утеха, рече Ернест. Оптужила је себе да је изазвала смрт нашег брата, па је због тога врло несрећна. Али откако је убица пронађен ...

— Убица је пронађен! Добри боже! Како то може бити? Ко је то могао покушати да га гони? То је немогуће! Човек би исто тако могао покушати да достигне ветар, или да заустави планински поток једном сламком. Ја сам га видео, био је на слободи прошле ноћи!

— Не знам шта хоћеш да кажеш, одговори мој брат са чуђењем, али нама је то откриће употпунило несрећу. У почетку нико није хтео у то да поверује, па чак ни сада нико не може да убеди Елизабету, ни поред свих доказа. Заиста, ко би могао и помислити да би Јустина Мориц, која је била тако добродушна и толико волела целу нашу породицу, одједном била у стању да изврши тако страشان и гнусан злочин?

— Јустина Мориц! Јадна, јадна девојка, зар је она оптужена? Али то је погрешно; сви то морају знати, нико, сигурно, не верује у то, Ернесте?

— Нико и није веровао, у почетку; али су се појавиле разне околности које су нас готово силом убедиле; а и њено понашање било је тако збуњено да је само потврдило веродостојност доказних чињеница, које не остављају никакву наду да се у њих може сумњати. Али данас ће јој бити суђење, па ћеш све чути.

Испричао ми је да се оног јутра кад је откривено убиство сиротог Виљема, Јустина разболела и остала у постељи неколико дана. За то време једна од служавки случајно је у хаљини коју је она носила оне ноћи кад се догодило убиство нашла слику моје мајке, за коју се сматрало да је убицу довела у искушење. Та служавка је слику показала једној другој, која је однесе судији, не рекавши о томе ни речи мојој породици; и на основу њиховог исказа Јустина је ухапшена. Пошто је била оптужена, сирота девојка је још више потврдила сумњу својим збуњеним држањем.

Била је то чудна прича, која није поколебала моје уверење, те одговорих озбиљно:

— Сви се ви варате, ја знам убицу. Јустина, јадна добра Јустина је невина.

У том тренутку уђе отац. Видео сам на његовом лицу јасне трагове несреће, али он се трудио да ме ведро дочека. Пошто смо изменили

тужне поздраве, хтео је да почне разговор о нечем другом, али Ернест узвикну:

— Благі боже, тата! Виктор каже да зна ко је Виљемов убица.

— Нажалост, и ми то знамо, одговори отац; јер, заиста, више бих волео да то никад нисам сазнао, него што сам открио толику поквареност и незахвалност некога кога сам много ценио.

— Драги мој оче, ти се вараш: Јустина је невина.

— Ако јесте, не дао бог да пати као крива. Данас ће јој бити суђење, па се надам, искрено се надам, да ће бити ослобођена.

Овај разговор ме је умирио. Чврсто сам у души био уверен да Јустина, као ни ма које друго људско биће, није била крива за ово убиство. Стога се нисам бојао да би могли бити изнети ма какви посредни докази на основу којих би она била осуђена. Моја прича није била таква да би се могла јавно изнети; њену чудну стравичност обични људи би тумачили као лудило. Да ли је у ствари постојао ма ко, осим мене, творца, ко би поверовао, док се не би својим очима уверио, да постоји овај живи споменик уображености и неодговорности који сам пустио слободно у свет?

Ускоро нам се придружила и Елизабета. Време ју је било променило откако сам је последњи пут видео; обдарило је љупкошћу која је превазилазила њену лепоту из детињства. Била је ту она иста искреност, иста живахност, али са изразом веће осећајности и интелигенције. Дочекала ме је веома нежно.

— Твој долазак ми, драги рођаче, рекла је она, улива наду. Можда ћеш наћи неки начин да оправдаш моју јадну невину Јустину. Авај! Ко је онда безбедан ако њу осуде за злочин? Верујем у њену невиност исто тако као и у своју. Наша несрећа је двострука: не само што смо изгубили дивно мило дете него ће ова јадна девојка, коју искрено волим, претрпети још гору судбину. Ако буде осуђена, никад више нећу знати за радост. Али неће бити, сигурна сам да неће; а онда ћу опет бити срећна, чак и после жалосне смрти свог малог Виљема.

— Она је невина, Елизабета, рекох ја, и то ће се доказати. Ништа се не бој; разведри се, јер ће сигурно бити ослобођена.

— Како си добар и племенит! Сви остали верују у њему кривицу, па сам због тога била несрећна, јер сам знала да је то немогуће. Кад сам видела да су сви стекли тако страшно предубеђење, изгубила сам наду и била очајна.

Она заплака.

— Мила моја нећако, рече мој отац, утри сузе. Ако је, као што верујеш, она невина, ослони се на праведност наших закона и на то да ћу се ја трудити да спречим и најмању пристрасност.

VIII

ОКРИВЉЕНА ЈУСТИНА

Провели смо неколико тужних часова до девет, кад је требало да почне суђење. Пошто су мој отац и остали чланови породице морали присуствовати као сведоци, отпратио сам их до суда. За време целе ове пародије правосуђа трпео сам паклене муке. Требало је да буде одлучено да ли ће резултат моје радозналости и бесправног проналаска проузроковати смрт два мени блиска лица: једно је било насмејано детенце, оличење невиности и радости; а друго би било још свирепије убијено, уз највећу срамоту, што би учинило да се убиство памти по грозоти. Јустина је била веома заслужна, са особинама које су обећавале да је усреће. Но сад је све то требало да уништи срамна смрт, а ја сам био узрок томе! Сто пута радије бих признао да сам ја крив за злочин који се приписивао Јустини; али био сам одсутан кад је он извршен, па би се таква изјава сматрала као бунцање лудака, и не би оправдала ону која због мене пати.

Кад се појавила, Јустина је била мирна. Била је у црнини, а лице, које је увек било пријатно, постало је ванредно лепо због озбиљности њених осећања. Изгледало је да има поверења у своју невиност и није дрхтала, мада су је стотине људи посматрали и гнушали је се. Јер, сва благост коју би иначе њена лепота могла побудити, нестала је из срца

посматрача при самој помисли на гнусно дело које је, претпостављало се, извршила. Била је мирна, али та мирноћа очигледно је била усиљена; јер, пошто је њена ранија збуњеност сматрана као доказ кривице, сад се трудила да изгледа храбра. Кад је ушла у судницу, погледала је око себе и брзо пронашла где ми седимо. Учини ми се да јој сузе замаглише очи кад нас је угледала, али се брзо прибра, па је изгледало да израз тужне љубави према нама потврђује њену потпуну невиност.

Поче суђење. Пошто је тужилац прочитао оптужницу, позвано је неколико сведока. Више чудних чињеница удружило се против ње, и оне су могле поколебати свакога ко није имао такав доказ о њеној невиности какав сам имао ја. Била је напољу целу ноћ кад је извршено убиство, и тек у зору је приметила нека сељанка недалеко од места на коме је доцније пронађено тело убијеног детета. Жена је упитала шта ту ради; али она је изгледала врло чудно, и одговорила нешто збуњено и неразумљиво. Вратила се кући око осам часова, па кад су је упитали где је провела ноћ, одговорила је да је тражила дете, и озбиљно се распитивала да ли се штогод сазнало о њему. Кад су јој показали леш, добила је јак хистеричан напад, те је после тога остала у постељи неколико дана. Затим је донета слика која је пронађена у њеном џепу. Кад је Елизабета, несигурним гласом, потврдила да је то иста она коју је она ставила детету око врата један час пре него што је оно нестало, жамор ужаса и гнева попуни судницу.

Јустина је позвана да се брани. Док је трајало саслушање сведока, израз њеног лица се мењао. Изненађење, ужас и туга јасно су се оцртавали на њему. Понекад се борила са сузама; али кад су јој рекли да се брани, она се прибрала и говорила је јасним, мада неуједначеним гласом.

— Бог зна, рече она, да сам потпуно невина. Али не рачунам да ће моја уверавања бити та која ће ме ослободити. Доказаћу своју невиност јасним и једноставним објашњењем чињеница које су наведене против мене; надам се да ће добар глас који сам увек уживала навести моје судије да повољно протумаче сваку околност која би могла изгледати сумњива и неизвесна.

Затим је испричала да је, са Елизабетиним одобрењем, провела оно вече кад је извршено убиство код неке тетке у Шену, селу удаљеном око један километар од Женеве. При повратку, око девет сати, срела је неког човека који је упитао да ли је видела дете које се

изгубило. Ова вест ју је узнемирила, те је провела неколико часова тражећи га; али, пошто су капије Женеве биле већ затворене, била је принуђена да проведе остатак ноћи у неком амбару поред куће чије је становнике добро познавала, али није хтела да их буди. Већи део ноћи провела је будна. Заспала је тек пред зору, но после неколико тренутака чула је кораке који су је пробудили. Било је већ јутро, па је изашла из склоништа да би поново покушала да нађе мог брата. Ако је и пошла близу места на коме је лежало његово тело, она то није знала. Није било никакво чудо што је била збуњена кад је сељанка питала, јер је провела ноћ без сна, а судбина јадног Виљема била је још неизвесна. У вези са сликом није могла дати никакво објашњење.

— Ја знам, продужила је несрећна жртва, колико ме тешко и кобно терети ова једна околност, али нисам у стању да је објасним. Пошто сам већ рекла да ништа о томе не знам, могла бих само да правим претпоставке о томе како је слика доспела у мој џеп. Но и ту сам у недоумици. Верујем да немам ниједног непријатеља на свету, а нико ваљда не би био толико зао да ме намерно уништи. Да ли ју је убица ставио тамо? Не знам да ли је имао прилике за то, или, ако јесте, зашто би украо накит да се тако брзо од њега растане... Уздам се у праведност својих судија, али не видим да за мене има наде. Молим за дозволу да се испита неколико сведока о мом карактеру, па ако њихови искази не превагну над мојом претпостављеном кривицом, морам бити осуђена, иако се могу заклету у спас своје душе да сам невина.

Испитано је неколико сведока који су је много година познавали, и сви су лепо говорили о њој. Али из страха и одвратности према злочину, били су бојажљиви па нису желели да се заузму. Кад је Елизабета видела да чак ни ово последње средство, дивна нарав и беспрекорно понашање, неће помоћи оптуженој, тражила је дозволу да се обрати суду.

— Ја сам, рекла је, рођака несрећног детета које је убијено, или боље, његова сестра, јер су ме одгајали његови родитељи и живела сам с њима још много пре његовог рођења. Зато може изгледати неприкладно што иступам у овој прилици. Али кад видим да ће ова јадна девојка пропасти због кукавичлука њених тобожњих пријатеља, желим да ми се дозволи да говорим, како бих могла да кажем шта знам о њеном карактеру. Ја добро познајем оптужену. Живела сам са

њом у истој кући најпре пет а затим опет скоро две године. За цело то време сматрала сам је за најдоброћудније и најбоље љуско биће. Неговала је госпођу Франкенштајн, моју тетку, приликом њене последње болести с највећом љубављу и старањем. Доцније је неговала своју мајку у току њене тешке болести, тако да је будила дивљење свих који су је познавали. После мајчине смрти вратила се да живи у кући мога чике, у којој је цела породица волела. Била је врло привржена детету које је сада мртво, и опходила се са њим као најнежнија мати. Што се мене тиче, не устручавам се рећи да, поред свих доказа који су против ње изнети, верујем и убеђена сам у њену потпуну невиност. Ништа је није могло довести у искушење да учини такво дело; што се тиче оне тричарије на којој се заснива главни доказ — да је желела, ја бих јој је радо поклонила — толико је ценим и поштујем.

Зачу се жамор одобравања после Елизабетине једноставне и снажне одбране; али је то повлађивање било изазвано њеним племенитим заузимањем, а није ишло у прилог сиротој Јустини, против које су све више негодовали, оптужујући је за највећу незахвалност. Она је плакала док је Елизабета говорила. Моје муке и узбуђење били су велики у току целог судског претреса; веровао сам у њену невиност и знао да није крива. Да ли је можда онај исти демон који је убио мога брата (а у то нисам ни за тренутак сумњао), у својој игри гонио у смрт и срамоту ову невину девојку? Нисам више могао издржати то мучење, па кад сам по јавном мњењу и изразу судијиних лица видео да је моја несрећна жртва већ осуђена, у ужасу истрчах из суднице. Муке оптужене биле су мање од мојих. Њу је одржавало то што је невина; али мени је грижа савести раздирала груди и није ме пуштала.

Провео сам ноћ у највећој потиштености. Рано ујутро сам отишао у суд. Уста су ми била сува. Нисам се усуђивао да поставим кобно питање, али чиновник ме је познавао и погодио је узрок моје посете. Гласачке куглице већ су биле спуштене и све су биле црне: Јустина је осуђена.

Нећу ни покушати да опишем шта сам тада осећао. Већ сам раније искусио осећање ужаса, и покушавао сам да га опишем одговарајућим изразима; али речима се не може објаснити неизмерно очајање које сам тада осетио. Човек с којим сам разговарао додаде да је Јустина већ признала своју кривицу.

— Тај доказ, примети он, није ни био потребан у овако јасном случају; али боље је тако, јер у ствари ниједан од наших судија не воли да осуди злочинца на основу посредних доказа, ма како да су они сигурни.

Ово је била чудна и неочекивана вест. Шта је то могло значити? Да ли су ме очи превариле? Јесам ли заиста тако луд као што би цео свет мислио да јесам, кад бих открио предмет својих сумњи? Пожурих натраг кући, где ме Елизабета нестрпљиво упита за резултат.

— Рођако моја, одговорих, одлучено је онако како се и могло очекивати. Све судије више воле да десет невиних људи страда, него да један кривац побегне. Но, она је признала.

Ово је био страшан ударац за Елизабету, која је чврсто веровала у Јустинину невиност.

— Авај, узвикнула је, како ћу више икад веровати у људску доброту? Како је Јустина, која се онако невинно смешила, и коју сам волела и ценила као своју сестру, могла толико да се претвара само да би нас преварила? Изгледало је да је, с оним благим очима, неспособна за ма какву грубост или притворство, а ипак је извршила убиство.

Ускоро затим сазнали смо да је јадна жртва изразила жељу да види моју рођаку. Отац није желео да она иде, али је рекао да оставља њој самој да одлучи према својим осећањима.

— Да, рече Елизабета, отићи ћу, иако је крива, а ти ћеш ме, Викторе, пратити, јер не могу ићи сама.

И сама помисао на ту посету била је за мене мучење, али нисам могао одбити.

Ушли смо у мрачну затворску ћелију и угледали Јустину како седи на слами у крајњем углу; руке су јој биле у оковима, а глава јој је почивала на коленима. Устала је кад је приметила да смо ушли, а кад смо остали насамо с њом, бацила се Елизабети пред ноге, горко плачући. Моја рођака је такође заплакала.

— Ох, Јустина! рече она. Зашто си ме лишила и последње утехе? Веровала сам у твоју невиност; па мада сам и онда била несрећна, нисам тако жалосна као сада.

— Па зар и ви верујете да сам ја тако много, много зла? Зар се и ви придружујете мојим непријатељима, који хоће да ме сатру, да ме осуде као убицу?

Јецаји су јој гушили речи.

— Устани, јадна девојко, рече јој Елизабета, зашто клечиш ако си невина? Ја нисам твој непријатељ. И поред свих доказа, веровала сам да ниси крива све док нисам чула да си сама признала кривицу. Кажеш да је та вест нетачна, па буди уверена, драга Јустина, да ништа друго ни за тренутак не може поколебати моју веру у тебе, сем твог сопственог признања.

— Ја јесам признала, али сам признала лаж. Признала сам да бих могла добити опроштај. Но, сада ми та лаж притискује срце више него сви остали моји грехови. Бог нека ми опрости. Откако сам осуђена, мој исповедник стално наваљује на мене. Претио ми је и плашио ме све док нисам готово и сама почела да верујем да сам оно чудовиште каквим ме он представља. Претио ми је избацивањем из цркве и пакленим мукама у последњим тренуцима живота ако останем упорна. Драга госпођице, нисам имала никог да ме подржи; сви су у мени гледали бедницу осуђену на пропаст и срамоту. Шта сам могла да радим? Потписала сам лажно признање, и тек сада сам заиста несрећна.

Застала је плачући, па је затим продужила.

— Са ужасом сам помишљала, драга моја госпођице, да ћете и ви веровати да је ваша Јустина, коју је ваша блажена тетка много ценила и коју сте ви волели, заиста створење способно да изврши злочин који би само ђаво могао починити. Драги Виљеме! Благословено дете! Ускоро ћу те поново видети на небу, где ћемо сви бити срећни. У томе налазим утехе што ћу претрпети срамоту и смрт.

— Ох, Јустина! Опрости ми што ти за тренутак нисам веровала. Зашто си признала? Али, не жалости се, драга девојко. Не бој се. Ја ћу објавити, ја ћу доказати твоју невиност! Омекшаћу сузама и молитвама камена срца твојих непријатеља. Нећеш умрети! Ти, моја другарица у игри, моја пријатељица, моја сестра, да умреш на губилишту! Не! Не! Никад не бих могла преживети такву ужасну несрећу.

Јустина тужно заврте главом.

— Ја се не бојим смрти, рече она; та је патња прошла. Бог крепи моју слабост и даје ми храбрости да поднесем и најгоре. Напуштам бедни и жалосни свет; па ако ме се ви будете сећали и мислили на мене као на неправедно осуђену, помирићу се са судбином која ме очекује. Научите од мене, драга госпођице, да се стрпљиво покоравате божјој вољи!

За време тог разговора ја сам се био повукао у угао затворске ћелије, где сам могао прикрити ужасан бол који сам осећао. Очајање? Ко би смео на то и помислити? Јадна жртва, која ће сутрадан прећи страшну границу живота и смрти, није могла осећати онако велике и грозне муке као ја. Шкргутао сам и шкљоцао зубима, а јецај ми се оте из дубине душе. Јустина се трже. Кад је видела ко је то, приближи ми се и рече:

— Драги господине, врло сте љубазни што сте ме посетили. Ви, надам се не верујете да сам ја крива?

Нисам могао да одговорим.

— Не, Јустина, рече Елизабета, он је још више убеђен у твоју невиност него што сам то ја била; јер чак и кад је чуо да си признала, није веровао.

— Срдачно му захваљујем. У овим мојим последњим тренуцима осећам најискренију захвалност према онима који на мене мисле с добротом. Како је пријатна ваша љубав, коју указујете оваквој несрећници као што сам ја! Она много ублажује моју несрећу. Осећам да могу мирно умрети сада, кад ви, драга госпођице, и ваш рођак признајете моју невиност.

Тако је сирота патница покушавала да утеши и себе и друге. И заиста је постала смирена како је желела. Али ја, прави убица, осећао сам као да ме црв нагриза у грудима, те нисам имао ни наде ни утехе. Елизабета је такође плакала и била несрећна; али и то је био јад невиног створења који, слично облаку кад прелази преко светлог месеца, само за тренутак сакрије његов сјај, али не може да га помрачи. Мени су патња и очајање продрли у сред срца; у души ми је био пакао, који ништа није могло одагнати. Остали смо неколико часова са Јустином, и Елизабета се врло тешко отргла од ње.

— Желела бих, узвикнула је, да и ја умрем с тобом. Не могу да живим у овом бедном свету.

Јустина се претварала да је ведра, док је у ствари с муком уздржавала горке сузе. Загрлила је Елизабету и, гушећи узбуђење, рекла:

— Збогом, мила госпођице, драга Елизабета, моја вољена и једина пријатељице. Нека вас бог, у својој доброти, благослови и чува; нека ово буде последња несрећа коју ћете икад претрпети! Живите и будите срећни, и учините и друге срећним.

Сутрадан је Јустина умрла. Елизабета није својом речитошћу, која срце пара, поколебала судије у њиховом чврстом уверењу да је ова света патница била злочинац. Моје усрдне и огорчене жалбе нису имале никаквог дејства. А кад сам добио хладне одговоре тих људи и чуо њихово строго и безосећајно резонување, замрло је на мојим уснама признање које сам намеравао да учиним. Само су ме могли прогласити лудим, али не би опозвали пресуду која је изречена мојој несрећној жртви. Умрла је на губилишту као убица.

Поред својих сопствених мука, гледао сам и дубоку, нему Елизабетину тугу. И то је било моје дело! И очев бол, и очајање овог до недавно срећног дома — све је то било дело мојих проклетих руку! Ви плачете, несрећни, али то вам нису последње сузе! Поново ће настати потребно нарицање и поново ће се чути ваша јадиковања! Франкенштајн, ваш син, ваш рођак, ваш вољени пријатељ; он који би пролио и последњу кап своје крви вас ради, који нема ниједне мисли нити радости што се не би огледале и на вашим драгим лицима, он који би вас обасипао срећом и провео цео живот служећи вама, он вас натерује да плачете, да проливате горке сузе! Он би био безгранично срећан кад би се неумитна судбина тиме задовољила, и кад би уништавање било прекинуто пре него што, после ових жалосних мука, нађете мир у гробу!

Тако је говорила моја пророчка душа док сам, растрзан грижом савести, страхом и очајањем посматрао оне које волим како узалуд тугују над гробовима Виљема и Јустине, тих првих несрећних жртава моје безбожне вештине.

IX

ДАНИ ПАТЊЕ

Ништа није болније за човека него кад после брзог смењивања догађаја који су побудили разна осећања настане потпуно мировање и извесност, који га лише наде и слободе страха. Јустина је умрла; она је почивала у миру, а ја сам остао жив. Крв је слободно текла мојим жилама, али су ми велико очајање и грижа савести притискивали срце и ништа их није могло одагнати. Изгубио сам сан; лутао сам као неки зао дух, јер сам починио рђава дела неописиво ужасна, а нешто још горе, још много горе (како сам веровао) имало је тек до дође. Међутим, моје срце је било препуно нежности и љубави према врлини. Почео сам живот са добрим намерама, и жудео сам за тренутком кад ћу их применити у дело и постати користан другим људима. Сад се све срушило; уместо мирне савести поред које сам са задовољством могао да се осврнем у прошлост да бих нашао подстрека за нове наде, био сам обузет грижом савести и осећањем кривице, због чега сам трпео паклене муке, какве се никаквим речима не могу исказати.

Овакво душевно стање нарушавало ми је здравље, које се, изгледа, и није сасвим повратило после оног првог удара који сам претрпео. Избегавао сам људска лица; сваки израз радости и

задовољства за мене је био мучење; самоћа ми је била једина утеха — потпуна, страшна самоћа, налик на смрт.

Отац је с болом запажао видљиву промену у мом понашању и навикама. Покушавао је аргументима који су потицали из његових осећања чисте савести безгрешног живота да ми улије снаге и пробуди у мени храброст да одагнам црни облак који се нада мном надвио.

— Зар мислиш, Виктор, говорио ми је, да ја не патим исто толико? Нико не може волети своје дете више него што сам ја волео твога брата (сузе су му навирале на очи док је то говорио), али зар није наша дужност према онима који су живи да са трудимо да не повећавамо њихову несрећу претераним испољавањем свога бола? То је и наша дужност према самима себи, јер нас претерана туга спречава да се опоравимо, да ма у чему уживамо, или чак да обављамо свакодневне послове, без којих се ниједан човек не може замислити.

Тај савет, мада добар, није се никако могао применити у мом случају. Ја бих се први трудио да сакријем свој бол и тешим своје рођаке да се грижа савести и ужасан страх нису помешали са другим осећањима. А овако сам могао да одговорим оцу само погледом пуним очајања и потрудим се да му се склоним из вида.

Отприлике у то време повукли смо се у нашу кућу у Белриву. Ова промена је на мене нарочито повољно деловала. Пошто су се капије затварале тачно у десет часова, нисам могао остајати на језеру после тог времена, па ми је боравак међу зидинама Женеве постао веома досадан. Сад сам био слободан. Често сам, кад би се остали чланови повукли на спавање, узимао чамац и много часова проводио на води. Понекад ме је, кад бих разапео једра, носио ветар; а неки пут сам, пошто бих довеслао до средине језера, пуштао чамац да иде својим током и предавао се тужним размишљањима. Кад би се смирило све око мене и тишину реметило једино моје узнемирено лутање по тако дивном и величанственом пределу — ако не рачунам понеког слепог миша или жабу, чије сам кретање чуо само у близини обале — често сам долазио у искушење да скочим у то мирно језеро, да би се вода склопила нада мном и над мојим невољама. Али сам се увек уздржао кад бих помислио на храбру и измучену Елизабету, коју сам нежно волео и чији је живот био повезан с мојим. Мислио сам такође на свог оца и брата који је остао у животу: зар треба тако бедно да их

напустим и оставим незаштићене и изложене злоби ђавола кога сам пустио међу њих?

У тим тренуцима горко сам плакао и желео да се моја душа опет смири, само да бих им могао пружити утеху и срећу. Али то није било могуће. Грижа савести гушила ми је сваку наду. Ја сам био творац непоправљивих зала, и непрекидно сам живео у страху да чудовиште које сам створио не почини неко ново злодело. Имао сам неки нејасни осећај да све још није прошло, и да ће оно опет извршити неки злочин, који ће својом грозотом готово збрисати из сећања оне пређашње. Увек ће бити разлога за страх, докле год буде постојао неко кога волим. Не може се ни замислити моја одвратност према том злотвору! Кад сам мислио на њега шкргутао сам зубима, очи би ми се закрвавиле, и усрдно сам желео да угасим тај живот који сам онако непромишљено саздао. Кад сам размишљао о његовим злочинима и пакостима, моја мржња и жеђ за осветом прелазиле су све границе нормалног. Пошао бих у поход до највишег врха Анда, да сам га могао оданде стрмоглавити у њихово подножје. Желео сам да га поново видим да бих могао искалити на њега своју велику мржњу и осветити Виљемову и Јустинину смрт.

Наша кућа постала је дом жалости. Очево здравље било је много пољуљано због недавних страшних догађаја. Елизабета је била тужна и утучена. Више није налазила уживања у домаћим пословима. Свако задовољство јој је изгледало као грех према мртвима. Мислила је да су вечита туга и сузе праведан данак који треба да плати зато што су невини тако страшно уништени. Она више није била оно срећно створење које је у раној младости лутало са мношћом по обалама језера и усхићено разговарало о нашим плановима за будућност. Прва од оних жалости које нам прекидају безбрижан живот задесила је и њу, и под њеним утицајем угасио јој се најлепши осмех на лицу.

— Кад размишљам, драги мој рођаче, о бедној смрти Јустине Мориц, говорила ми је она, више ми свет и његове творевине не изгледају исти као некада. Раније сам сматрала да су приче о пороку и неправди, о којима сам читала у књигама и слушала од других, у ствари приче из старих дана или измишљена зла; али то је било далеко и више приступачно разуму него уобразиљи; али сад нам је несрећа дошла у кућу, па ми људи личе на чудовишта жедна туђе крви. Али, сигурно сам неправична. Сви су веровали у то да је једна девојка крива; па, да је она заиста извршила злочин због кога је

страдала, јамачно би била најгнусније људско биће. За љубав неког накита да убије сина свога добротвора и пријатеља, дете које је неговала од његовог рођења и које је изгледало да воли као своје рођено! Ја не бих могла одобрити лишавање живота ма ког људског бића, али сигурно бих сматрала да такво створење не сме остати у људском друштву. Али она је била невина. Знам, осећам да је била невина. Ти имаш то исто мишљење, па оно потврђује и моје. Авај! Викторе, кад лаж може толико да личи на истину, ко може веровати у сигурну срећу? Осећам се као да идем по рубу провалије, где се тискају стотине људи и покушавају да ме стрмоглаве у понор. Виљем и Јустина су убијени, а убица је побегао; он хода слободно по свету, можда поштован од свију. Али чак ни кад бих била осуђена на губилиште због тих истих злочина, не бих желела да будем на месту тога бедника.

Слушао сам те речи са највећим болом. Ја сам био прави убица, иако нисам учинио то дело. Елизабета је прочитала моје муке на мом лицу, па ухвативши ме за руку рече:

— Мили мој пријатељу, мораш се умирити. Ови догађаји су ме потресли, сам бог зна колико дубоко; али ја нисам толико несрећна као ти. Твоје лице је очајничко, а понекад осветничко, што ме плаши. Драги Викторе, одагнај од себе те мрачне страсти. Сети се пријатеља око себе, који све своје наде полажу у тебе. Зар није више у нашој моћи да те учинимо срећним? Ах! док се волимо, док смо једно другом одани, овде, у овој мирној и лепој земљи, твојој отаџбини, можемо постићи тиху срећу — шта може пореметити наш мир?

Зар нису ове речи девојке коју сам волео и ценио више од свега на свету довољне да одагнају непријатеља који ми се био увукао у срце? Још док је говорила, примакао сам јој се ближе, да не би баш у том тренутку дошао убица и отео ми је.

Тако ни нежно пријатељство, ни земаљска ни небеска лепота, нису могле ослободити моју душу од јада; и саме речи љубави биле су узалудне. Био сам обавијен маглом кроз коју никакав благотворан утицај није могао продрети. Личио сам на рањеног јелена који се на славим ногама вуче од неког усамљеног честара, да би ту погледао стрелу која га је пробола.

Неки пут сам могао да се борим са суморним очајањем које ме је обузимало; али понекад ме је вихор страсти моје душе гонио да у

телесном кретању и промени места потражим неко олакшање од неподношљивих осећања. У једном таквом наступу нагло сам напустио кућу и упутио се у оближње алпске долине, у жељи да у тим величанственим и вечним пределима заборавим на себе и на своје пролазне, људске жалости. Лутајући, пошао сам у правцу долине Шамуни. Често сам одлазио тамо док сам био дечак. Последњи пут сам био пре шест година: ја сам био пропао — али ништа се није променило у оним дивним и постојаним пределима.

Први део пута прешао сам на коњу. Затим сам изнајмио мазгу пошто је сигурнија на ногама, и теже може да се повреди на овим неравним путевима. Време је било лепо; била је средина августа, скоро два месеца после Јустинине смрти, тог несрећног доба откад су почеле све моје невоље. Терет који ми је притискивао душу доста ми се смањио кад сам продро дубље у клисуру реке Арв. Огромне планине и провалије које су је са свих страна окружавале — шум реке која се пробијала кроза стене, грмљавина водопада, све је то говорило о некој свемоћној сили — и ја сам престао да се плашим, или да се приклањам пред ма којим бићем које није било толико свемогуће као оно које је створило свет и владало елементима, који су овде били приказани у најстрашнијем виду. Ипак, уколико сам се више пео, долина је добијала све величанственији и чуднији изглед. Порушени замкови који су се уздизали над понорима планина обраслих четинарима, бурни Арв, и кућице које су овде онде извиривале између дрвећа, сачињавали су изванредно леп предео. А ову лепоту су повећавали и чинили је узвишеном огромни Алпи, чији су се бели и блистави врхови у облику пирамида и кубета уздизали изнад свега, као да припадају неком другом свету, на коме живе створења друге врсте.

Прешао сам преко моста Пелисије, где се преда мном отварала клисура кроз коју протиче река, и почео да се пењем на планину која се над њом уздиже. Ускоро затим ушао сам у долину Шамуни. Та долина је чудеснија и величанственија, али не тако лепа и живописна као долина Серво, кроз коју тек што сам прошао. Са свих страна су је окружавале снежне планине, али више нисам видео порушене замкове и плодна поља. Огромни глечери налазили су се у близини пута; чуо сам потмулу тутњаву лавине ноја се руши и видео облак снежне прашине која се потом дигла. Мон-Блан, високи и величанствени Мон-Блан, уздизао се изнад свих осталих планинских

врхова, а његово горостасно кубе надвишавало је читаву ту прекрасну долину.

За време овог пута често ме је обузимао устрептали, одавно заборављени осећај задовољства. Понеки заокрет на путу, или неки нов предмет који бих угледао и познао, подсећали су ме на прошлост и на безбрижну радост дечаштва. И сам ветар шапутао ми је умирујуће речи, а мајка природа забрањивала да плачем. Затим би опет повољан утицај престајао да делује — и ја бих се поново осетио притиснут тугом и предавао се жалосним мислима. Онда бих потерао мазгу, трудећи се да заборавим цео свет, свој страх и, пре свега, себе самога — или бих, у још већој потиштености, сјахао и бацио се на траву, савладан страхом и очајањем.

Најзад стигох у село Шамуни. Био сам исцрпен од претераног телесног и душевног замора који сам издржао. Кратко време остадох крај прозора, посматрајући бледе муње које су поигравале изнад Мон-Блана и слушајући буку Арва који је хучно испод њега протицао. Ови умирујући звуци деловали су као успаванка на моје сувише осетљиве живце. Чим сам спустио главу на јастук, савладао ме је сан; осећао сам кад је наишао, па сам га благосиљао што ми доноси заборав.

Х

СУСРЕТ У АЛПИМА

Следећи дан провео сам лутајући по долини. Застао сам крај извора Арвирона, који се одвајају из глечера што се полако спушта са врхова брда и преграђује долину. Преда мном су биле стрме падине огромних планина, ледени зид глечера уздизао се нада мном, а око мене је било растурено неколико борова. Свечану тишину овог предворја божанствене природе нарушавали су само бучни таласи или пад неког већег камена, тутњава лавине или пуцање нагомиланог леда које је одјекивало са планина, јер се под тихим дејством неумитних закона лед с времена на време ломио и пуцао, као да је био само играчка у њиховим рукама. Ови узвишени и величанствени призори пружали су ми највећу могућу утеху. Они су ме уздизали над ситним осећањима, па иако нису отклонили мој бол, савладали су га и стишали. Донекле су ме такође одвратили од мисли којима сам се подавао претходног месеца. Ноћу сам се повлачио на одмор, а сви они дивни предели које сам посматрао преко дана помагали су и доприносили моме сну. Око мене су се прикупљали чисти снежни планински врхови, блистави висови, борове шуме и каменита гола клисура, орао који је кружио међу облацима — сви су се окупљали око мене и помагали ми да се смирим.

Али, куда су побегли када сам се следећег јутра пробудио? Све што ми је разгаљивало душу нестало би са сном, а суморна меланхолија помрачивала ми је сваку мисао. Киша је пљуштала, а густа магла скривала је планинске врхове, тако да чак нисам могао ни видети ове овоје велике пријатеље. Упркос томе хтео сам да продрем кроз тај магловити вео и да их потражим, иако су се повукли иза облака. Шта су за мене били киша и олуја? Доведоше ми мазгу пред врата, те одлучих да се попнем до врха Монтанвера. Сећао сам се утиска који је на мене учинио огроман покретни глечер кад сам га први пут угледао. Онда ме је испунио усхићењем које је мојој души давало крила да из мрачног света полети ка светлости и радости. Страшни и величанствени призори у природи увек су у мени изазивали свечано расположење и утицали да заборавим пролазне бриге у животу. Одлучих да пођем без вође, јер сам добро познавао пут, а туђе присуство би нарушавало лепоту овог путог предела.

Успон је стрм, али урезана стаза има честе и кратке завоје, који олакшавају човеку да се пење уз окомиту планину. То је страшно пуст предео. На стотину места могу се видети трагови зимских лавина, поломљено дрвеће које лежи разбацано по земљи, неко сасвим уништено, а неко повијено и наслоњено на истурене планинске стене или на друго дрвеће. Уколико се човек више пење, стаза је више испресеца на јаругама које је снег направио и низ које се стално котрља камење. Једна је нарочито опасна, јер и најмањи звук, чак и гласан говор, изазива потрес ваздуха који је довољан да уништи онога који говори. Борови нису ни високи ни раскошни, већ тамни и доприносе суморном изгледу предела. Погледах долину испод себе; густа измаглица дизала се са река које су кроз њу протицале и у густим венцима вијугала око планина што су се налазиле испред мене и чије су врхове скривали густе облаци, док је киша падала са тмурног неба и појачавала тужан утисак који је околина остављала на мене. Авај! Зашто се човек хвали осећањима која га уздижу изнад животиње; то га чини само још несавршенијим бићем. Кад би се наши импулси сводили само на глад, жеђ и пожуду, били бисмо готово слободни; али нас узбуђује сваки ветар који дуне, као и случајна реч или призор који та реч изражава.

Одмарамо се, а сан нам љоквари спавање.

*Кад устџанемо, једна залуџала мисао ђоквари цео дан.
Осећамо, схваџамо или расуђујемо; смејемо се или џлачемо,
Приџрлимо џуџу, или одбаџујемо бриџе;
Све је истџо: јер било да је џо радостџ или жалостџ,
Све је увек џролазно.
Човеково јуче никад неће биџи као суџра;
Ниџиџа не може да џраје сем несџалностџи!*

Било је скоро подне кад сам стигао на врх брда. Неко време седео сам на стени која се уздизала над леденим морем. Магла је покривала и ову и околне планине. Убрзо је поветарац растурио облак, те сиђох на глечер. Површина му је врло неравна, подиже се као таласи узбурканог мора, па се после ниско спушта, а испресеца на је дубоким пукотинама. Ледено поље је готово миљу широко, али ми је било потребно скоро два сата да га пређем. Планина на супротној страни састојала се од голих окомитих стена. Монтанвер се налазио тачно преко пута места на коме сам стајао, удаљен једну миљу; изнад њега уздизао се величанствени Мон-Блан. Застао сам у једном удубљењу стене и посматрао дивни и чудесни предео. Ледено море, или огромна река вијугала је између планина, чији су се врхови надносили над њом. Ледени и блистави планински висови стајали су на сунчевој светлости изнад облака. Моје срце, раније пуно туге, сада се надимало од узбуђења сличног радости. Узвикнуо сам:

— Лутајући духови, ако заиста лутате а не почивате у сводим уским лежиштима, допустите ми ову малу срећу, или ме отргните од животних радости и поведите као свог сапутника.

Кад сам то рекао, одједном угледах на извесном одстојању прилику неког човека који је хитао према мени натчовечанском брзином. Прескакао је пукотине у леду, преко којих сам ја пажљиво прелазио; а и његов стас је, уколико се приближавао, изгледао већи од човечјег. Био сам збуњен: нека магла ми пређе испред очију, и осетих како ме хвата несвестица. Али хладан планински ветар брзо ме је повратио.

Кад се та прилика приближила (да страшног и одвратног призора!), видео сам да је то чудовиште које сам ја створио. Дрхтао сам од ужаса и беса и одлучио да чекам док приђе сасвим близу, па да се борим на живот и смрт. Приближио ми се; на лицу му се оцртавао бол, помешан са презиrom и зломом, док је због своје неземаљске ружноће изгледао готово сувише страшан за људско око. Но, ја сам то једва примећивао. У почетку нисам могао да проговорим од гнева и мржње, а кад сам се повратио, обасуо сам га изразима гнушања и одвратности.

— Ђаволе, узвикнуо сам, зар се усуђујеш да ми се приближиш? Зар се не бојиш да ћу на теби искалити своју страшну освету? Одлази, гнусни створе, или, боље, остани да те смрвим! Ох! Кад бих могао, кад се угаси твој бедни живот, повратити оне жртве које си ти тако демонски убио!

— Надао сам се оваквом дочеку, рече демон. Сви људи мрзе несрећнике; како тек онда могу мрзети мене, који сам беднији од свих живих створова! Међутим, ти, мој творац, презиреш и тераш мене, своју творевину, са којом те спајају везе које се могу раскинути само кад један од нас двојице буде уништен. Ти намераваш да ме убијеш. Како се усуђујеш да се тако играш са животом? Изврши своју дужност према мени, па ћу и ја вршити своју према теби и према осталим људима. Ако пристанеш на моје услове, оставићу и тебе и њих на миру; али ако одбијеш, кљукаћу чељуст смрти све док се не засити крвљу преосталих твојих пријатеља.

— Одвратно чудовиште! Демоне један! Паклене муке сувише су блага света за твоје злочине. Бедни ђаволе! Пребацујеш ми што сам те створио; дођи, онда, да угасим ту искру живота коју сам тако непромишљено удахнуо у тебе.

Мој бес није имао граница; скочих на њега, гоњен свим оним осећањима која могу наоружати једно биће да би одузело живот другоме.

Он ми лако измаче, па одврати:

— Смири се! Преклињем те да ме саслушаш пре нето што искалиш своју мржњу на мени, који трпим ударце судбине. Зар нисам довољно патио, па желиш да ми повећаш муке? Иако се, можда, састоји само од патњи, живот ми је мио, и ја ћу га бранити. Сети се да си ме начинио јачим од себе; моја висина превазилази твоју; моји зглобови су покретљивији. Али ја нећу да дођем у

искушење да ти се супротставим. Ја сам твоја творевина, па ћу бити благ и послушан према свом природном господару и владоцу, ако и ти будеш испуњавао своју обавезу коју ми дугујеш. Ох, Франкенштајне, не буди праведан према сваком другом а окрутан само према мени, који полажем највеће право на твоју правичност, па чак и милосрђе и наклоност. Запамти да си ме ти створио; ја треба да будем твој Адам, али сам више пали анђео кога ти лишаваш радости, иако ништа нисам згрешио. На све стране видим срећу, које сам само ја заувек лишен. Био сам великодушан и добар; невоља ме је учинила рђавим. Учини ме срећним, па ћу опет бити ваљан.

— Одлази! Нећу да те слушам. Не може бити никакве везе између мене и тебе: ми смо непријатељи. Одлази, или хајде да опробамо снагу у борби, у којој један од нас мора подлећи.

— Како да те дирнем? Зар те никаква преклињања не могу натерати да пријатељски погледаш биће које си створио, и које моли да будеш према њему добар и саосећајан? Веруј ми, Франкенштајне: био сам добар; срце ми је било препуно љубави и човечности; али зар нисам усамљен, несрећно усамљен? Ти, мој творац, гнушаш ме се; чему онда могу да се надам од осталих људи, који ми ништа не дугују? Они ме терају и мрзе. Моје прибежиште су пусте планине и суморни глечери. Лутао сам овуда много дана. Ледене пећине, којих се једино не плашим, једино су моје боравиште из кога ме људи не терају. Ја се радујем овом тмурном небу, јер је боље према мени него твоји ближњи. Кад би многи други људи знали да постојим, и они би урадили исто што и ти и наоружали би се да ме униште. Зар да онда не мрзим оне који ме се гнушају? Али ја нећу бити добар према својим непријатељима. Ја сам несрећан па ће и они делити са мном ту несрећу. Међутим, у твојој је моћи да ми то надокнадиш и да их избавиш од зла, јер само од тебе зависи да ли ће то зло постати тако велико да ће не само тебе и твоју породицу него и стотине других прогутати вихори мога беса. Хтео бих да пробудим твоје сажаљење, и да ме не презиреш. Саслушај моју причу; а кад је будеш чуо, напусти ме или се сажали на мене, према томе шта будеш сматрао да заслужујем. Али саслушај ме. Кривцима се дозвољава, по људским законима, ма како да су они свирепи, да говоре у своју одбрану пре него што буду осуђени. Чуј ме, Франкенштајне. Оптужујеш ме за убиство; а ипак, и ти би, мирне савести, уништио биће које си сам створио. Ох! Нека је слава вечној људској праведности! Ипак не

тражим да ме поштедиш. Саслушај ме; а онда, ако можеш, уништи дело својих руку.

— Зашто ме поново подсећаш, одговорих ја, да сам бедни покретач и творац, кад сав уздрхтим и при самој помисли на то? Проклет нека је онај дан, одвратни ђаволе, кад си први пут угледао светлост дана! Проклете да су (мада тиме сам себе проклињем) оне руке које су те направиле! Учинио си ме неисказано несрећним. Немам више те моћи да проценим да ли сам према теби правичан или не. Одлази! Ослободи ме да не гледам твој гнусни облик.

— Овако те ослобађам, творче мој, рече он и стави испред мојих очију своје мрске руке, које ја снажно одгурнух; овако ти склањам с вида оно чега се грозиш. Но ипак можеш да ме саслушаш и да се на мене сажалиш. Захтевам то од тебе у име врлина које су ме некад красиле. Чуј моју причу; она је дуга и необична, а температура овог места није подесна за твоје нежно тело. Дођи у колибу на планини. Сунце је још високо на небу; а пре него што се оно спусти и скрије иза оних снежних литица и обасја други свет, чућеш моју историју и можеш се одлучити. Од тебе зависи да ли ћу се ја заувек издвојити од људи и живети безизлазним животом, или ћу постати бич божји за твоје ближе и узрок твоје сопствене брзе пропасти.

Док је то говорио, пошао је преко леда, а ја сам ишао за њим. Срце ми је било препуно, па му нисам одговорио; али док сам корачао, размишљао сам о доказима које је употребио, и решио да бар саслушам његову причу. На то ме је донекле нагнала радозналост, а сажалење ме је само учврстило у одлуци. Дотада сам претпостављао да је он убица мога брата, па сам жељно очекивао да ми ово мишљење потврди или порекне. Прве пут сам, такође, осетио какве су дужности творца према бићу које је створио, и да треба прво да га учиним срећним, па тек онда да се жалим што је рђав. Ове побуде су утицале на мене да пристанем на његов захтев. Стога пређосмо преко леда и попесмо се на стену на супротној страни. Ваздух је био хладан и киша је почела поново да пада. Уђосмо у колибу, чудовиште са изразом усхићења, а ја тешка срца и потиштена духа. Но пристао сам да га саслушам; зато седох крај ватре коју је мој мрски сапутник запалио, и он поче своју причу.

XI

ПРИЧА ЧУДОВИШТА

Врло се тешко сећам самог почетка свог живота. Сви догађаји из тог времена изгледају ми нејасни и збркани. Имао сам много чудних осећаја: видео сам, пипао, чуо и мирисао, све у исто време. У ствари, прошло је много времена док нисам научио да разликујем осећаје појединих чула. Сећам се да ми је постепено све јача светлост надраживала нерве, тако да сам био принуђен да затворим очи. Онда је настао мрак, који ме је збуњивао; али тек што сам то осетио, кад поново настаде светлост, јер сам, како то сад претпостављам, отворио очи. Ходао сам, и верујем да сам се спуштао, пошто сам одмах приметио велику промену у осећајима. Раније су ме окруживала тамна и непрозирна тела, кроз која се није могло продрети ни пипањем ни погледом; али сада сам пронашао да могу слободно да се крећем, без препреке које не бих могао било прећи било заобићи. Светлост ми је постајала све несноснија, а пошто ме је врућина замарала док сам ходао, потражио сам место које ће ми пружити хлада. То је била шума у близини Инголштата. Ту сам лежао и одмарао се крај потока, док нисам осетио да ме муче глад и жеђ. То ме је пробудило из неког полусна, те сам појео неколико плодова

које сам нашао на дрвећу и на земљи. Угасио сам жеђ на потоку, а затим сам легао и сан ме је готово истог часа савладао.

Кад сам се пробудио, био је мрак. Било ми је хладно, и инстинктивно сам осећао страх што сам усамљен. Пре него што сам напустио твој стан, био сам се покрио њеним оделом, јер ми је било хладно, али оно није било довољно да ме заштити од ноћне росе. Био сам јадао, беспомоћно, несрећно створење. Ништа нисам умео да разликујем; али сам осећао да ме целог обузима туга, па сам сео и заплакао.

Ускоро се на небу појавила слаба светлост, што ми је причињавало задовољство. Скочио сам и угледао сјајан котур како се издиже између дрвећа. Посматрао сам га са извесним чуђењем. Кретао сам се полако а он ми је осветљавао пут, па сам опет пошао да тражим плодове. Још ми је било хладно, кад испод једног дрвета нађох огроман огртач, којим се покрих и седох на земљу. Нисам имао никаквих одређених мисли у глави, све је било збркано. Осећао сам светлост, глад, жеђ и мрак. Безбројни звуци одјекивали су ми у ушима, а разни мириси долазили су ми са свих страна. Једини предмет који сам могао разликовати био је сјајни месец, те сам са задовољством упирао поглед у њега.

Протекло је више смена дана и ноћи, и дужина ноћи се много смањила кад сам почео разликовати осећаје једне од других. Постепено сам јасно видео бистри поток из кога сам пио, и дрвеће које ме је заклањало својим лишћем. Био сам усхићен кад сам открио да пријатан звук, који ми је често допирао до ушију, долази из грла малих крилатих животиња што су често заклањале светлост пред мојим очима. Почео сам такође тачније да запажам облике који су се налазили око мене, и да примећујем границе блиставог светлосног свода који ме је наткриљавао. Неки пут сам покушавао да подражавам птичје песме, али нисам успео. Понекад сам желео да изразим осећања на свој начин, али бих се уплашио од чудних и неартикулисаних гласова које сам пуштао, па сам поново заћутао.

Месец је био ишчезао и поново се појавио у смањеном облику, а ја сам још остао у шуми. Моји осећаји су дотле већ постали разговетнији, а мој мозак је сваким даном стицао нове појмове. Очи су ми се навикле на светлост и да виде предмете у њиховом облику. Разликовао сам инсекта од биљке, а постепено и једну биљку од

друге. Утврдио сам да врабац пушта само оштре тонове, док је песма коса и дрозда била пријатнија и примамљивија.

Једног дана, кад ме је мучила хладноћа, нашао сам ватру коју су оставили неки просјаци скитнице, па сам био усхићен топлотом коју сам од ње осетио. У радости сам гурнуо руку у врео жар, али сам је брзо извадио, јакнувши од бола. Како је то чудно, помислио сам, да исти узрок производи тако супротно дејство! Испитао сам састав ватре, и на своју радост установио да се састоји од дрвета. Брзо сам скупио неколико грана; али биле су мокре и нису могле горети. То ме растужило, те сам седео непокретан и посматрао ватру. Влажно дрво које сам оставио близу ватре осушило се, па се само запалило. Размишљао сам о томе; затим сам пипајући поједине границе открио узрок, па сам почео да скупљам велику количину дрвета, да бих га могао осушити и добити довољно горива. Кад се спустила ноћ и донела ми сан, много сам се бојао да се ватра не угаси. Пажљиво сам је прекрио сувим дрветом и лишћем, а одозго сам ставио мокре гране. Онда сам простро огртач, легао на земљу и убрзо утонуо у сан.

Било је јутро кад сам се пробудио, и прва брига ми је била да погледам ватру. Открио сам је, а благи поветарац је брзо распалио. Запазио сам и то, па сам направио лепезу од грања, којом сам распаљивао жар кад би се скоро угасио. Кад се поново спустила ноћ, утврдио сам са задовољством да ватра даје поред топлоте и светлост. Проналазак овог елемента био ми је користан и за исхрану, јер сам увидео да су неки парчићи мяса, које су путници оставили, били испечени и много укуснији него плодови које сам брао са дрвећа. Покушао сам зато да спреим себи храну на исти начин, стављајући је на врео жар. Видео сам да су се меки плодови на тај начин покварили, а да је кестење и корење постало много укусније.

Храна је, међутим, постајала све ређа, па сам често проводио по цео дан узалуд тражећи неколико жирова да бих утолио глад која ме је мучила. Кад сам их најзад нашао, одлучио сам да напустим место на коме сам дотле живео и да потражим неко друго на коме бих лакше задовољио оно мало потреба које сам имао. При тој сеоби много сам жалио што сам изгубио ватру коју сам случајно стекао, а нисам знао како да је произведем. Посветио сам неколико часова озбиљном размишљању о тој незгоди, али сам морао да напустим сваки покушај да до ње дођем. Замотао сам се у свој огртач и кренуо кроз шуму у правцу заласка сунца. Провео сам три дана у том

лутању, и на крају сам дошао на отворено поље. Претходне ноћи много је падао снег, па су ливаде биле застрте белим покривачем. Призор је био жалостан; ноге су ми зебле од влажне и хладне масе која је покривала тле.

Било је око седам часова ујутру, а ја сам чезнуо да нађем хране и заклана. Најзад приметих на једном узвишењу малу колибу, која је бесумње подигнута за потребе неког чобанина. То је за мене био нов призор, па сам с великом радозналошћу разгледао ту колибу. Пошто су врата била отворена, ушао сам. Унутра је седео неки старац, крај ватре на којој је себи спремао доручак. Кад је чуо шум мојих корака, он се окрете и, угледавши ме, крикну и побеже из колибе. Трчао је преко поља брзином за коју онако стар и немоћан није изгледао способан. Његов изглед, друкчији од свега што сам раније видео, и његово бекство донекле ме изненадише. Но, колибом сам био очаран. Ту нису могли продрети ни снег ни киша; тле је било суво. Она ми је тада пружала изврсно склониште, исто као што је пакао изгледао ђаволима после мука у огњеном језеру. Алапљиво сам појео доручак који је пастир оставио: хлеб, сир, млеко и вино. Ово последње ми се, међутим, није допало. Затим, савладан умором легао сам на сламу и заспао.

Кад сам се пробудио било је подне. Привучен топлотом сунца, које је блештало на снегу, одлучих да наставим пут. Ставивши оно што је остало од сељаковог доручка у торбу коју сам тамо нашао, ишао сам преко поља неколико часова, док нисам на заласку сунца стигао до неког села. Како је чудесно изгледало то село! Колибе, лепе кућице и раскошне куће наизменично су изазивале моје дивљење. Поврће у вртovima, млеко и сир које сам видео на прозорима неких кућа, отварали су ми апетит. Ушао сам у једну од најлепших сеоских кућа, али тек што сам ступио на праг, деца крикнуше, а једна жена паде у несвест. Цело село се узбунило. Неки су бежали, неки ме нападали, док нисам, страшно изубијан камењем и разним другим предметима које су на мене бацали, побегао на отворено поље и у страху се склонио у неку ниску колибу, сасвим празну, која ми је изгледала бедна после правих палата које сам видео у селу. Колиба се налазила у близини једне сељачке куће, која је изгледала лепо и уредно, али после скупо плаћеног искуства нисам се усуђивао да у њу уђем. Моје прибежиште било је саграђено од дрвета, али тако ниско да сам једва могао усправно седети. Под није био патосан, али

је земља била сува; и, мада је ветар продирао кроз небројене пукотине, сматрао сам да сам пронашао сасвим пријатно склониште од снега и кише.

Ту сам се, дакле, повукао и легао, срећан што сам нашао, ма како бедан, заклон од невремена и, још више, од људске окружности.

Чим је освануло јутро, извукао сам се из те избе, да бих разгледао кућицу и утврдио да ли могу остати у скровишту које сам пронашао. Колиба се налазила иза задњег зида куће; с једне стране био је свињац, а с друге бистар поток. Предња страна је била отворена и кроз њу сам се био увукао унутра. Сад сам затворио камењем и дрветом сваку пукотину кроз коју би ме неко могао видети, но ипак тако да их могу померити кад хоћу да изиђем. Светлост ми је долазила само кроз обор, и то ми је за садашње потребе било сасвим довољно.

Пошто сам тако уредио свој стан и застро га чистом сламом, повукао сам се унутра, јер сам у даљини спазио неког човека, а сувише добро сам се сећао како је поступљено са мном претходне вечери, да бих у њега имао поверења. Претходно сам се био снабдео храном за тај дан, пошто сам украо један црни хлеб и шољу из које сам могао лакше нето из руку пити чисту воду која је протицала крај мога прибежишта. Под је био мало уздигнут, тако да је био потпуно сув, а кућни оцак се налазио уз саму колибу, те је било прилично топло.

Кад сам се тако сместио, решио сам да останем у тој колиби док се не догоди нешто што би могло променити моју одлуку. То је, у ствари, био прави рај у поређењу са пустом шумом, мојим ранијим боравиштем, гранама са којих је цурила киша, и влажном земљом. Са задовољством сам појео доручак, и спремао се да помакнем једну даску да бих узео мало воде, кад зачух кораке. Погледао сам кроз једну малу пукотину и спазио неко младо створење, са ведром на глави, како пролази испред моје колибе. Девојка је била млада и отменог држања, друкчија него што су биле сељанке и служавке које сам раније видео. Али је била бедно обучена: плава сукња од грубе тканине и платнени жакет били су једина њена одећа. Плава коса јој је била уплетена, али без икаквог украса. Изгледала је тужна али мирна. Изгубих је из вида; но после четврт часа вратила се носећи ведрицу скоро пуну млека. Док је тако ишла, очигледно заморена теретом који је носила, наиђе неки младић, чије је лице изражавало

joш већу потиштеност. Пошто је сетним гласом проговорио неколико речи, узео је ведро с њене главе и однео га до куће. Она је пошла за њим, те обоје несташе. Убрзо сам поново угледао младића, са неком алатком у руци, како прелази преко поља иза куће. Девојка је такође пословала, понекад у кући а понекад у дворишту.

Кад сам разгледао свој стан, приметио сам на једном месту кућни прозор, чија су окна сад била замењена даскама. На једном месту била је мала, скоро неприметна пукотина кроз коју је поглед једва могао да продре. Кроз тај разрез видела се мала соба, окречена и чиста, али са оскудним намештајем. У једном углу, крај слабе ватре, седео је неки старац, тужно ослонивши главу на руке. Млада девојка је уређивала кућу; затим је извадила нешто из фиоке чиме је запослила руке, и села поред старца, који је узео неки инструмент и почео да свира, производећи звуке пријатније од дроздовог и славујевог гласа. Био је то диван призор чак и за мене, бедног несрећника, који никад раније није видео нешто тако лепо. Сребрнаста коса и доброћудно лице старог сељака изазвали су у мени осећање поштовања, док је љупко понашање девојке пробудило моју љубав. Старац је свирао неку пријатну, тужну мелодију, која је измамила сузе из очију девојке, али које он није приметио док она није гласно зајецала. Тада он проговори неколико речи, а млада девојка остави рад и клече крај његових ногу. Он је подиже и насмеши јој се са толико нежности и љубави да ме је обузело неко чудно и снажно осећање, у коме је било и бола и задовољства, што никад раније нисам искусио услед глади или јела, хладноће или топлоте. Повукох се стога од прозора, јер нисам могао да поднесем толико узбуђење.

Ускоро потом вратио се младић, носећи на леђима свежањ дрва. Девојка му пође у сусрет да му олакша терет, па пошто је унела у кућу нешто огрева, ставила га је на ватру. Затим се она и младић повукоше у један угао собе и он јој показа велики хлеб и комад сира. Девојка се томе радовала. Отишла је у врт по неко корење и биље, које је ставила у воду и онда на ватру. После тога је продужила свој рад, док је младић отишао у врт, где је вредно радио копајући и вадећи корење. Пошто је на том послу радио отприлике један сат, девојка му се придружила, па су заједно ушли у кућу.

Старац је за то време седео замишљен; али кад су се двоје младих појавили, мало се разведрио, те сви седоше да једу. Обед је био брзо завршен. Девојка је опет спремала по кући. Старац се неколико тренутака шетао по сунцу испред куће, ослоњен на младићеву руку. Ништа није могло бити лепше од контраста између ова два дивна створења. Једно је било старо, са сребрнастом косом и лицем са кога су зрачиле доброта и љубав; док је младић био витак и стасит, а црте лице биле су му веома складне; међутим, његове очи и држање изражавали су велику тугу и потиштеност. Старац се вратио у кућу, а младић се упутио преко поља, носећи неко оруђе, друкчије од оног које је тог јутра употребљавао.

Ноћ се убрзо спустила; али на моје велико изненађење, видео сам да су становници куће имали начина да продуже дан помоћу свећа. Био сам усхићен кад сам видео да са заласком сунца није дошао крај мом задовољству, које сам осећао посматрајући своје суседе. Увече су млада девојка и њен друг били заузети разним пословима које нисам схватао. Затим старац поново узе онај инструмент што је производио божанствене звуке који су ме тог јутра очарали. Чим је завршио, младић поче, не да свира, него да изводи неке монотоне звуке, који нису личили ни на музику старчевог инструмента ни на песму птица. Доцније сам сазнао да је он то гласно читао, али у оно време ништа нисам знао о речима или словима.

Породица се неко време тако забављала, а затим угасише светлост и повукоше се, како сам претпостављао, на починак.

XII

ЗИМА УЧЕЊА

Лежао сам на слами, али нисам могао заспати. Размишљао сам о догађајима тога дана. Највише ми је падало у очи пријатно опхођење ових људи. Жудео сам да им се придружим, али се нисам усуђивао. Исувише сам се добро сећао поступка окрутних сељака према мени претходне вечери, те сам одлучио да за сада останем мирно у својој колиби, без обзира на то какав ћу став доцније сматрати за потребно да заузем. Посматраћу и покушаћу да докучим које су побуде за њихова дела.

Становници куће устадоше следећег јутра пре изласка сунца. Девојка је уређивала кућу и припремала храну, а младић је отишао после првог обода.

Тај дан је прошао на исти начин као и претходни. Младић је стално био запослен напољу, а девојка разним пословима у кући. Старац, за кога сам убрзо приметио да је слеп, проводио је своје слободне часове уз свој инструмент или у размишљању. Ништа није било лепше од љубави и поштовања које су млади указивали староме. Сваки ситан посао који су око њега обављали из љубави или дужности вршили су с нежношћу, а он их је награђивао благим осмејком.

Они нису били сасвим срећни. Младић и девојка често су одлазили на страну и плакали. Нисам видео разлога за њихову несрећу, али био сам њоме дубоко потресен. Ако су тако дивна створења била несрећна, није чудо што ни ја, тако несавршено и усамљено биће, нисам срећан. Уосталом, зашто су та племенита створења била несрећна? Имали су дивну кућу (таква је она изгледала у мојим очима) и сваки луксуз. Имали су ватру да се загреју кад им је било хладно, и укусну храну кад су били гладни; били су обучени у лепо одело; а пре свега уживали су у међусобном разговору и друштву, измењујући погледе пуне љубави и нежности. Шта су значиле њихове сузе? Јесу ли заиста изражавале бол? У почетку нисам био у стању да нађем одговор на ова питања, али у току дужег посматрања и времена разјаснише ми се многе ствари које су ми у почетку биле загонетне.

Доста времена је прошло док нисам открио један од узрока незадовољства ове пријатне породице: то је било сиромаштво. Они су у великој мери патили од овог зла. Храна им се састојала искључиво од поврћа из њиховог врта и млека од једне краве, која га је врло оскудно давала у току зиме, кад су њени господари тешко набављали храну за њу. Верујем да их је често врло много мучила глад, нарочито оно двоје младих, јер више пута би ставили храну пред старца кад за себе нису ништа одвојили.

Ова пажња много ме је дирнула. Био сам навикао да у току ноћи украдем један део њихових намирница да бих задовољио своју глад, али кад сам видео да сам на тај начин наносио бол становницима ове куће, уздржао сам се и задовољавао се купинама, лешницима и корењем, које сам скупљао у суседној шуми.

Пронашао сам такође још један начин на који сам могао да им помогнем у тешком раду. Приметио сам да је младић свакодневно проводио велики део времена скупљајући дрва за ватру. Зато сам у току ноћи узимао његово оруђе, чију сам употребу брзо схватио, и доносио сам огрева који је био довољан за неколико дана.

Сећам се, кад сам први пут то урадио, да је девојка отворивши ујутру врата, изгледала веома изненађена што види испред куће велику гомилу дрва. Проговорила је гласно неколико речи, на шта јој је пришао младић, који је такође изражавао чуђење. Са задовољством сам запазио да он тога дана није ишао у шуму, него је поправљао кућу и обрађивао врт.

Постепено сам учинио још значајнија открића. Приметио сам да ови људи имају начина да један другом саопштавају своја искуства и осећања помоћу разговетних звукова. Запазио сам да речи које изговарају некад изазивају задовољство или бол, осмехе или тугу на лицима и у души оних који слушају. То је заиста била божанствена наука, па сам усрдно желео да се упознам с њом. Но сваки мој покушај у том смислу претрпео је неуспех. Они су брзо говорили, а пошто речи које су изговарали нису имале никакву видљиву везу са стварима, нисам био у стању да пронађем неки кључ помоћу кога бих могао одгонетнути тајну њиховог споразумевања. Међутим, великим трудом, и пошто сам у тој колиби провео време од неколико месечевих мена, сазнао сам имена којима су називали предмете које су најчешће помињали у говору. Научио сам значење и изговор речи *ваџра*, *млеко*, *хлеб* и *дрво*. Сазнао сам такође имена самих становника куће. Младић и његова другарица имали су по неколико имена, али старац је имао само једно — *оџац*. Девојка се звала *сесџра* или *Ајаџа*, а младић Феликс, *браџи* или *син*. Не могу описати радост коју сам осећао кад сам научио појмове који се придају свакој од ових речи, и кад сам и ја био у стању да их изговорим. Разликовао сам још неке друге речи, иако нисам могао да их разумем, а то су *добар*, *драџи*, *несрећан*.

Тако сам провео зиму. Ти људи су ми постали веома драги због њиховог пријатног опхођења и лепоте. Кад су били несрећни, и ја сам био потиштен; кад су се радовали, учествовао сам у њиховом весељу. Осим њих виђао сам мало других људских бића. Кад би неко други случајно ушао у кућу, његово грубо понашање и неуглађено држање су у мојим очима само још више истицали лепе особине мојих пријатеља. Приметио сам да је старац често покушавао да охрабри своју децу, како сам чуо да их понекад назива, да би одагнали тугу. Говорио је веселим гласом, са изразом доброте која је чак и код мене изазивала задовољство. Агата га је слушала с поштовањем, а очи су јој понекад биле пуне суза, које је неприметно отирала. Ипак сам обично запажао да су јој лице и говор били ведрији после очевих охрабрујућих речи. Са Феликсом није било тако. Он је увек био најтужнији међу њима. Чак је и мени тако неуком изгледало да је више патио него његови пријатељи. Но, иако му је израз лица био жалоснији, глас му је био веселији нето сестрин, нарочито кад се обраћао старцу.

Могоа бих навести небројене примере који, ма како да су безначајни, показују нарав ових пријатних људи. И поред беде и немаштине, Феликс је са задовољством донео својој сестри први бели цвет који је изникао из земље покривене снегом. Рано ујутро, пре него што би она устала, чистио је снег који је покривао њен пут до млекарника, вадио воду из бунара и доносио дрва из шупе, где је, на његово непрекидно чуђење, увек налазио гомилу коју је допуњавала нека невидљива рука. Мислим да је прекодан понекад радио код сељака у суседству, јер је често некуд одлазио и није се враћао до вечере, а није доносио дрва. Иначе је радио у врту; али пошто је мало шта имало да се ради, он је читао старцу и Агати.

Ово читање у почетку ме је много збуњивало; али постепено сам открио да је изговарао много истих гласова кад је читао као и кад је говорио. Стога сам закључио да је на хартији налазио знаке за говор које је познавао, па сам усрдно желео да и њих разумем; али како је то било могуће кад нисам разумевао чак ни гласове чији су то били знаци? Ипак сам знатно напредовао у тој науци, али не толико да бих могао пратити било какав разговор, иако сам у то уложио сав свој труд. Брзо сам схватио да, упркос томе што сам из свег срца желео да се појавим пред тим људима, не треба то ни да покушавам док прво не савладам њихов језик. Знање тог језика можда би помогло да у њиховим очима умањим своју наказност, за коју сам сазнао на тај начин што сам стално упоређивао себе са њима.

Дивио сам се савршенству својих суседа — њиховој љупкости, лепоти и нежној кожи; али како сам се ужаснуо кад сам угледао себе у бистром потоку! Прво сам се тргао, не верујући да сам се то заиста ја огледао у води; а кад сам се потпуно уверио да сам стварно такво чудовиште, обузело ме је најстрашније очајање и дубока потиштеност.

Кад су дани постали топлији и кад је дневна светлост почела дуже да траје, снега је нестало, те сам угледао оголено дрвеће и црну земљу. Од тог времена Феликс је био више запослен, и нестало је узбудљивих знакова глади која им је претила. Њихова исхрана, како сам доцније видео, била је једноставна али здрава, и сада су је имали довољно. Неколико нових врста биљака изникло је у врту који су обрађивали. Ових знакова изобиља било је сваким даном све више уколико је време одмицало.

Старац је, ослањајући се на сина, шетао сваког дана у подне, ако није падала киша — сазнао сам да тако зову кад са неба лије вода. Ово се често догађало, али јак ветар је брзо сушио земљу, па је време било пријатније него раније.

Мој начин живота у колиби био је једнолик. Ујутро бих пратио кретање својих суседа, а кад би се они разишли сваки својим послом, спавао сам. Остатак дана проводио сам у посматрању својих пријатеља. Кад би се они повукли на починак, ако је било месечине или ако је била звездана ноћ, одлазио сам у шуму и скупљао себи храну и гориво за кућу. На повратку, кадгод је то било потребно, чистио сам снег са стаза и радио оне послове које сам видео да је Феликс обављао. Доцније сам приметио да су их ови радови, које је обављала невидљива рука, много чудили; а једанпут или двапут чуо сам како, том приликом, изговарају речи *добар дух* и *чудно*; али онда нисам разумевао шта ти изрази значе.

Моје мисли су постале активније, и жудео сам да откријем побуде и осећања ових дивних створења. Био сам љубопитљив да сазнам зашто је Феликс изгледао тако несрећан, а Агата тако тужна. Мислио сам (бедан глупак) да је можда у мојој моћи да повратим срећу овим људима који то заслужују. Кад сам спавао или кад сам био ван куће, преда мном су промицали ликови слепог старца достојног поштовања, нежне Агате и дивног Феликса. Сматрао сам их вишим бићима, која ће бити господари моје будућности. У мислима сам ковао стотину планова како ћу им се приказати и како ће ме они примити. Претпостављао сам да ће се у први мах згрозити, али да ћу лепим понашањем и помирљивим речима задобити њихову наклоност, а доцније и љубав.

Ове мисли су ме увесељавале и подстицале да се још ревносније потрудим да научим вештину говора. Моји говорни органи били су истина груби, али гипки; и мада мој глас није личио на пријатну музику њихових гласова, ипак сам прилично лако изговарао речи које сам научио. То је више личило на животињске гласове; међутим, сигурно и доброћудно магаре, иако му је понашање грубо, заслужује боље поступање, а не ударце и проклињање.

Благотворни плускови и топло пролећно време много су изменили изглед земље. Људи, који пре ове промене као да су били скривени по пећинама, разишли су се на све стране и запослили се разним врстама обделавања. Птице су веселије певале, а лишће је

напупило на дрвећу. Срећна, срећна земљо! Сад можеш да будеш боравиште богова, ти која си пре тако кратког времена била гола, влажна и нездрава. И моје расположење се поправило услед дивног изгледа природе. Прошлост ми се избрисала из сећања, садашњост је била мирна, а будућност су улепшавали светли знаци наде и радосна предвиђања.

XIII

ЗАГОНЕТНА АРАБЉАНКА

Сада прелазим на узбудљивији део своје приче. Испричаћу догађаје који су код мене изазивали осећања која су ме, после онога што сам некад био, учинила онаквим какав сам сад.

Пролеће је брзо одмицало; настало је лепо време, и небо је било без облака. Чудило ме је што је дрвеће које је раније било оголено и црно, сада било пуно најлепших цветова и зеленила. Мојим чулима је пријало и освежавало их стотину дивних мириса и стотину лепих призора.

Једнога дана, кад су се моји суседи одмарали од рада — старац је свирао на гитари, а деца су слушала — приметио сам да је Феликсов израз лица био неописиво тужан. У један мах отац прекиде свирање, и по његовом држању схватио сам да пита сина за узрок његове жалости. Феликс му одговори ведрим гласом, те старац продужи да свира, кад неко закуца на врата.

Била је то нека госпођа која је дојახала на коњу, и са њом један сељак као вођа. Госпођа је била обучена у црно одело, а лице јој је покривао густ црни вео. Агата постави неко питање, на које госпођа одговори изговоривши само, пријатним гласом, Феликсово име.

Глас јој је био мелодичан, али друкчији него гласови мојих пријатеља. Чувши ту реч, Феликс журно приђе госпођи, која, кад га угледа, подиже вео, и ја угледах лице анђеоске лепоте и израза. Имала је сјајну врону косу, чудно уплетену; очи црне, али благе и живахне; црте правилне и необично бео тен, а образи су јој имали дивну румену боју.

Феликс је изгледао усхићен што је види. Није више било ни трага жалости на његовом лицу, које је сада блистало од неизмерне радости, за коју нисам веровао да је био у стању да осети. Очи су му сијале, а образи поруменили од задовољства. У том тренутку изгледао ми је исто тако леп као и странкиња. Она је испољавала различита осећања; пошто је утрла неколико суза из својих дивних очију, пружила је руку Феликсу, који је с одушевљењем пољубио и назвао је, како сам разумео, својом милом Арабљанком. Изгледа да га није разумела, али се насмешила. Он јој поможе да сјаше, па је одведе у кућу, пошто је отпустио њеног вођу. Ту је нешто разговарао с оцем; затим млада странкиња клече крај старчевих ногу и хтеде да му пољуби руку, али он је подиже и нежно загрли.

Убрзо сам запазио да странкињу, иако је изговарала разговетне гласове, али на неком другом језику, нису разумевали, нити је она њих разумела. Правили су зато разне знаке које нисам схватао, али видео сам да је њено присуство унело радост у кућу и одагнало тугу, као што сунце растерује јутарњу маглу. Нарочито је Феликс изгледао срећан, и упућивао својој Арабљанки задовољне осмехе. Агата, увек нежна Агата, љубила је руке дивној странкињи, па показујући на брата, објашњавала је знацима да је био тужан док она није дошла. Тако је прошло неколико часова, а за то време њихова лица су изражавала радост, чији узрок нисам могао схватити. Убрзо сам разумео, по честом изговарању истих гласова које је странкиња за њима понављала, да се она труди да научи њихов језик. Одмах ми паде на ум мисао да и ја искористим те поуке у истом циљу. Странкиња је на првом часу научила двадесетак речи, од којих сам ја, у ствари, већину још раније знао, али користио сам друге часове.

Чим се спустио мрак, Агата и Арабљанка се повукоше. Кад су полазиле, Феликс пољуби руку странкињи и рече: „Лажу ноћ, драга Сафија!“

Он је много дуже седео разговарајући са оцем, а пошто су често понављали њено име, закључио сам да је дивна гошћа била предмет

њиховог разговора. Ватрено сам желео да их разумем, и много сам се у томе трудио, али било је сасвим немогуће.

Следећег јутра Феликс је отишао на посао. Кад је Агата свршила своје уобичајене послове, Арабљанка је села крај старчевих ногу, и узевши његову гитару, одсвирала је неколико заносно лепих мелодија, које су у исти мах мамиле из мојих очију и сузе жалости и сузе радости. Певала је као славуј у шуми, дивним гласом који се наизменично подизао и опуштао.

Кад је завршила, пружила је гитару Агати, која је у почетку одбијала, али је после одсвирала неку просту мелодију, певајући уз то нежним гласом, но то није било ни налик на изванредно лепу песме странкиње. Старац је био раздраган, и рекао је неколико речи, које је Агата покушавала да објасни Сафији, и којима је изгледа желео да искаже да му је она причинила највеће уживање својом музиком.

Дани су сада пролазили мирно као и раније, са једном једином променом што је радост заменила тугу на лицима мојих пријатеља. Сафија је увек била весела и срећна. Она и ја брзо смо напредовали у учењу језика, тако да сам после два месеца могао разумети већину речи које су моји заштитници изговарали.

За то време се и црна земља покрила зеленилом, а зелени брежуљци прошарали безбројним цвећем, пријатног мириса и лепог изгледа, које је личило на звезде што сијају бледим сјајем при месечевој светлости. Сунце је јаче грејало, а ноћи су биле ведре и благе. Моје ноћне шетње причињавале су ми изванредно задовољство, иако су знатно краће због позног заласка и раног изласка сунца; јер ја се никад нисам усуђивао да изађем при дневној светлости, плашећи се да не наиђем на исто поступање које сам раније искусио у првом селу на које сам наишао.

Дане сам проводио у марљивом учењу, да бих што брже савладао језик; а морам се похвалити да сам напредовао брже него Арабљанка, која је врло мало разумела и говорила испрекиданим речима, док сам ја разумевао и умео да подражавам готово сваку реч коју су изговарали.

Поред тога што сам напредовао у говору, учио сам такође и вештину писања, онако како су они поучавали странкињу; а то ми је стварало широке могућности за уживање и дивљење.

Књига из које је Феликс поучавао Сафију била је *Рушевине царства* од Волнија. Ја не бих разумео садржину те књиге да није Феликс при читању давао опширна објашњења. Рекао је да је изабрао ову књигу зато што је писана декламаторским стилем, по угледу на источне писце. Помоћу тог дела стекао сам површно знање историје, и преглед неколико царевина које сада постоје на свету. Она ми је омогућила да упознам обичаје, владавине и религије разних народа на земљи. Слушао сам о Азијатима, о необичној генијалности и духовној активности Грка, о ратовима и великој врлини старих Римљана — о њиховом доцнијем пропадању — и о паду њихове моћне царевине; о витештву, хришћанству и краљевима. Слушао сам о открићу америчке хемисфере, и плакао са Сафијом над злосрећном судбином њених првобитних становника.

Те чудне приче будиле су у мени необична осећања. Да ли је човек заиста био тако моћан, пун врлина и великодушан, а у исто време тако порочан и низак? Он је изгледао час као прави представник рђавих начела, а час као оличење свега племенитог и божанског. Бити велики духом и пун врлина била је највећа част коју може постићи неко људско биће; а бити низак и порочан, као што је забележено да су многи били, значило је највеће унижење, нешто још бедније него што је слепа крпица или безопасна глиста. Дуго времена нисам могао схватити како један човек може да убија свог ближњег, па чак ни зашто постоје закони и владавине; али кад сам чуо појединости о пороку и крвопролићу, моје чуђење је престало, а осећао сам одвратност и гнушање.

Сваки разговор мојих суседа откривао ми је сада нове и чудне ствари. Док сам слушао како Феликс поучава Арабљанку, упознао сам необични систем људског друштва. Чуо сам за поделу имовине, за огромно богатство и бедно сиромаштво, за сталеж, порекло и племићку крв.

Те речи су ме наводиле да размишљам о себи. Сазнао сам да је високо и неокаљано порекло удружено са богатством представљало оно што су људи највише ценили. Човека цене само ако има једно од ових преимућстава; али ако нема ниједно, сматрају га, сем у врло ретким случајевима, за просјака и роба, осуђеног да троши своје снаге у корист оног малог броја изабраних. А шта сам био ја? О своме постанку и творцу нисам ништа знао; али знао сам да немам ни новца, ни пријатеља, нити икакве имовине. Осим тога, имао сам

ужасно наказно и одвратно тело; нисам чак био ни истог порекла као људи. Био сам окретнији од њих, и могао сам опстати на лошијој исхрани; велика топлота и хладноћа мање су шкодиле моме телу; био сам много већег раста него они. Јесам ли ја онда био чудовиште, ругоба од које су сви бежали?

Не могу ни описати патње које су ми ова размишљања доносила. Покушавао сам да их одагнам, али стечено знање само ми је повећавало тугу. Ох, да сам заувек остао у оној шуми, где нисам ни знао ни осећао ништа друго сем глади, жеђи и топлоте!

Како је знање чудно! Прионе за човека, кад га је једном дохватио, као лишај за стену. Понекад сам желео да се отресем свих мисли и осећања; али сам увидео да постоји само један начин да се савлада осећање бола, а то је смрт — нешто чега сам се бојао а нисам разумевао. Дивио сам се врлини и нежним осећањима својих суседа, и допадало ми се њихово отмено понашање и лепе особине. Међутим, нисам имао могућности да општим с њима, сем на потајни начин, кад ме нису ни видели ни знали за мене, што је пре повећавало него што је задовољавало моју жељу да будем међу њима. Нежне Агатине речи и ведри осмеси дивне Арабљанке нису били упућени мени. Благо бодрење старца и живахан разговор доброга Феликса нису се односили на мене, јадног, несрећног бедника.

Друга проучавања остављала су на мене још већи утисак. Чуо сам за разлику између полова и за рађање деце; како отац ужива у осмеху одојчета и несташлуцима старијег детета; како су сав живот и бриге мајчине посвећени том драгоценом створењу; како се младићев дух развија и стиче знање. Слушао сам о брату и сестри, и о свим другим разним односима који међусобним везама спајају једно људско биће са другим.

Али где су били моји пријатељи и рођаци? Никакав отац није бдио нада мношвом док сам био мали и никаква мајка није ме усрећивала својим осмесима и миловањима; или, ако и јесу, цео мој прошли живот био је сада избрисан, као неки мрачан простор у коме нисам ништа могао разликовати. И у својим најранијим сећањима био сам исте висине и размера као сада. Још никад нисам видео створење слично себи, или које је желело да се са мношвом дружи. Ко сам ја? Ово ми се питање стално враћало, али на њега сам одговарао само јечањем.

Ускоро ћу објаснити чему су тежила ова осећања; али допусти ми да се вратим на своје пријатеље, чији је живот будио у мени тако различита осећања гнева, радости и дивљења, али која су сва на крају повећавала моју љубав и поштовање према мојим заштитницима, јер сам волео да их тако називам, наивно и жалосно обмањујући самог себе.

XIV

ИСТОРИЈА ЈЕДНЕ ПЛЕМЕНИТОСТИ

Прошло је извесно време пре него што сам сазнао историју својих пријатеља. Она је била таква да се морала дубоко урезати у моју душу, пошто је откривала многе ствари које су биле интересантне и чудне за некога ко је био, као ја, без икаквог искуства.

Име старог човека било је Де Ласеј. Пореклом је био из Француске, из добре породице, и тамо је много година живео у изобиљу, поштован од оних који су били изнад њега а вољен од себи равних. Његов син се посветио служби одбране своје отаџбине, а Агата се кретала у друштву најугледнијих жена. На неколико месеци пре мог доласка живели су у великом и раскошном граду који се зове Париз, окружени пријатељима. Уживали су у свему што су им могли пружити врлина, префињен дух и укус, праћени умереним богатством.

Сафијин отац био је узрок њихове пропасти. Он је био турски трговац, и живео је у Паризу много година кад се, из неких разлога које нисам могао сазнати, нешто замерио влади. Ухапшен је и бачен у тамницу баш оног дана кад је Сафија стигла из Цариграда да би живела код њега. Изведен је на суд и осуђен на смрт. Неправедност ове осуде била је очигледна. Цео Париз био је огорчен, и сматрало се

да су његова вера и богатство, пре него злочин за који је окривљен, били разлог због кога је осуђен.

Феликс је случајно присуствовао суђењу, па кад је чуо одлуку суда, осетио је несавладљив ужас и гнев. Одмах се свечано заклео да ће га ослободити, а затим је потражио начин да то изврши. После много узалудних покушаја да добије дозволу за улазак у затвор, пронашао је, на једном делу зграде где није било страже, прозор са јаким решеткама кроз који је улазила светлост у тамницу несрећног мухамеданца, који је, окован ланцима, у очајању чекао на извршење варварске пресуде. Феликс је ноћу пришао решеткама, и упознао затвореника са својим намерама. Зачуђен и обрадован, Турчин се трудио да подстакне ревност свога ослободиоца обећавајући му награду и богатство. Феликс је с презрењем одбацио његове понуде, а кад је угледао дивну Сафију, којој је било дозвољено да посећује оца, и која му је знацима изражавала своју велику захвалност, младић је морао у себи признати да осуђеник има благо које ће га потпуно наградити за његов труд и излагање опасности.

Турчин је брзо запазио какав је утисак његова кћи оставила у Феликсовом срцу, па се трудио да га још више придобије за себе обећавајући му њену руку, чим буде одведен на сигурно место. Феликс је био исувише частан да би прихватио ову понуду, али је ипак веровао у могућност да се тај брак оствари и да тако дође до своје среће.

У току следећих дана, док су се вршиле припреме за трговчево бекство, Феликсову ревност је повећало неколико писама што је добио од ове дивне девојке, која је нашла начина да изрази своје мисли на језику свога драгана уз помоћ једног старог очевог слуте, који је знао француски. Захваљивала му се најтоплијим речима за услугу коју је желео да учини њеном оцу, а у исто време се помало жалила на своју судбину.

Ја имам копије тих писама, јер сам нашао начина, док сам становао у оној колиби, да набавим прибор за писање, а писма су често била у Феликсовим и Агатиним рукама. Пре него што одем, даћу их теби да бих ти доказао истинитост своје приче; али сада, пошто се сунце већ ниско спустило, имаћу само толико времена да ти поновим оно што је у њима било главно.

Сафија је испричала да је њена мајка била Арабљанка хришћанске вере, коју су Турци ухватили и одвели у ропство.

Њена лепота освојила је срце Сафијиног оца, који се оженио њоме. Млада девојка је с одушевљењем говорила о својој мајци, која је, рођена у слободи, презирала ропство у коме је тада живела. Она је упућивала своју кћер у основна начела своје вере, и научила је да тежи ка већем умном развиту и независности духа, што је било забрањено женама мухамеданске вере. Мајка је умрла али њене поуке неизбрисиво су се урезале у сећање Сафији, која се гнушала и од саме помисли да се поново врати у Азију и да буде затворена међу зидове харема, где би јој било дозвољено да се бави само детињастим стварима, што није одговарало њеној природи, јер је била навикла на узвишене идеје и племенита стремљења. Зато је очаравала могућност да се уда за хришћанина и да остане у земљи у којој је женама дозвољено да имају изврстан положај у друштву.

Одређен је дан за погубљење Турчина, али он је те ноћи побегао из тамнице и још пре јутра налазио се неколико миља далеко од Париза. Феликс је био набавио пасоше на очево, сестрино и своје име. Претходно је саопштио план оцу, који је потпомогао његово извођење на тај начин што је напустио своју кућу, под изговором да путује, и сакрио се са ћерком у неком забаченом делу Париза.

Феликс је отпратио бегунца кроз Француску до Лиона, па преко Мон Сенија до Легхорна, где је трговац одлучио да сачека повољну прилику да се пребаци у неку турску покрајину.

Сафија је решила да остане са оцем до његовог одласка, а Турчин је поновио своје обећање да ће се она пре тога венчати са његовим спасиоцем. Феликс је остао са њима у очекивању тог догађаја; у међувремену је уживао у Арабљанкином друштву, која је према њему показивала најискренију и најнежнију љубав. Разговарали су преко тумача, а понекад само погледима; и она му је певала дивне мелодије из своје отаџбине.

Турчин је дозвољавао ову присност, и подржавао наде младих љубавника, док је у души правио сасвим друкчије планове. Он се гнушао и саме помисли да се његова кћи уда за хришћанина, али се бојао Феликсовог гнева ако покаже своје расположење. Знао је да је још у власти свог ослободиоца, који га је могао издати италијанској држави, у којој су се налазили. Зато је смишљао стотину планова како

да га и даље обмањује док то буде потребно, и како да кришом поведе кћер са собом кад буде одлазио. Вести које су стигле из Париза помогле су му у тим плановима.

Француска влада била је веома огорчена због бекства своје жртве, и није штедела труда да пронађе и казни њеног спасиоца. Феликсова завера брзо је откривена, и Де Ласеј и Агата бачени су у тамницу. Ова вест стиже до Феликса и пробуди га из дивног сна. Његов слепи и стари отац и његова нежна сестра лежали су у некој мемљивој тамници, док је он уживао у слободи у друштву девојке коју воли. Ова га је мисао мучила. Зато се брзо споразумео са Турчином да, ако овај нађе повољну прилику за бекство пре него што се Феликс буде вратио у Италију, Сафија остане у једном манастиру у Легхорну. Затим, остављајући дивну Арабљанку, Феликс пожуре у Париз да се преда на милост закону, надајући се да ће на тај начин ослободити Де Ласеја и Агату.

У томе није успео. Остали су у затвору пет месеци док није дошло до суђења. Осуђени су на конфискацију имовине и вечито изгнанство из отаџбине.

Нашли су бедно склониште у Немачкој, у сеоској кући у којој сам их ја нашао. Феликс је убрзо сазнао да је подмукли Турчин, због кога су он и његова породица претрпели нечувене патње, кад је чуо да је његов спасилац осуђен на сиромаштво и пропаст, изневерио част и поштење, па је са ћерком напустио Италију. Феликса је увредио на тај начин што му је послао извесну суму новца да би му помогао, како је рекао, док не нађе начина како ће се убудуће издржавати.

Такви су били догађаји који су тиштали Феликса кад сам га први пут видео, и зато је био најнесрећнији у породици. Он је могао поднети сиромаштво, и док је та невоља била награда за његову врлину, поносио се њоме; али још теже и непоправљиве несреће биле су Турчинова незахвалност и губитак вољене Сафије. Сада је долазак Арабљанке удахнуо нов живот у његову душу.

Кад је у Легхорн стигла вест да је Феликсу одузето богатство и положај, трговац нареди својој кћери да не мисли више на свог драгана, већ да се спреми за повратак у отаџбину. Та наредба је вређала Сафијину племениту природу. Зато је покушала да се успротиви оцу, но он се љутито удаљи, понављајући своју тиранску наредбу.

Неколико дана доцније Турчин уђе у собу своје кћери и у хитњи јој рече како има разлога да верује да је његово место боравка у Легхорну откривено, и да ће га убрзо предати француским властима. Зато је узео у најам једну лађу да га одвезе до Цариграда, те ће кренути кроз неколико часова. Решио је да остави своју кћер под надзором једног поверљивог слуге, с тим да после дође за њим са главним делом његове имовине, која још није била стигла у Легхорн.

Кад је остала сама, Сафија је размишљала о томе како да поступи у оваквим приликама. Живот у Турској био јој је мрзак. Томе су се противили и њена вера и њена осећања. Из неких очевих хартија, које су јој дошле до руку, сазнала је за изгнанство свога драгана и где се он тада налазио. Неко време је оклевала, али на крају је донела одлуку. Поневши са собом нешто накита који јој је припадао, и извесну суму новца, напустила је Италију у пратњи једне девојке родом из Легхорна, која је мало разумевала турски језик, и отпутовала за Немачку.

Срећно је стигла до једне вароши око двадесет миља удаљене од Де Ласејеве куће, где се њена пратиља тешко разболела. Сафија је неговала с великом преданошћу, али јадна девојка је умрла, па је Арабљанка остала сама, не знајући језик те земље, и потпуно неупућена у живот у свету. Али је дошла у добре руке. Италијанка је била поменула име места у које су се упутиле, па се после њене смрти сопственица куће у којој су становале побринула да Сафија безбедно стигне до куће свог драгана.

XV

НЕУСПЕХ

То је историја мојих драгих пријатеља. Она ме је дубоко потресла. Научио сам, са гледишта друштвеног живота које се ту одражавало, да се дивим њиховим врлинама и да презирем људске пороке.

У то време гледао сам на злочин као на неко далеко зло. Пред мојим очима стално су били доброта и племенитост, који су у мени будили жељу да и ја будем учесник на тој позорници живота, на којој се износило и истицало тако много дивних особина. Међутим, кад причам о развиту своје интелигенције, не смем изоставити догађај који се десио у почетку месеца августа исте године.

Једне ноћи, за време моје уобичајене шетње у суседној шуми, где сам прикупљао себи храну и налазио гориво за своје заштитнике, нашао сам на земљи једну кожно торбу, у којој су били неки делови одеће и неколико књига. Жудно зграбих тај плен, и вратих се с њим у колибу. Књиге су срећом биле написане језиком чије сам основе научио од укућана. Те књиге су биле *Изгубљени рај*, једна свеска Плутархових *Живоша* и Вертерове *пашње*. Био сам веома радостан што имам то благо. Непрекидно сам проучавао та дела и помоћу њих изоштравао свој дух, док су моји пријатељи обављали своје редовне послове.

Тешко могу да опишем дејство које су те књиге имале на мене. Оне су у мени изазивале небројено нових појмова и осећања, што ме је понекад доводило до усхићења, али ме је још много чешће бацало у највећу потиштеност. У *Вертеровим џајџама*, поред занимљивости једноставне и потресне приче, расправља се о многим питањима и разјашњавају се многе ствари које су ми биле нејасне, тако да сам у тој књизи нашао бескрајан извор за размишљање и дивљење. Лепо и отмено понашање које се ту описује, као и узвишене мисли и осећања, одговарали су моме искуству код мојих заштитника, и потребама које сам увек живо осећао у души. Веровао сам да је сам Вертер дивнији од свих бића која сам видео или могао замислити; његов карактер није био претенциозан, али се дубоко урезивао у сећање. Расправљања о смрти и самоубиству морала су ме чудити. Нисам ни покушавао да оцењујем вредност тог дела, а ипак сам нагињао мишљењу главног јунака, чију сам смрт оплакао, иако је нисам разумео.

Ипак, док сам читао, многе ствари сам примећивао на своја лична осећања и положај. Налазио сам да сам сличан, а ипак у исто време необично различит од људи о којима сам читао и оних чији сам разговор пратио. Саосећао сам са њима и донекле их разумевао, али мој дух је био неразвијен. Ја нисам ни од кога зависио и ни за кога нисам био везан. „Могао сам слободно нестати“, и нико не би зажалио за мном. Моје тело је ружно а стас циновски. Шта то значи? Ко сам ја? Шта сам ја? Одакле сам дошао? Каква је моја будућност? Стално сам понављао ова питања, али нисам био у стању да нађем одговор на њих.

Свеска Плутархових *Живоџа*, коју сам нашао, садржавала је историје првих оснивача старих република. Ова књига имала је сасвим друкчије дејство на мене него *Вертерове џајџе*. Из Вертерових маштања сазнао сам шта су то сета и потиштеност, али Плутарх ме је научио узвишеним мислима; он ме је уздизао ван домака мојих несрећних мисли, да бих се дивио јунацима из старих времена, и заволео их. Многе ствари које сам прочитао премашиле су моје разумевање и искуство. Имао сам веома збркане појмове о краљевствима, о великим земљиним пространствима, огромним рекама и бескрајним морима. Али сам био потпуно непознат са варошима и великим људским заједницама. Кућица мојих заштитника била је једина школа у којој сам проучавао људску

природу, док је ова књига пружала нове и шире видике. Читао сам о људима који су се бавили државним пословима, владали другим људима или их убијали. Осећао сам како се у мени рађа велика жудња за врлином и одвратност према пороку, уколико сам разумевао значење ових речи, које су се, како сам их ја примењивао, односиле само на задовољство и бол. Подстакнут тим осећањима, дивио сам се, наравно, мирољубивим законодавцима, Нуми, Солону и Ликургу, више нето Ромулу и Тезеју. Ти утисци дубоко су се урезали у моју душу и због патријархалног живота мојих заштитника. Да ме је први пут довео у везу са људима неки млади војник који је жудео за спавам и убијањем, можда бих био прожет друкчијим осећањима.

Међутим, *Изјубљени рај* изазвао је код мене много дубља узбуђења. Читао сам га као праву историју, исто тако као што сам читао и остале књиге које су ми дошле до руку. Осећао сам чуђење и страхопоштовање које може да изазове слика свемогућег бога, који ратује са бићима која је створио. Често сам доводио у везу са собом разне околности, пошто ми је та сличност падала у очи. Као Адам, изгледа да ни ја нисам био везан никаквим спонама за ма какво друго биће које постоји; али његов положај много се разликовао од мага у сваком другом погледу. Он је био створен божјим рукама као савршено биће, срећно и напредно, и његов га је творац чувао нарочито брижљиво; било му је дозвољено да разговара са вишим бићима, и да од њих стиче знања; а ја сам био несрећан, беспомоћан и усамљен. Много пута сматрао сам да је сотона био симбол који је боље одговарао мом стању, јер се често у мени, као и у њему, рађала жучна завист кад сам посматрао срећу својих заштитника.

Још једна околност потврдила је и оснажила та моја осећања. Убрзо после доласка у колибу, нашао сам неке списе у џепу одела које сам узео из твоје лабораторије. У почетку нисам обраћао пажњу на њих, али сада, кад сам био у стању да протумачим слова којима су били написани, почео сам да их пажљиво проучавам. То је био твој дневник који си водио у току четири месеца пре него што си мене створио. Подробно си у њему описао све што си предузимао у току свога рада, а ти подаци били су измешани са причањем домаћих догађаја. Бесумње се сећаш тих списа. Ево их. У њима је описано све што се односи на моје порекло; изнете су све појединости тог низа одвратних поступака који су до њега довели. Најдетаљнији опис моје

грозне и гнусне личности изражен је речима које су показивале твоје сопствено гнушање, док је пак моје постало неиздржљиво. Згадило ми се док сам читао. „Нека је проклет дан кад сам оживео!“ узвикнуо сам ужаснут. „Проклети творче! Зашто си направио тако страшно чудовиште да си се чак и ти с одвратношћу окренуо од мене? Бог је, из сажаљења, направио човека лепим и привлачним, по својој сопственој слици; али ја сам твоја рђава копија, још ужаснија баш због те сличности. Сотона је имао своје другове, ђаволе, да му се диве и да га храбре, а ја сам усамљен и омрзнут!“

Такве су биле моје мисли у часовима потиштености и усамљености. Али кад сам размишљао о врлини својих пријатеља, о њиховој пријатној и доброћудној нарави, уверавао сам себе да ће се они сажалити на мене, и да се неће обазирати на моју наказност кад буду сазнали колико се дивим њиховим врлинама. Зар би могли отерати са свога прага неког, ма како да је чудовиште, ко их моли за саучешће и пријатељство? Решио сам бар да не очајавам, него да се у сваком погледу припремим за састанак са њима, који ће одлучити моју судбину. Одложио сам свој покушај за још неколико месеци, јер ми је значај који сам приписивао успеху уливао страх да ћу се можда разочарати. Осим тога, увиђао сам да се моје знање проширује свакодневним искуством, па нисам хтео ништа да предузнем док се мој ум не развије у току још неколико месеци.

За то време у кући се догодило неколико промена. Сафијино присуство доносило је срећу њеним становницима. Приметио сам такође да је завладало веће изобиље. Феликс и Агата проводили су више времена у разговору и забављању, а послуга им је помагала у пословима. Нису изгледали богати, али су били задовољни и срећни; осећања су им била ведрa и смирена, док су моја сваким даном постојала све узнемиренија. Што сам стицао више знања, све јасније сам увиђао какав сам бедни прогнаник. Истина, гајио сам наду, али и ње је нестало кад сам видео свој лик у води, и своју сенку при месечини, иако су то биле бледа слика и нестална сенка.

Трудио сам се да сузбијем свој страх и да се припремим за покушај који сам одлучио да учиним за неколико месеци. Понекад сам допуштао да моје мисли, без контроле разума, лутају рајским пољима, и усуђивао се да замишљам како љубазна и дивна створења саосећају са мном и бодре ме кад сам тужан. Њихова анђeosка лица смешила су се и доносила ми утехе. Но, све је то био само сан. Није

било никакве Еве да ублажи мој бол и да подели мисли са мнош; био сам сасвим сам. Сећао сам се како је Адам проклињао свога творца. А где је био мој? Он ме је напустио. Зато сам га, у огорчењу, проклињао.

Тако је прошла јесен. Гледао сам са изненађењем, и жаљењем, како лишће вене и опада, и како природа поново добија пуст и суморан изглед, какав је имала кад сам први пут угледао шуму и дивни месец. Међутим, није ми сметало тмурно време, јер сам по свом телесном саставу могао боље подносити хладноћу него топлоту. При свему томе, највише сам уживао да посматрам цвеће, птице и ведар изглед природе у лето. Кад је тога нестало, обратио сам већу пажњу на своје суседе. Њихова срећа није се умањила због тога што је лето прошло. Они су се волели и саосећали једно с другим, а њихову радост, која је од њих самих зависила, нису реметиле промене које су се око њих одигравале. Што сам их дуже посматрао, тим је већа била моја жеља да потражим њихову заштиту и наклоност. Из свег срца жудео сам да ме ови пријатни људи упознају и заволе. Највише што сам се могао надати било је да видим како благонаклоно управљају у мене нежне погледе. Нисам се усуђивао ни да помислим да ће се окренути од мене са презиром и гнушањем. Сиромаше који су се заустављали пред њиховим вратима никад нису терали. Истина, ја сам тражио нешто драгоценије него што је мало хране или одмора: ја сам тражио љубазност и саосећање, и нисам сматрао да сам потпуно недостојан тога.

Настала је зима. Тако су се сменила сва годишња доба, откако сам ушао у живот. У то време, сву пажњу посвећивао сам плану како да се појавим у кући својих заштитника. Смишљао сам разне планове, али на крају сам се задржао на овоме: ући ћу у кућу кад слепи старац буде сам. Толико сам био паметан да увидим да је моја неприродна наказност била главни разлог што су ме се ужасавали сви који су ме раније видели. Мој глас, иако груб, није био непријатан. Зато сам мислио да ћу, ако у одсуству његове деце придобијем благонаклоност старог Де Ласеја, можда његовим посредовањем успети да ме приме и моји млађи заштитници.

Једног дана, кад је сунце обасјавало пожутело лишће расуто по земљи доносећи ведрину, иако није грејало, Сафија, Агата и Феликс одоше у дужу шетњу, а старац је по својој жељи остао код куће. Кад су његова деца отишла, он узме своју гитару и одсвира неколико

тужних али пријатних мелодија, пријатнијих и тужнијих него што сам икад раније чуо да свира. У почетку му је лице било озарено радощћу, али постепено постаде замишљено и жалосно. Најзад је оставио инструмент и седео удубљен у мисли.

Моје срце поче брзо да куца. То је био прави час кад треба да учиним покушај који ће испунити моје наде или потврдити моју бојазан. Послуга је отишла на оближњи сајам. Све је било тихо, и у кући и ван ње. Била је то изванредна прилика; а ипак, кад сам пошао да спроведем свој план у дело, ноге ми поклекнуше и сручих се на под. Поново сам устао, па прикупивши сву снагу, уклоних даске које сам стављао испред колибе да бих прикрио своје склониште. Свеж ваздух ме окрепи, и ја се са новом одлучношћу приближих вратима њихове куће.

Закуцао сам на врата.

— Ко је? упита старац. Слободно.

Ја уђох.

— Извините што сметам, рекох. Ја сам путник жељан мало одмора. Много бисте ми учинили ако бисте ми дозволили да останем неколико тренутака крај ватре.

— Уђите, рече Де Ласеј. Покушаћу ако могу да задовољим ваше потребе; али, на несрећу, моја деца нису код куће, па како сам ја слеп, бојим се да ћу тешко моћи да вам спремим нешто за јело.

— Не трудите се, љубазни домаћине, ја имам хране. Потребно ми је само да се огрејем и одморим.

Кад сам сео, настала је тишина. Знао сам да ми је сваки минут био драгоцен, а ипак нисам могао да се одлучим како да почнем разговор, кад ми се старац обрати:

— По језику који говорите, странче, рекао бих да сте мој земљак. Јесте ли Француз?

— Нисам али сам васпитан у једној француској породици, па знам тај језик. Сада намеравам да потражим заштиту од неких својих пријатеља, које искрено волим и у чију се наклоност уздам.

— Јесу ли они Немци?

— Не, Французи су. Но, да променимо тему. Ја сам несрећно и усамљено створење. Немам ни рођака ни пријатеља на овоме свету. Ови добри људи, којима сам се упутио, никад ме нису видели и не

знају ништа о мени. Испуњен сам страхом, јер ако ту не успем, бићу заувек прогнаник на овоме свету.

— Не очајавајте. Заиста је несрећан онај во нема пријатеља; али људска срца су пуна братске љубави и милосрђа, кад то није на штету њихових личних интереса. Зато се поуздајте у своје наде и не очајавајте, ако су ти ваши пријатељи тако добри и племенити.

— Они су добри, они су најдивнија створења на свету, али, нажалост, имају предубеђење против мене. Ја имам добру нарав; живот ми је досад био непорочан и донекле користан; али кобна предрасуда засењује им очи, па уместо да у мени гледају осећајног и нежног пријатеља, они виде само одвратно чудовиште.

— То је заиста несрећа; али ако сте стварно тако беспрекорни, зар их не можете разуверити?

— Баш намеравам да то покушам, и због тога осећам несавладљив страх. Ја нежно волим ове пријатеље. Много месеци чинио сам им свакодневне пажње а да нису то ни знали. Међутим, они верују да желим да им нанесем зло, и то је предубеђење које бих хтео да победим.

— Где ти пријатељи живе?

— Овде близу.

Старац застаде мало, а онда продужи:

— Ако ми искрено поверите све појединости своје приче, можда ћу вам помоћи да их разуверите. Ја сам слеп па не могу да вас оценим по изразу лица; но има нечега у вашим речима што ме убеђује у вашу искреност. Ја сам сиромашан изгнаник, али ће ми причинити право задовољство да будем на услузи неком људском бићу.

— Дивни човече! Захваљујем вам и примам вашу племениту понуду. Подижете ме из прашине својом добротом, и верујем да ми, уз вашу помоћ, неће бити ускраћени ни друштво ни наклоност ваших ближњих.

— Не дао бог! Чак ни да сте прави злочинац; јер само то вас може бацити у очајање и одвратити од врлине. И ја сам несрећан; ја и моја породица били смо осуђени, иако смо невини. Зато можете веровати да разумем вашу несрећу.

— Како да вам захвалим, мој највећи и једини добротворе? Први пут сам из ваших уста чуо љубазне речи које су мени упућене. Увек

ћу вам бити захвалан. Ваша доброта даје ми наде да ћу успети код оних пријатеља с којима желим да се састанем.

— Могу ли знати имена тих ваших пријатеља и где станују?

Ја застадох. Ово је, помислих, тренутак одлуке која ће ми донети срећу, или ме лишити ње заувек. Узалуд сам покушавао да прикупим довољно снаге да му одговорим, али тај напор ме је сасвим исцрпао. Спустио сам се на столицу и гласно зајецао. У том тренутку зачух кораке својих млађих заштитника. Нисам имао ни тренутка за губљење. Зграбивши старчеву руку, повиках:

— Дошло је време! Спасите ме и заштитите ме! Ви и ваша породица пријатељи су које тражим. Не напуштајте ме у одсудном часу!

— Благі боже! узвикну старац, ко сте ви?

У том тренутку отворише се кућна врата и уђоше Феликс, Сафија и Агата. Ко би могао описати њихов ужас и запрепашћење кад ме угледаше? Агата се онесвестила, а Сафија, неспособна да помогне својој пријатељици, изјурила је из куће. Феликс прискочи и натчовечанском снагом одгурну ме од свог оца, чија сам колена био обгрлио. У наступу беса, он ме баци на под и снажно удари штапом. Могао сам га раскинути на комаде, као што лав растрже антилопу; али срце ми се стегло од горког разочарања, те сам се уздржао. Кад сам видео да намерава поново да ме удари, изиђох из куће савладан болом и тугом, те се у општој забуни неприметно склоних у своју колибу.

XVI

ЧУДОВИШТЕ ПОСТАВЉА ЗАХТЕВ

Проклети, проклети творче! Зашто још живим? Зашто нисам у том часу утрнуо искру живота коју си ми ти тако самовољно подарио? Не знам. Још ме није било савладало очајање. Осећао сам бес и жељу за осветом. Могао сам са задовољством уништити кућу и њене становнике, и уживати у њиховим вапајима и несрећи.

Кад се спустила ноћ, напустио сам своје склониште и лутао по шуми. Пошто ме више није задржавао страх да ће ме ма ко пронаћи, дао сам одушке своме болу страшно урлајући. Личио сам на дивљу звер која је раскинула кљуса у која је била ухваћена. Уништавао сам све што ми се налазило на путу и јурио кроз шуму хитро као јелен. О! како сам страшну ноћ провео! Звезде су блистале сјајем као да ми се подсмевају, а оголело дрвеће махало је нада мношћем својим гранама. С времена на време пријатна песма неке птице пореметила би тишину која је свуда владала. Све, осим мене, почивало је у миру и задовољству. Ја сам, као сотона, носио пакао у себи. Пошто нисам нашао сажаљења, желео сам да обарам дрвеће, да ширим пустош и пропаст, па онда да седнем и уживам у том уништењу.

Међутим, то је било сувише снажно осећање, које није могло потрајати. Уморио сам се од претераног телесног напрезања, те сам

се у беспомоћном очајању спустио на влажну траву. Међу толиким људима није било никога ко би ме жалио или ми помогао; па зар да будем добар према својим непријатељима? Не: од тог тренутка објавио сам вечити рат људском роду, а на првом месту оне ко ме створио и гурнуо у ову неподношљиву невољу.

Сунце се родило. Чуо сам људске гласове, и знао сам да је било немогуће да се у току дана вратим у своје прибежиште. Стога сам се сакрио у густо шибље и одлучио да следеће часове посветим размишљању о свом положају.

Пријатна сунчева светлост и чист ваздух мало ме умирише. Кад сам помислио о ономе што се догодило претходног дана, дошао сам до закључка да сам пренаглио. Стварно сам неопрезно поступио. Било је очигледно да сам својим говором заинтересовао оца у своју корист, и био сам луд што сам се показао његовој деци и уплашио их. Требало је да се стари Де Ласеј привикне на мене, па да се постепено појавим пред осталим члановима његове породице тек онда кад буду припремљени за мој долазак. Ипак нисам веровао да се моја грешка не може поправити. Стога сам, после дужег размишљања, одлучио да се вратим у кућу, да потражим старца и да га својим објашњењима придобијем за себе.

Те мисли ме умирише, па после подне заспах дубоким сном; али због великог узбуђења нисам имао мирне снове. Ужасна сцена која се одиграла претходног дана непрекидно ми је била пред очима: жене су бежале, а разбеснели Феликс одвлачио ме од очевих ногу. Пробудио сам се изнурен, па кад сам видео да је већ ноћ, извукао сам се из свог скровишта и пошао да тражим храну.

Кад сам утолио глад, упутио сам се добро познатом стазом која је водила ка кућици. Тамо је све било тихо. Увукао сам се у своју колибу и ту се смирио очекујући уобичајени час кад се породица буди. Тај час је прошао, сунце је високо одскочило на небу, али укућани се нису појављивали. Сав сам дрхтао, бојећи се неке страшне несреће. Унутрашњост куће била је мрачна, и није се чуло никакво кретање. Муке које сам подносио због толике неизвесности не могу се ни описати.

Ускоро наиђоше два сељака, који застадоше крај куће и почеше да разговарају, правећи нагле покрете рукама. Нисам разумео шта су рекли, пошто су говорили језиком тога краја, који се разликовао

од језика мојих заштитника. Међутим, убрзо потом дође Феликс са још неким човеком, што ме је изненадило, јер сам знао да тог јутра није изишао из куће. Зато сам нестрпљиво очекивао да сазнам из његовог говора шта је значио овај његов необичан долазак.

— Зар мислите, упита његов пратилац, да ћете бити принуђени да платите тромесечну кирију и да изгубите производе из своје баште? Ја не желим да се тиме користим, па вас зато молим да неколико дана размислите о својој одлуци.

— Потпуно је бескорисно, одговори Феликс. Ми никад више не можемо становати у вашој кући. Живот мога оца у највећој је опасности услед догађаја који сам вам испричао. Моја жена и сестра никад се неће повратити од страха који су претрпеле. Молим вас да ме више не наговарате. Преузмите кућу коју сте нам издали и пустите ме да побегнем одавде.

Феликс је сав дрхтао док је ово говорио. Он и његов пратилац ућоше у кућу, у којој остадоше неколико тренутака, а затим се удалише. Никад више нисам видео никога из породице Де Ласеј.

Остао сам до краја дана у колиби, у стању потпуног и немог очајања. Моји заштитници су отишли, и тако прекинули моју једину везу са светом. Први пут су ми осећања мржње и жеља за осветом испунили груди. Нисам се трудио да их обуздам, већ сам пустио да ме понесу, мислио сам само на увреду и смрт. Кад сам се сетио својих пријатеља, благог Де Ласејевог гласа, нежног Агатиног погледа и изванредне Арабљанкине лепоте, ова осећања су се стишавала; грунуше ми сузе и мало сам се умирио. Али кад сам помислио на то како су ме одгурнули од себе и напустили, поново су ме обузели гнев и бес; па пошто нисам могао да повредим никакво људско биће, искаљивао сам свој бес на мртвим стварима. Кад се опустила ноћ, ставио сам разне лако запаљиве предмете око куће, па пошто сам уништио све трагове обрађивања у врту, чекао сам, једва обуздавајући нестрпљење, да зађе месец како би урадио што сам наумио.

Кад је ноћ одмакла, подиже се жесток ветар из шуме и брзо растера облаке који су лутали по небу. Ветар је беснео као нека снажна лавина и у мени изазивао неку врсту лудила које је прелазило све границе разума и расуђивања. Упалио сам једну суву грану и почео поамно да играм око проклете куће, очију стално упртих у

западни део хоризонта, чију је ивицу месец готово додиривао. Најзад нестале једног дела месечевог котура, и ја уз гласан крик замахнух својом буктињом. Она паде и запали сламу, врес и шибље које сам био прикупио. Ветар је све више распаљивао ватру, која је брзо обавила и захватила кућу, лижући је својим многобројним пламеним језицима који су све уништавали.

Чим сам се уверио да се више не може спасти ниједан део куће, удаљио сам се и потражио уточиште у шуми.

А сада, кад је преда мном био цео свет, куда да пођем? Одлучио сам да побегнем од места своје несреће; али за мене, омрзнутог и презреног, свака земља мора бити подједнако страшна. Најзад си ми пао на памет ти. Из твог дневника сазнао сам да си ти мој отац и творац; па, коме би се другом обратио ако не теби, који си ми дао живот? У поукама које је Феликс давао Сафији није била изостављена ни географија. Тако сам научио положаје разних држава на свету. Ти си помињао Женеу као свој родни град, те сам одлучио да пођем у то место.

Али како да нађем пут? Знао сам да морам поћи у правцу југозапада како бих стигао на место одређења. Сунце ми је било једини вођ. Нисам знао имена градова кроз које треба да прођем, нити сам могао тражити обавештења од ма ког људског бића; али нисам очајавао. Једино сам од тебе могао очекивати помоћ, мада према теби ништа друго нисам осећао сем мржње. Неосетљиви, бездушни творче! Обдарио си ме свешћу и осећањима, а затим он ме убацио међу људе као предмет њиховог презира и гнушања. Само сам од тебе могао захтевати сажаљење и помоћ, те сам одлучио да од тебе потражим правду коју сам узалуд покушавао да добијем од неког другог бића у људском облику.

Моје путовање било је дуго, а патње које сам подносио велике. Била је позна јесен кад сам напустио област у којој сам тако дуго живео. Путовао сам само ноћу, плашећи се да не сретнем неко људско створење. Природа је око мене венула, а сунце слабије грејало; киша и снег падали су на мене; велике реке су се смрзавале; земљина површина постала је тврда, хладна и оголела, а ја нисам налазио заклона. Ох, земљо! Како сам често клео онога ко ме је створио! Нестало је моје благе природе: био сам пун горчине и јада. Што сам се више приближавао твојој кући, све сам јаче осећао како се у мени буди осветнички дух. Пао је снег и вода се смрзла, али ја се

нисам одмарао. С времена на време неке околности показивале су ми правац, а имао сам и јадну мапу те земље; али често сам скретао далеко од правог пута. Жестина мојих осећања није ми дозвољавала да одахнем. Све што ми се успут дешавало само је повећавало мој бес и очајање. Али један догађај који се одиграо кад сам стигао на швајцарску границу, кад је сунце поново почело да греје а земља озеленела, нарочито је повећао моју огорченост и мржњу.

Обично сам се одмарао у току дана а путовао само ноћу, кад сам био сигуран да ме људи неће приметити. Једног јутра, међутим, кад сам видео да ме пут води кроз густу шуму, усудио сам се да продужим путовање и после сунчевог изласка. То је био један од првих пролећних дана, па су дивна сунчева светлост и миришљави ваздух чак и мене развеселили. У мени су поново почела да се буде осећања нежности и задовољства, која су одавно била ишчезла. Мало изненађен овим новим осећањима, пустио сам да ме понесу, и, заборављајући на своју усамљеност и наказност, усудио сам се да будем срећан. Благотворне сузе поново ми оросише образе, и ја са захвалношћу управих своје влажне очи благословеном сунцу које ми је подарило толику радост.

Продужио сам да идем даље вијугавим стазама док нисам дошао до ивице шуме; туда је протицала брза и дубока река, над којом је дрвеће спуштало своје гране напупеле у пролеће. Ту сам застао, не знајући којим путем да пођем, али кад се зачуше неки гласови, сакрих се у сенку једног чемпреса. Тек што сам се сакрио, појави се нека девојчица која је трчала у правцу места на које сам се склонио, и смејала се као да у шали бежи од некога. Продужила је да иде по стрмој обали, кад јој се нога одједном оклизну, и она паде у брзу реку. Ја појурих из свог склоништа и уз велики напор опасох је из брзака и извукох на обалу. Била је у несвести; зато покушах коликогод сам умео да је повратим, кад ме изненада прекиде долазак сељака, од кога је она вероватно у шали бежала. Кад ме је угледао, он појури, оте ми девојчицу из наручја и отрча дубље у шуму.

Ја požурих за њим, ни сам не знајући зашто; али кад је човек видео да се приближавам, упери на мене пушку коју је носио и опали. Ја падох на земљу, а он још брже побеже у шуму.

То је, дакле, била награда за моје добротинство! Спасао сам од смрти једно људско биће, а за награду се превијам од страшних болова које ми задаје рана, пошто ми је било смрскано и месо и кост.

Уместо благиости и нежности које сам пре неколико тренутака осећао, обузео ме је бес и шкргутоа сам зубима. Подстакнут болом, заклевх се на вечну мржњу и освету целом људском роду. Савладао ме је силан бол од ране, пулс ми је попустио, и ја се онесвестих.

Неколико недеља проводио сам бедан живот у шуми покушавајући да излечим рану. Метак ми се забио у раме, али нисам знао да ли је ту и остао. У сваком случају, нисам имао начина да га извадим. Моје патње повећавало је осећање неправде и незахвалности, које ме је тиштало. Свакога дана сам се заклињао да ћу се осветити — тешком, смртном осветом, која ће ми бити једина накнада за муке што сам их претрпео.

После неколико недеља рана ми се залечила те сам продужио пут. Патње које сам подносио нису више могли олакшати ни блиставо сунце ни пролећни поветарац. Свака радост била је за мене само ругање, моје очајање је постајало све веће, и још болније сам осећао да нисам створен за радост и задовољство.

Ипак, моји напори су се ближили крају. Два месеца после тога нађох се у околини Женеве.

Пошто сам стигао увече, повукао сам се у неко склониште у оближњем пољу да бих размислио како да ти приступим. Савладао ме је умор и морила ме глад. Био сам сувише несрећан да бих могао уживати у благом вечерњем поветарцу или у заласку сунца иза огромне планине Јуре.

Утом сам заспао лаким сном, који је прекинуо моје болно размишљање. Пробудио ме је долазак једног дивног детета, које је несташно дотрчало до скровишта у коме сам био. Док сам га посматрао, одједном ме обузе мисао да ово мало створење нема предрасуда и да је исувише кратко време живело да би му моја наказност могла уливати страх. Стога, кад бих га ухватио и васпитао као свог друга и пријатеља, не би био тако усамљен на овој земљи насељеној толиким људима.

Подстакнут том побудом, зграбих дечака док је пролазио поред мене и привукох га себи. Чим је угледао мој лик, он стави руке на очи и страшно врисну. Скинух му силом руке са лица и рекох:

— Дете, шта то значи? Ја не желим да ти нанесеш зло; слушај ме. Он се снажно борио.

— Пустите ме, викао је, чудовиште! Гадна наказо! Хоћеш да ме растргнеш и поједеш. Ти си див који једе људе. Пустите ме, или ћу рећи тати.

— Дечко, ти више никад нећеш видети свога оца; мораш поћи са мном.

— Одвратно чудовиште, пусти ме! Мој тата је правозаступник — зове се Франкенштајн — он ће те казнити. Не смеш ме задржати.

— Франкенштајн! Ти, дакле, припадаш мом непријатељу — ономе коме сам се заклео да ћу се осветити. Бићеш моја прва жртва!

Дете се још копрцало и називало ме именима која су ме доводила до очајања. Стегох му врат да га ућуткам, и после једног тренутка лежало је мртво крај мојих ногу.

Посматрао сам своју жртву ликујући, а паклена радост надимала ми је груди. Запљескао сам рукама и узвикнуо:

— И ја могу да пустошим. Мој непријатељ није неповредив; ова смрт донеће му очајање, а и стотину других несрећа снаћи ће га и уништити.

Кад сам погледао дете, приметио сам неки блистав предмет на његовим грудима. Узео сам га и видео да је то био портрет неке веома лепе жене. И поред мржње коју сам осећао, слика ме је привлачила и разнежавала. Неколико тренутака посматрао сам са уживањем те лепе црне очи, оивичене густим трепавицама, и те дивне усне. Но убрзо ме опет обузе бес; сетио сам се да ћу заувек остати лишен радости коју таква лепа створења могу да пруже и знао сам да би се на лицу жене чији сам лик посматрао, уместо израза узвишене доброте, појавио израз страха и гнушања чим би ме угледала.

Можеш ли се чудити што су ме такве мисли доводиле до беснила? Ја се само чудим како у том тренутку нисам јурнуо међу људе и страдао покушавајући да их уништим, уместо што сам крилима и патњом дао одушка својим осећањима.

Савладан тим осећањима, удаљио сам се са места где сам извршио убиство. Тражећи неко скровитије место, ушао сам у један амбар који ми се учинио празан. Ту је нека жена спавала на слами. Била је млада, истина не тако лепа као она чији сам портрет држао у руци, али пријатне спољашности и у цвету дивне младости и здравља. Ево, помислих, једне од оних чији су ведри осмеси упућени свима другима само не мени. Затим се нагох над њу и прошапутах:

— Пробуди се, лепотице, твој драган је ту — он, који би дао свој живот само за један нежан поглед твојих очију. Љубљена моја, пробуди се!

Девојка се помаче у сну. Уздрхтах од страха. Ако се заиста пробуди и угледа ме, наружи и оптужи за убиство? То ће сигурно учинити ако отвори очи и опази ме. Паде ми на памет луда мисао, која пробуди ђавола у мени — нећу да патим ја, него она. Она ће испаштати за убиство које сам ја извршио, зато што сам заувек лишен свега онога што би ми она могла пружити. То је био повод за мој злочин, па нека зато она сноси казну! Захваљујући Феликсовим поукама и крволочним људским законима, научио сам како се наноси зло. Нагао сам се над њу и ставио слику у набор њене хаљине. Она се поново помаче, а ја побегох.

Неколико дана враћао сам се на место где су се ти догађаји одиграли, понекад у жељи да те видим, а понекад решен да заувек напустим овај свет и његову беду. Напоследку сам одлутао од ових планина и тумарао по њиховим пространим пределима, раздиран неодољивом страшћу коју само ти можеш задовољити. Не можемо се растати док не обећаш да ћеш се повиновати моме захтеву. Ја сам усамљен и несрећан; људи неће да се друже са мном; али нека исто тако наказна и гнусна жена као ја, не би ме се одрекла. Моја другарица мора бити истог порекла и имати исте недостатке. Ти мораш створити такво биће.

XVII

ПРИСТАНАК

Чудовиште је престало да говори и упре поглед у мене очекујући одговор: Но ја сам био зачуђен, збуњен и неспособан да средим мисли како бих могао схватити прави значај његовог предлога. Он продужи:

— Мораш ми створити жену с којом ћу живети и делити осећања. Само ти можеш учинити тако нешто, и ја тражим то од тебе с правом које ми мораш признати.

Други део његове приче поново је распалило у мени гнев кога је било нестало док је причао о свом мирном животу уз становнике оне кућице; а кад је рекао ово, нисам могао више да савлађујем бес који ме је обузимао.

— Ја то одбијам, одговорих, и никаква мучења неће ме натерати да пристанем. Можеш ме учинити најнесрећнијим од свих људи, али ме никад нећеш натерати да будем низак у сопственим очима. Зар да створим још некога сличног теби, па да заједничком злоробом опустошите свет! Одлази! Одговорио сам ти. Можеш ме ставити на муче, али никад нећу пристати на то.

— Ниси у праву, одговори демон, но уместо да претим, задовољавам се тиме да те убеђујем. Ја сам зао зато што сам

несрећан. Зар цео људски род не бежи од мене и не избегава ме? Ти, мој творац, са задовољством би ме растргао. Сети се тога, па ми кажи зашто бих ја жалио људе више него што они жале мене? Ти не би назвао убиством кад би ме стрмоглавио у неку пукотину у леду и уништио моје тело, дело сопствених руку. Зар да поштујем човека кад ме он презире? Нека живи са мношвом у узајамном пријатељству, па ћу му, уместо зла, чинити свако добро са сузама захвалности што то од мене прима. Али то не може да буде; људска осећања непремостива су препрека нашој вези. Но, ја се нећу покорити као понизан роб. Осветићу се за увреде. Ако не могу да пробудим љубав, изазваћу страх; нарочито у теби, који си мој највећи непријатељ, зато што си ме створио, па ти се заклињем на неутољиву мржњу. Чувај се: ја ћу радити на твом уништењу, и нећу се зауставити док ти не сломим срце, тако да ћеш проклињати час када си се родио.

Демонски бес га је обузимао док је то говорио. Лице му се грчило у гримасама ужасним за људско око; али се убрзо смирио и продужио:

— Хтео сам да те убедим разложима. Ова страст је штетна по мене, а ти не мислиш на то да си *ми* крив што је тако претерана. Кад би ма које биће осетило благонаклоност према мени, ја бих му то стоструко вратио. Због њега би се помирио са целим људским родом! Но ја се препуштам сновима о срећи који се не могу остварити. Оно што захтевам од тебе разумно је и скромно. Тражим једно биће другог пола, али исто тако наказно као ја. Награда је мала, али то је све што могу да очекујем, и бићу задовољан. Истина је да ћемо бити два чудовишта, одсечена од целог света, али зато ћемо бити приврженији једно другом. Живот нам неће бити срећан, но биће безазлен, и ја више нећу бити овако несрећан као сада. Ох, творче мој, учини ме срећним да бих могао осетити захвалност према теби због те доброте! Омогући ми да пробудим наклоност код неког живог створа. Не одбијај ми ову молбу!

Био сам дирнут. Стресао сам се при помисли на могуће последице мог пристанка, али сам осећао да је донекле био у праву. Његова прича, као и узбуђење које је испољавао, показивали су да има префињена осећања. И зар нисам као његов творац био дужан да му пружим срећу, уколико је то било у мојој моћи? Он је приметио промену у мојим осећањима, па је продужио:

— Ако пристанеш, ни ти ни ма које људско биће неће нас никад више видети. Отићи ћемо у простране дивљине Јужне Америке. Моја храна није иста као у обичног човека; ја не убијам јагањце и јариће да бих задовољио свој апетит; довољни су ми жиреви и други плодови. Моја другарица биће исте природе као и ја, па ће се задовољити истом храном. Направићемо постељу од сувог лишћа. Сунце ће нас грејати као и људе, и плодови ће нам сазревати. Слика коју ти описујем мирољубива је и привлачна, и мораш признати да би то могао порећи само из окрутности или свирепости. Иако си био немилосрдан према мени, сад видим сажаљење у твојим очима. Допусти да искористим овај повољан тренутак и да те наговорим да обећаш оно што тако ватрено желим.

— Ти предлагеш, одговорих ја, да побегнеш од људског пребивалишта и да живиш у оним дивљинама где ће ти животиње бити једино друштво. Како ћеш моћи, ти који чезнеш за љубављу и саосећањем људи, издржати у том изгнанству? Вратићеш се и поново потражити њихову наклоност, а наићи ћеш на њихов презир. Твоје ниске страсти поново ће се пробудити, а имаћеш још и другарицу која ће ти помагати у уништавању. То не може бити. Престани да ме убеђујеш, јер не могу да пристанем.

— Како су нестална твоја осећања! Још пре два-три минута био си дирнут мојим излагањима, па зашто се поново оглушујеш о моју молбу? Заклињем ти се земљом на којој живим, и тобом који си ме створио, да ћу се са другарицом коју ми будеш подарио удаљити од људи, и живећу по могућству на најдивљијим местима. Моје рђаве страсти ће нестати, јер ћу стећи љубав! Живот ће ми протичати мирно, па ни у самртном часу нећу проклињати свога творца.

Његове речи су оставиле на мене чудан утисак. Сажаљевао сам га, и понекад осећао жељу да га тешим; али кад бих га погледао па видео то грозно тело које се кретало и говорило, згадило би ми се, те сам опет осећао одвратност и мржњу. Покушао сам да угушим ова осећања; мислио сам да, пошто не могу саосећати с њим, немам права да му ускраћујем оно мало среће коју сам био у стању да му пружим.

— Заклињеш се, рекох, да никоме нећеш наносити зла. Али зар већ ниси показао довољно злобе, која с разлогом изазива моје неповерење? Можда је ово само притворство, па ћеш, још више ликовати кад будеш имао већу могућност да се светиш!

— Шта је то? Са мношћом се не смеш играти. Ја тражим одговор. Ако не будем имао никаквих обавеза ни наклоности, морам се препустити мржњи и пороку. Љубав неког другог бића уклониће повод за злочин, и нико неће знати да постојим. Моји пороци су последица принудне самоће које се ужасавам, а постаћу пун врлина кад будем живео у друштву створења које ми је слично. Осетићу љубав разумног бића, и ући у нормалан ток живота, из кога сам сад искључен.

Неко време сам размишљао о свему што ми је испричао и о разлозима које је изнео. Мислио сам о врлинама које је показивао у почетку свог живота, и како су доцније одвратност и презир које су према њему испољили његови заштитници угушили сва његова племенита осећања. У својим разматрањима нисам изоставио ни његову снагу ни претње. Створење које је могло опстати у леденим глечерским пећинама и крити се од прогањања међу гребенима неприступачних литица имало је снагу са којом се нисам могао мерити. После дужег премишљања закључио сам да из обзира према њему и својим ближњима треба да прихватим његову молбу. Стога му се обратих, испуњен и очајањем и надом.

— Пристајем на твој захтев, ако се свечано закунеш да ћеш заувек напустити Европу, и свако друго место у близини људи, чим ти будем предао жену која ће те пратити у твом изгнанству.

— Заклињем се, узвикну он, сунцем и плавим небом, и љубавном ватром која ми пламти у срцу, да ме никад више нећеш видети ако ми испуниш молбу. Иди кући и почни рад. Ја ћу с неисказаном зебњом пратити како напредујеш, и не бој се да ћу се појавити пре него што будеш завршио посао.

Говорећи то, он се нагло удаљи, плашећи се можда да ћу се предомислити. Видео сам га како се спушта низ планину брже него што орао лети, и ускоро се изгуби међу неравнинама леденог мора.

Његова прича трајала је цео дан. Сунце је било на ивици хоризонта кад је отишао. Знао сам да треба што брже да сиђем у долину, пошто ће ме ускоро ухватити мрак; али у срцу ми је било тешко и корачао сам споро. Пошто су ме догађаји тога дана узбудили, сметало ми је нарочито спуштање вијугавим планинским стазама и тражење чврстог ослона за ногу. Ноћ је већ била доста одмакла кад сам стигао до одмаралишта које се налазило на пола

пута и сео крај извора. Звезде су се с времена на време појављивале између облака; преда мном су се уздизали тамни борови, овде-онде лежало је на земљи понеко сломљено дрво. То је био величанствен призор, који је у мени будио чуде мисли. Горко заплаках, па стиснувши руке у очајању, завапих: „О, звезде, облаци и ветрови, ви ми се сви подсмевате! Ако ме заиста жалите, уништите сва моја осећања и успомене, да бих се претворио у ништавило; ако ме не жалите, одлазите, одлазите и оставите ме у тами“.

Биле су то луде и несрећне мисли, али вам не могу описати колико ме је тиштало вечито светлуцање звезда, и како сам ослушкивао сваки фијук ветра као да је то неки опасан вихор који је пошао да ме збрише.

Јутро је свануло пре него што сам стигао у село Шамуни. Нисам се одмарао, већ сам се одмах вратио у Женеву. Ни у свом срцу нисам могао дати одушке својим осећањима, која су ме притискивала као неки велики терет, тако да су угушивала и сам бол. Тако сам се вратио кући и појавио пред својом породицом. Мој унезверен и чудан изглед изазвао је велико узнемирење; али ја нисам одговарао на питања и једва сам говорио. Осећао сам као да сам проклет, као да немам права на њихову љубав, као да никад више нећу моћи уживати у њиховом друштву. Међутим, моја љубав према њима ишла је до обожавања, и ради њиховог спаса одлучио сам да се посветим најодвратнијем послу.

Задатак који ми је предстојао учинио је да су ми сви остали догађаји пролазили као сан; једино је та мисао представљала за мене стваран живот.

ДЕО ДРУГИ

XVIII

ОДЛАЗАК У ЛОНДОН

Пролазили су дани и недеље од мог повратка у Женеву, а ја нисам могао прикупити храбрости да поново почнем свој рад. Бојао сам се освете разочараног демона, а ипак нисам могао савладати одвратност према послу који ми је наметнут. Увидео сам да не могу направити жену док поново не посветим неколико месеци темељном проучавању и марљивом научном раду. Слушао сам за открића неког енглеског професора, па је било неопходно за мој рад да се с њим упознам. Зато сам понекад помишљао да тражим од оца одобрење да у том циљу одем у Енглеску. Али, стално сам проналазио неки изговор да то одложим, и устезао се да учиним први корак у потхвату који ми се више није чинио тако много хитан. На мени се примећивала промена: здравље, које ми је било попустило, сад се доста поправило; а и моје расположење се такође побољшало, сем кад бих мислио на своје несрећно обећање. Отац је са задовољством посматрао ову промену, и трудио се да пронађе начин како да сасвим одагна моју потиштеност, која ме је с времена на време поново обузимала и мрачним мислима разгонила ведрије расположење. У таквим тренуцима повлачио сам се у потпуну самоћу. Проводио сам читаве дане у чамцу на језеру, мирно и равнодушно посматрајући

облаке и слушајући заплјускивање таласа. Свеж ваздух и блиставо сунце обично су успевали да ме донекле смире; а при повратку кући, одговарао сам на поздраве својих рођака са осмехом и ведрија срца.

После једне такве шетње, отац ме позва на страну и овако ми се обрати:

— Срећан сам што видим, драги сине, да се поново одајеш својим пређашњим задовољствима, и да си се мало повратио. Но ипак, још си несрећан и избегаваш наше друштво. Неко време сам чинио разне претпоставке шта је томе узрок; али јуче ми је пала на памет једна идеја, па ако је тачна, преклињем те да то потврдиш. Ту би твоја уздржљивост била не само бескорисна, већ би нас све само још већма унесрећила.

Сав сам уздрхтао због овог увода, али отац продужи:

— Признајем, сине, да сам увек гледао на твој брак са нашом драгом Елизабетом као на везу која ће донети утеху нашој породици, а мени бити потпора у последњим годинама живота. Ви сте привржени једно другом још из најранијег детињства; заједно сте учили, и изгледало је да потпуно одговарате једно другом, и по нарави и по околностима. Но човек се може преварити, па оно што сам сматрао да ће потпомоћи мој план, можда га је само покварило. Ти је можда сматраш као сестру, и немаш жељу да ти постане жена. Можда он чак срео и заволео неку другу девојку, па пошто сматраш да си чашћу везан за Елизабету, та борба у теби узрок је великим патњама које подносиш.

— Умири се, драги оче. Ја искрено и нежно волим своју рођаку. Нисам срео ниједну девојку која би, као Елизабета, пробудила у мени усрдно дивљење и љубав. Све моје наде и планови за будућност заснивају се само на том браку који ишчекујем.

— Ова изјава у погледу твојих осећања, драги Викторе, причињава ми задовољство какво одавно нисам доживео. Ако тако осећаш, бићемо сигурно срећни, иако су нас недавни догађаји бацили у тугу. Баш ту тугу, која те, изгледа, тако много мори, желео бих да одагнам. Зато ми реци да ли имаш нешто против тога да се венчање одмах обави. Били смо несрећни, и недавни догађаји пореметили су уобичајени мир који одговара мојим годинама и слабости. Ти си млад; али пошто располажеш довољном имовином, не верујем да би рани брак пореметио ма какве часне и корисне планове које си

можда направио за будућност. Међутим, немој мислити да желим да управљам твојом срећом, или да би ме неко одлагање с твоје стране озбиљно узнемирило. Протумачи моје речи правилно и, преклињем те, одговори ми с пуким поверењем и искреношћу.

Слушао сам оца ћутећи, и неко време нисам био у стању да му одговорим. Брзо сам превртао по памети разне мисли и трудио се да донесем неку одлуку. Авај! Помисао да одмах ступим у брак са Елизабетом будила је у мени страх и ужас. Везивало ме је свечано обећање које још нисам испунио, а нисам се усуђивао да га прекршим; кад бих то урадио, какве би многобројне невоље снашле мене и моју драгу породицу! Зар бих се могао предати весељу са оваквим страшним теретом који ми виси о врату и вуче ка земљи? Морам извршити обавезу и пустити чудовиште да оде са својом женом, пре него што бих се усудио да с радошћу ступим у тај брак, у коме сам очекивао да ћу наћи мир.

Сетио сам се такође потребе, која ми се наметала, да отпутујем у Енглеску, или да ступим у дужу преписку са философима те земље чија су ми знања и открића била неопходна у овом потхвату. Овај други начин да прибавим обавештења био је спор и недовољан. Поред тога, осећао сам несавладиву одвратност при помисли да се посветим том гнусном послу у очевој кући, где живим породичним животом са онима које волим. Знао сам да би се могло десити стотину страшних догађаја, од којих би и најмањи открио ствар која би све моје испунила ужасом. Био сам такође свестан тога да често нећу моћи владати собом и прикрити мучна осећања која ће ме обузети у току мог одвратног посла. Док то будем радио, морам се удаљити од свих оних које волим. Кад једном почнем, брзо ћу завршити, и вратићу се својој породици да живим у срећи и миру. Кад будем испунио обећање, чудовиште ће заувек отићи. Или (како сам радо замишљао), можда ће се у међувремену догодити нешто што ће га уништити, и ослободити ме тог ропства заувек.

У складу с овим осећањима одговорио сам оцу. Изразио сам жељу да отпутујем у Енглеску; али, кријући праве разлоге ове молбе, објаснио сам своје намере тако да не изазовем сумњу, а притом сам истакао да је моја жеља озбиљна, те сам лако наговорио оца да пристане. После велике потиштености, која је тако дуго трајала да је по својој јачини и последицама личила на лудило, он је био срећан што види да сам у стању да се радујем томе путу. Надао се да ће

промена средине и разноврсне забаве утицати на мене да се потпуно опоравим још пре повратка кући.

Отац је оставио мени да одлучим колико ћу бити одсутан. Могло је то бити неколико месеци, или највише годину дана. Из нежне очинске предострожности, хтео је да ми нађе пратиоца. Зато је, не саопштавајући ми ништа унапред, у договору са Елизабетом удесио да ми се Клервал придружи у Штрасбургу. То ми је реметило самоћу у којој сам желео да обавим посао. Међутим, у почетку пута присуство мога пријатеља није ми могло нимало сметати, те сам се искрено радовао што ће ме тако поштедети многих часова неуравнотеженог размишљања у самоћи. Штавише, Хенри ће можда спречити долазак мога непријатеља. Кад бих био сам, зар ми не би он покатакд наметнуо своје одвратно присуство, да би ме подсетио на моју обавезу, или да би посматрао како рад напредује.

Стога сам био спреман да кренем за Енглеску, а уговорено је да ће се моје венчање са Елизабетом обавити чим се будем вратио. Отац је због своје старости био противан одлагању. Што се мене тиче, ја сам очекивао награду за свој мрски посао — утеху за своје нечувене патње: то је била нада да ћу једног дана, кад будем ослобођен овог бедног ропства, стећи право на Елизабету и у браку са њом заборавити прошлост.

Почео сам да се припремам за пут, али ми није давала мира једна мисао, која је у мени изазивала страх и немир. Кад будем отишао, оставићу своје рођаке у незнању да постоји неки непријатељ, и незаштићене од његових напада, будући да он може бити озлојеђен мојим одласком. Међутим, обећао је да ће ме пратити ма куда будем ишао, па зашто не би пошао за мном у Енглеску? Та мисао била је сама по себи ужасна, али умирујућа, јер је значила безбедност мојих рођака. Ужасавао сам се при помисли да би се могло догодити супротно. Али цело ово време откако сам постао роб бића које сам створио, поступао сам онако како сам осећао у датом тренутку; а сада сам имао јако предосећање да ће ме тај демон пратити, и на тај начин ослободити своју породицу опасности која им од њега прети.

Била је већ друга половина септембра кад сам поново напустио своју отаџбину. Пошто сам ја сам предложио то путовање, Елизабета се с тим сложила; али је бринула помисао да ћу патити, далеко од ње, кад ме савладају бол и туга. Она се постарала за то да Клервал пође са мном — а има још стотину ситних ствари које човек и не

примећује, а које показују брижљиву пажњу жене. Желела је да ми каже да се што пре вратим, али је занемела услед разних противречних осећања, и ћутке се опростила са мношћом, очију пуних суза.

Скочио сам у кола којима је требало да отпутујем, ни сам не знајући куда, несвестан свега што се око мене догађа. Сетио сам се само, пун горчине, да наредим да ми се спакују хемијски инструменти, и да их понесем. Утонуо у суморне мисли, пролазио сам кроз многе величанствене и дивне пределе, али поглед ми је био укочен и ништа нисам запажао. Мислио сам само на циљ свога пута, и на посао коме ћу се тамо посветити.

После неколико дана проведених у потпуној равнодушности, преваливши много миља, стигох у Штрасбург, где сам два дана чекао Клервала. Допутовао је. Авај! Како смо се нас двојица разликовали! Он је запажао сваки нов приказ, радовао се лепом заласку сунца, а још више кад је посматрао његово рађање и почетак новог дана. Показивао ми је како предели мењају боју и како изгледа небо.

— То значи живети, узвикнуо је, сад баш уживам у животу! Али ти, драги мој Франкенштајне, зашто си потиштен и тужан?

И заиста, био сам опхрван суморним мислима, па нисам видео ни залазак вечерњаче ни излазак сунца златасте боје које се огледало у Рајни. И вас, пријатељу, више него моја размишљања забављао би Клервалов дневник, јер је Клервал са осећањем и уживањем посматрао пределе. Ја сам бедни несрећник, прогоњен проклетством које не допушта никакву радост.

Договорили смо се да се бродићем спустимо низ Рајну од Штрасбурга до Ротердама, где можемо узети брод за Лондон. У току овог путовања прошли смо поред многих острва обраслих врбом, и видели неколико дивних градова. Остали смо један дан у Манхајму, а петог дана по одласку из Штрасбурга стигли смо у Мајнц. Рајнин ток даље од Мајнца много је живописнији. Река се брзо спушта и вијуга између брда, која нису висока, али су стрма и дивног облика. Видели смо много порушених замкова како се уздижу на ивици провалија, окружени мрачним шумама, високи и неприступачни. Предео у овом делу Рајне заиста је необично шаролик. На једном месту виде се неравна брда и порушени замкови који се надносе над страшним провалијама; а на некој изненадној окуци реке појављују

се родни виногради, зелене обале које се косо спуштају, кривудава речица и густо насељени градови.

Путовали смо у време бербе, те смо слушали песме радника док смо пловили низ речну струју. Чак сам се и ја орасположио, иако сам био потиштен и стално узнемираван мрачним мислима. Лежао сам на палуби бродоћа, и док сам посматрао плаво небо без облака, чинило ми се да налазим спокојство које одавно нисам осетио. Кад су таква била моја осећања, како тек да опишем Хенријева? Он се осећао као да је дошао у земљу бајки, и био је бескрајно срећан.

— Видео сам, говорио би, најлепше пределе своје отаџбине. Био сам на језеру Луцерн и Ури, где се снежне планине готово вертикално спуштају до воде, бацајући црну и непрозирну сенку, која би остављала суморан и тужан утисак да није лепих зелених острва што уносе ведрину. Видео сам буру на том језеру, кад ветар ствара водене вртлоге и даје приближну слику буре на великом океану; и кад таласи бесно ударају у подножје планине, где су свештеник и његова љубавница били затрпани лавином, и где се, кажу, још увек чују њихови самртнички крици кад се утиша ноћни ветар. Видео сам планине Ла Вале и Пен де Во. Али ова земља, Викторе, допада ми се више него ови ти дивни предели. Швајцарске планине су величанственије и необичније; али на обалама ове чаробне реке наилазим на лепоту какву никад раније нисам видео. Погледај онај замак што се уздиже над провалијом; и онај на острву, готово скривен гранама дивног дрвећа; и ону групу радника што долазе из винограда; и оно село упола скривено у планинском превоју! Ох, зацело је добри дух, који ту борави и чува овај предео, ближи човеку него духови који гомилају глечере, или се повлаче на неприступачне висове у нашој отаџбини.

Клервале, мили пријатељу! Чак и сад ми чини задовољство да понављам твоје речи, и да ти одам хвалу коју толико заслужијеш. Он је био биће створено у „самој поезији природе“. Његову бујну и раздрагану машту обуздавала је осећајност душе. Срце му је било пуно жарке љубави, и био је диван и одан пријатељ какав се може наћи само у машти, како нас уче светски писци.

Али чак ни љубав према људима није могла задовољити његову ватрену ђуд. Страсно је волео живописни изглед природе, коју су други посматрали само с дивљењем:

*Шумни водопад
Узбуђивао га је као нека стираси: висока стена,
Планина, и туста и мрачна шума.
Њихове боје и облици, били су му тада
Оно за чим је жудео; осећање и љубав,
Којима није пошребан никакав подстирек
Који мисао пружа, ниш ма шта друго
Што се очима не може видети.⁵*

А где је он сада? Зар је то племенито и дивно створење заувек изгубљено? Зар је тај дух, тако пун идеја, чудних и дивних маштања, који је образовао свет за себе, чије је постојање зависило од живота његовог творца — зар је тај дух ипгчезао? Да ли он сад постоји само у мом сећању? Не, није тако; твоје тело тако дивног облика и блиставе лепоте иструлело је, али твоја душа се још враћа твом несрећном пријатељу и теши га.

Опростите ми за овај излив туге. Ове узалудне речи само су мали дуг који враћам том дивном Хенрију, али од њих ми је лакше, јер ми је срце препуно бола који сећање на овог човека изазива. Продужићу своју причу.

После Келна опустили смо се у инландске равнице, па смо одлучили да остатак пута пређемо поштанским колима, јер је ветар дувао у супротном правцу, а речна струја била је сувише слаба да би нам помогла.

Наше путовање је сад било мање занимљиво, јер више нисмо пролазили поред оних дивних предела; али за неколико дана стигли смо у Ротердам, одакле смо морем продужили пут за Енглеску. Једног ведрога јутра, почетком октобра, први пут сам угледао беле британске стене. Обале Темзе пружале су нов приказ; биле су равне, али плодне, и скоро свака варош подсећала ме је на неку познату причу. Видели смо тврђаву Тилбери и сетили се шпанске армаде;

⁵ Цитат је из песме енглеског песника Вилијема Вордсворта (1770—1850) *Опашања Тиншерна*. (Прим. прев.)

затим Гревсенд, Вулвич и Гринич, места за која сам чуо чак у својој отаџбини.

Најзад угледасмо многобројне лондонске торњеве, од којих је највиши био торањ катедрале Св. Павла, као и лондонску Кулу, чувену у енглеској историји.

XIX

ПОЧЕТАК ГНУСНОГ ПОСЛА

Лондон је био место нашег одмора. Одлучили смо да останемо неколико месеци у овом дивном и славном граду. Клервал је желео да дође у везу са генијалним и талентованим људима који су били чувени у то време. Но то је за мене било споредно. Ја сам поглавито био заокупљен бригом како да стекнем знање које ми је било потребно да бих испунио обећање, па сам брзо искористио писма са порукама која сам понео са собом а која су била упућена најугледнијим природњацима.

Да сам ово путовање предузео у оним срећним студентским данима, оно би ми пружало неисказано задовољство. Али је страшна несрећа пореметила мој живот, те сам посећивао ове људе само ради поука које су ми могли дати у вези с предметом који ме је толико занимао. Друштво ми је било несносно. Кад сам био сам, могао сам да мислим на небеске или земаљске ствари; Хенријев глас ме је умиривао, па сам тако могао сам себе заваравати да сам нашао краткотрајан мир. Међутим, живахна, незанимљива и весела лица поново би ме доводила до очајања. Видео сам непремостиву препреку између мене и мојих ближњих, која је била умрљана

Виљемовом и Јустинином крвљу; а сећање на догађаје са овим именима испуњавало ми је душу патњом.

Међутим, у Клервалу сам гледао некадашњу своју слику. Он је био радознао и желео је да стекне знања и искуства. У различитим наравима које је сретао налазио је неисцрпан извор забаве и поуке. Поред тага, тежио је једном циљу који је одавно имао на уму. Намеравао је да посети Индију, верујући да ће својим познавањем тамошњих језика и друштвеног уређења стварно потпомоћи европску колонизацију и трговину. Само у Британији могао је убрзати остварење свога плана. Увек је био запослен, а задовољство су му наоблачивали једино моја туга и потиштеност. Ја сам се трудио да их сакријем колико год сам мотао, да му не бих помутио радост коју тако природно осећа онај ко улази у нов живот, неометан никаквом бригом ни горким осећањима. Често сам одбијао да пођем с њим, изговарајући се неким другим састанком, да бих могао остати сам. Почео сам такође прикупљати материјал потребан за моје ново стварање, а то је за мене било право мучење, исто као кад кап по кап воде непрекидно пада човеку на главу. Свака мисао коју сам томе посвећивао причињавала ми је велику патњу, а при свакој речи коју бих изговорио у вези с тим усне су ми подрхтавале и срце снажно лупало.

После неколико месеци проведених у Лондону, добили смо писмо од једног Шкотланђанина који нас је ракије посетио у Женеви. Поменуо је лепоте своје отаџбине и питао нас да ли су оне довољно привлачне да би нас навеле да продужимо пут на север, све до Перта, где он живи. Клервал је ватрено желео да прихвати овај позив; а ја, иако сам се ужасавао друштва, хтео сам поново да видим планине и реке, све оне лепоте којима природа краси своја омиљена места.

У Енглеску смо стигли почетком октобра, а сад је био фебруар. Због тога смо решили да за месец дана кренемо на пут у правцу севера. Нисмо имали намеру да путујемо главним друмом за Единбург, него да посетимо Виндзор, Оксфорд, Метлок и Камберлендска језера, тако да крајем јула завршимо ово кружно путовање. Спаковао сам своје инструменте и материјал који сам прикупио, одлучивши да завршим свој рад у неком забаченом кутку северног дела Шкотске.

Напустили смо Лондон двадесет седмог марта, и задржали се неколико дана у Виндзору, лутајући по његовој дивној шуми. То је

био нов приказ за нас брђане. Све је за нас било ново — горостасни храстови, много дивљачи и крда достојанствених јелена.

Одатле смо продужили за Оксфорд. Кад смо ушли у овај град, испунила су нас сећања на догађаје који су се ту одиграли пре сто педесет година. Овде је Чарлс I прикупио своју војску. Ова варош остала му је верна и онда кад га је цео народ напустио да би стао под заставу парламента и слободе. Успомена на тог несрећног краља и његове пратиоце, добродушног Фокленда и пркосног Горинга, као и на краљицу и њиховог сина, давала је посебну драж сваком делу града за који се могло претпоставити да су они у њему становали. Овде је боравио дух старих времена, па смо уживали да идемо његовим трагом. И да нисмо налазили уживања у овим мислима, сам изглед био је толико леп да је морао изазвати наше дивљење. Колеџи су старински и сликовити; улице су дивне, а лепа река Ајенс, која протиче поред града кроз ливаде прекривене бујном зеленом травом нагло се шири, и у њеној мирној води огледају се сиве куле, торњеви и кубета, окружени старим дрвећем.

Уживао сам у том приказу, али ми је задовољство ипак мутило сећање на прошлост, као и слутње у погледу будућности. Био сам створен за тиху срећу. У младости нисам никад био незадовољан; а ако би ме неки пут спопала досада, поглед на нешто лепо у природи, или размишљање о изванредним и узвишеним људским творевинама, увек су у мени будили интересовање и поправљали моје расположење. Али сад сам као неко сасушено дрво; стрела ми се забола у срце, па сам још онда осећао да ћу остати жив да бих служио као пример пропалог човека — што ћу ускоро престати да будем — који изазива сажаљење људи, а неподношљив је сам себи.

Остали смо доста дуго у Оксфорду, тумарајући по његовој околини, покушавајући да пронађемо сва места која би могла имати удела у најбурнијем добу енглеске историје. Наша мала истраживачка путовања често су се настављала због занимљивих ствари на које смо стално наилазили. Посетили смо гроб славног Хемдена и поље на коме је овај родољуб пао. Моја душа се за тренутак ослободила бедног и понижавајућег страха, па сам размишљао о узвишеним слободоумним идејама и самопожртвовању, на које је овај споменик подсећао. Усудио сам се да за тренутак збацим окове и погледам око себе, слободна и поносна

духа; али гвожђе ми се урезало у месо, па сам се поново препустио свом болу, малодушан и очајан.

Са жаљењем смо напустили Оксфорд и продужили за Метлок, који је био наше следеће одмориште. Околина тог села много подсећа на швајцарске пределе, али све је мањих размера, а зеленим пољима недостају далеки снежни алпски висови, који се у мојој отаџбини увек налазе иза планина покривених боровом шумом. Посетили смо познату пећину и мале природњачке кабинете, где су реткости распоређене на исти начин као у збиркама у Сервоу и Шамунију. Уздрхтао сам кад сам чуо да је Хенри изговорио ово друго име, те сам пожурио да одем из Метлока, који ме је тако подсећао на ону страшну сцену.

После Дарбија, путујући даље на север, провели смо два месеца у Камберленду и Вестморленду. Готово сам могао замислити да се налазим међу швајцарским планинама. Мало снега, који се још задржао на северним планинским падинама, језера и жубор потока који теку по каменитом тлу, били су за мене познати и драги призори. Ту смо такође направили нека познанства, која су готово успела да ме учине срећним. Клервалово уживање било је сразмерно веће од мога. Он је ширио своје видике у друштву талентованих људи и откривао у себи веће способности и већу даровитост од оних које је испољавао у друштву нижих од себе.

— Могао бих цео живот провести овде рекао ми је, и међу овим планинама једва бих зажалио за Швајцарском и Рајном.

Но ипак је увиђао да живот путника поред уживања доноси и непријатности. Мисли су му увек напрегнуте; кад хоће да се препусти одмарању, види да је принуђен да напусти место на коме се дотле са задовољством одмарао, како би отишао на неко друго место, које му такође привлачи пажњу, али које опет мора да напусти да би кренуо даље.

Тек што смо обишли разна језера Камберленда и Вестморленда и осетили наклоност према тамошњим становницима, морали смо их напустити и отићи даље, јер се приближавало време уговореног састанка са нашим пријатељем Шкотланђанином. Што се мене тиче, није ми било жао. Неко време сам био пренебрегнуо своје обећање, па сам се бојао последица демоновог разочарања. Можда је остао у Швајцарској, па ће се осветити мојим рођацима. Та ме је мисао

прогонила и мучила сваког тренутка, кад бих иначе могао уграбити мало одмора и мира. Ишчекивао сам писма с грозничавим нестрпљењем. Ако би закаснила, био сам несрећан и морило ме је стотину брига; а кад би стигла, и кад бих видео Елизабетин и очев потпис, једва бих се усудио да их прочитам и сазнам своју судбину. Понекад сам мислио да ме демон прати, и да ће можда убити мог друга како би ме казнио за моју немарљивост. Кад би ме обузеле такве мисли, нисам ни за тренутак напуштао Хенрија, него сам га пратио као сенка, да бих га заштитио од замишљеног беса демона који хоће да га уништи. Осећао сам се као да сам извршио неки велики злочин и да ме мори грижа савести. Био сам невин, али стварно сам навучао на себе страшно и смртно проклетство, као да сам починио неки злочин.

Разгледао сам Единбург равнодушан и апатичан. Међутим, тај град је могао заинтересовати и најнесрећније створење. Клервалу се није толико допадао као Оксфорд; више му се свиђало што је овај други град тако стар. Ипак, лепота и уредност нове вароши Единбурга, његови романтични замкови и најлепша околина која постоји на свету, Артурово Седиште, извор Св. Бернарда и Пентландска Брда, накнадили су му ту разлику и испунили га радошћу и дивљењем. Али ја сам нестрпљиво очекивао да се ово путовање заврши.

После недељу дана оставили смо Единбург, прошли кроз Купар и Св. Андреју, па низ обалу Теја до Перта, где нас је пријатељ очекивао. Али ја нисам био расположен да се смејем и разговарам с непознатим људима, нити да се уносим у њихова осећања и планове са расположењем које се од госта очекује. Зато сам казао Клервалу да желим сам да обиђем Шкотску.

— Ти се забављај, рекох му, и нека нам ово буде место састанка. Можда ћу бити одсутан месец или два дана, но немој се интересовати куда идем, преклињем те. Остави ме кратко време да будем на миру и у самоћи; па кад се вратим, надам се да ћу бити ведрији и расположењем приснији теби.

Хенри је желео да ме одврати, али видећи да сам упоран, престао је да се противи. Молио ме је да му често пишем.

— Више бих волео да будем с тобом, рече он, на твом усамљеном лутању него са овим Шкотланђанима које не познајем. Зато пожуре,

драги пријатељу, да се вратиш, како бих се опет осећао као код куће, јер то не могу у твом одсуству.

Пошто сам се растао с пријатељем, одлучио сам да одем на неко удаљено место у Шкотској и ту у самоћи завршим свој посао. Нисам сумњао у то да ме чудовиште прати и да ће се кад будем готов појавити преда мном, да би примио своју другарицу.

С том одлуком сам прешао северни део висије и изабрао једно од најудаљенијих Оркнијских острва, да ту обавим посао. То је било згодно место за мој рад, јер је острво било скоро сасвим стеновито, а таласи су се непрекидно разбијали о његове стрме обале. Земља је била неплодна, тако да је једва било паше за неколико мршавих крава, и овса за кашу становницима, којих је било свега пет, и чији су мршави и танки удови били доказ њихове бедне исхране. Поврће и хлеб, кад би себи допустили такав луксуз, па чак и воду за пиће, морали су набављати са копна, које је било удаљено око пет миља.

На целом острву било је свега три бедне колибе, а једна од њих била је ненастањена кад сам ја стигао. Њу сам изнајмио. Имала је свега две собе, а оне су биле толико запуштене да су одавале утисак крајње беде. Слама је отпала са таванице, зидови нису били окречени, а врата су испала из шарки. Дао сам да се колиба поправи, купио нешто намештаја, и уселио се. То је био догађај који би, бесумње, изазвао изненађење, да становници нису били отупели услед немаштине и велике беде. Стога ме нису ни посматрали ни узнемиривали, и једва су ми захвалили за храну и одећу које сам им поклонио; у тој мери патње могу да отупе и најобичнија људска осећања.

У том склоништу посвећивао сам цео дан раду; али увече, ако је време то дозвољавало, шетао сам по каменитој морској обали, и слушао буку таласа који су се разбијали крај мојих ногу. Био је то једнолик а ипак увек друкчији призор. Мислио сам на Швајцарску; она се много разликовала од овог пустог и језивог предела. Њена су брда прекривена виноградима, а сеоске куће густо расуте по равницама. У њеним дивним језерима огледа се плаво и ведро небо; а кад их ветар узбурка, у поређењу са хучањем циновског океана, њихова бука подсећа на игру живахног детета.

Распоред рада сам направио чим сам стигао на острво; али уколико сам одмицао с послом, било ми је сваким даном све теже и

све страшније. Покадшто се нисам могао решити да уђем у лабораторију по неколико дана; а други пут бих радио и дању и ноћу да бих што пре завршио. То је заиста био гнусан посао. За време мог првог експеримента нека врста махнитог одушевљења спречавала ме је да осетим сву његову страхоту. Све мисли управљао сам ка постигнућу циља, а затварао сам очи пред грозотом самог рада. Али сад сам се латио посла хладнокрвно, те сам у души осећао гађење због онога што моје руке раде.

У таквом стању, заузет најмрскијим послом, утонуо у самоћу у којој ништа није могло ни за тренутак да ми одврати пажњу од онога чиме се стварно бавим, постао сам неуравнотежен. Био сам узнемирен и нервозан. Бојао сам се да ћу сваког тренутка срести свога гониоца. Понекад сам седео очију уприх у земљу, плашећи се да их подигнем, да не бих угледао створење кога сам се ужасавао. Бојао сам се да се удаљим од других људи, да не би, кад останем сам, он дошао да тражи своју другарицу.

За то време радио сам даље и мој посао је напредовао. Чекао сам да буде готов, сав уплахирен и пун наде, у коју се нисам усуђивао да посумњам; али, она се мешала неодређеним злим слутњама, од којих ми се стезало срце у грудима.

XX

ОПТУЖЕН

Једне вечери седео сам у лабораторији. Сунце је већ било зашло, а месец је баш излазио из мора. Нисам имао довољно светлости за рад, па сам седео докон, размишљајући да ли да прекинем посао за ту ноћ, или да пожурим да га завршим радећи неуморно. Док сам тако седео, ток мисли наведе ме на просуђивање последица онога што сад радим. Три године раније бавио сам се истим послом; створио сам демона чије ме је невероватно дивљаштво довело до очајања, и заувек испунило најљућом грижом савести. Сад сам се спремао да створим још једно биће, чије склоности такође не познајем. Жена може бити хиљаду пута пакоснија него мушкарац, па уживати и у самом убиству и несрећи. Он се заклео да ће се удаљити од људи и повући у пустињу; она пак, која ће по свој прилици постати разумно створење које уме да мисли и расуђује, може одбити да се повинује споразуму који је направљен пре него што је она створена. Они се чак могу међусобно мрзети. Биће које већ постоји гнуша се своје сопствене наказности, па кад му се она појави у женском облику, зар његова одвратност неће бити још већа? Она се такође може с гађењем окренути од њега кад буде упознала много већу

лепоту човека. Може га напустити, па ће поново остати сам, још очајнији што га је напустило створење његове врсте.

Чак и ако оду из Европе и настане се у пустињама новог света, опет би први плод љубави за којом тај демон чезне била деца, па би се на земљи размножила ђавоља раса, због које би живот људског рода постао пун опасности и страха. Да ли ја имам право, због личне користи, да бацам проклетство на будућа поколења? Мене су раније дирнули убедљиви разлози бића које сам створио, а његове претње су ме избезумиле. Али први пут ми је пукла пред очима штетност мог обећања. Уздрхтао сам при помисли да ће ме будућа поколења проклињати као свог злотвора, који у својој себичности није оклевао да купи себи мир, можда и по цену опстанка целе људске расе.

Сав сам дрхтао и срце ми се стегло; одједном, подигавши поглед, опазих при месечевој светлости демона на прозору. Језив осмех грчио му је уста док ме је посматрао како извршавам задатак који ми је одредио. Да, пратио ме је на мом путовању. Тумарао је по шумама, скривао се по пећинама, или налазио уточишта на дивљим и ненасељеним пустарама; а сада је дошао да захтева да испуним оно што сам обећао.

Док сам га посматрао, лице му је добило израз највеће злобе и издајства. Сав избезумљен, сетио сам се свог обећања да ћу створити још једно њему слично биће, па сам, дрхтећи од узбуђења, почео да кидам на комаде оно на чему сам радио. Чудовиште је видело како уништавам биће од кога је оно очекивало срећу, па се повукло са урликом ужасног очајања и освете.

Изишао сам из собе, закључао врата и свечано се у души заклео да се никад више нећу латити овог посла; затим несигурним кораком одох у своју собу. Био сам сам; у мојој близини није било никога ко би ми растерао тугу и одагнао најстрашније мисли које су ме сада необуздано тиштале.

Прошло је неколико часова, и ја сам још седео крај прозора и посматрао море; било је скоро потпуно мирно, јер се ветар утишао, и цела је природа почивала при светлости тихог месеца. Само неколико рибарских чамаца видело се овде-онде на води, а с времена на време благ поветарац преносио је гласове рибара који су се дозивали. Осећао сам тишину, иако нисам био свестан колико је била

дубока, док ми одједном не допре до ушију шум весала у близини обале. Неко се искрцао крај моје куће.

После неколико тренутака зачух шкрипање мојих врата, као да неко покушава да их тихо отвори. Стресох се целим телом. Предосећао сам ко то може бити, па сам пожелео да пробудим једног сељака који је становао у близини; али ме је обузело осећање немоћи, које сам тако често преживљавао у страшним сновима, кад човек узалуд покушава да побегне од неке опасности која му прети, те остадох прикован на месту.

Убрзо зачух кораке у ходнику. Врата се отворише и уђе чудовиште кога сам се плашио. Пошто је затворио врата, он ми се приближи и рече пригушеним гласом:

— Уништио си оно што си почео да правиш. Шта намераваш? Зар се усуђујеш да прекршиш обећање? Ја сам подносио велике муке и невоље. Напустио сам Швајцарску кад и ти; ишао сам кријући се обалама Рајне, по њеним острвима обраслим врбом и преко високих брда. Много месеци живео сам на енглеским пустарама и ненасељеним крајевима Шкотске. Подносио сам невероватни замор, хладноћу и глад; зар се усуђујеш да ми уништиш наду?

— Одлази! Ја кршим обећање. Никад нећу створити још једно биће слично теби по наказности и злоби.

— Робе, раније сам те убеђивао разлозима, али ниси достојан моје попустљивости. Сети се моје моћи. Ти сматраш да си несрећан, али ја те могу учинити толико бедним да ће ти светлост дана бити мрска. Ти си мој творац, али ја сам твој господар — послушај ме!

— Час моје неодлучности је прошао, а дошло је доба твоје моћи. Твоје претње не могу ме натерати да учиним рђаво дело, већ ме утврђују у одлуци да ти не створим другарицу у пороку. Зар ћу хладнокрвно пустити у свет једног демона који ужива у смрти и несрећи? Одлази! Ја сам чврсто решен, а твоје дивље претње могу само повећати мој бес.

Чудовиште је видело израз одлучности на мом лицу, па је шкргутало зубима у немоћном гневу.

— Зар ће сваки човек, повика он, наћи себи жену, и свака животиња женку, а ја да будем сам? И ја сам осећао љубав, она ми је узвраћена мржњом и презиром. Човече, можеш ме мрзети, али чувај се! Дани ће ти пролазити у страху и очајању, а ускоро ће те задесити

ударац који ће ти заувек ускратити срећу. Зар ти да будеш срећан кад мене мори страшна несрећа? Можеш уништити друге страсти, али остаје освета — освета која ми је сад драгоценија од светлости или хране! Можда ћу умрети; али пре тога ћеш ти, мој тиранине и мучитељу, проклињати сунце које буде гледало твоју несрећу. Чувај се, јер ја сам неустрашив и зато моћан. Вребаћу те као змија отровница која хоће да те уједе. Човече, кајаћеш се због увреда које ми наносиш!

— Престани, ђаволе! Не кужи ваздух тим злобним речима! Саопштио сам ти своју одлуку, и нисам кукавица да бих устукнуо, заплашен твојим речима. Остави ме; ја сам неумољив.

— Добро, идем; али запамти: бићу с тобом твоје прве брачне ноћи. Ја скочих и повиках:

— Бедниче! Пре него што потпишеш моју смртну пресуду, запитај се да ли ћеш бити жив.

Хтео сам да га шчепам, но он ми измаче и журно напусти кућу. Неколико минута доцније угледах га у чамцу, који је одмицао преко воде брзином стреле. Убрзо се сасвим изгуби међу таласима.

Све је опет било тихо; али његове речи одјекивале су ми у ушима. Горео сам од жеље да гоним зликовца који ми је нарушио мир и да га бацам у море. Брзо и узнемирено ходао сам тамо-амо по соби, док сам у машти замишљао стотину слика које су ме прогањале и мучиле. Зашто нисам појурио и ухватио се с њим у коштац у борби на живот и смрт? Међутим, пустио сам га да оде и он се упутио ка копну. Стресао сам се при помисли ко може бити следећа жртва његове ненасите освете. А онда се опет сетих његових речи: *„Бићу с тобом твоје прве брачне ноћи“*. Дакле, то је било време одређено као крај мога живота. У том часу ћу умрети и у исто време задовољити и угушити његову злобу. Помисао на то није ми уливала страх; а ипак, кад се сетих своје љубљене Елизабете — њених суза и бескрајне туге кад буде видела да је изгубила свога драгана на тако дивљачки начин — грунуше ми сузе, први пут после толико месеци, те одлучих да се свом непријатељу не предам без огорчене борбе.

Ноћ је прошла и сунце је изронило из океана. Мало сам се смирио, ако се то може назвати миром кад се страшан гнев претвори у дубоко очајање. Изишао сам из куће, у којој се прошле ноћи одиграо тај ужасан сукоб, и шетао обалом мора, које сам сматрао као

несавладиву препреку између мене и мојих ближњих. Штавише, осетио сам жељу да стварно буде тако. Пожелео сам да проведем цео живот на том пустом стеновитом острву. Такав живот би, истина, био досадан, али га не би ометали изненадни удари несреће. Ако се вратим, значи да ћу бити жртвован, или ћу гледати оне које највише волим како умиру од руке демона кога сам ја сам створио.

Шетао сам по острву као нека сабласт која нема мира, одвојен од свих које волим и несрећан због тога. Кад је дошло подне и сунце високо одскочило, легао сам на траву, и ту ме је савладао дубок сан. Нисам спавао целе претходне ноћи, те су ми нерви били узнемирени, а очи ме пекле услед бдења и патње. Сан коме сам се предао освежио ме је. Кад сам се пробудио, осећао сам да опет припадам људском роду, па сам почео прибраније да размишљам о ономе што се догодило. Но, ипак су ми у ушима демонове речи одјекивале као посмртна звона. Изгледало ми је као да их чујем у сну, а ипак беху јасне и тешке као на јави.

Сунце се ниско спустило а ја сам још седео на обали, једући колач од овсеног бранша да утолим страшну глад, кад опазих рибарску барку која је пристала недалеко од мене. Један од људи са ње донесе ми пакет. У њему су била писма из Женеви и једно од Клервала, који ме је преклињао да се вратим. Писао је да му је тамо досадно; да су га пријатељи које је стекао у Лондону писмима звали да се врати како би завршили преговоре које су започели око његовог пута у Индију. Није више могао одлагати свој повратак. Но, пошто је његовом путу у Лондон могло уследити ово даље путовање пре него што је он претпостављао, молио је да проведем с њим што више времена. Преклињао ме је стога да напустим своје усамљено острво и да се састанемо у Перту, да бисмо заједно отпутовали на југ. Ово писмо донекле ме је повратило у живот, те одлучих да за два дана напустим острво.

Међутим, пре него што одем, морао сам обавити још један посао, а већ при самој помисли на њега сав сам дрхтао. Морам спаковати своје хемијске инструменте; а да бих то учинио, морам ући у собу у којој сам радио на том одвратном послу, и узети у руке прибор, који сам гледао с гађењем. Следећег јутра у саму зору прикупио сам довољно храбрости и откључао врата своје лабораторије. Остаци упола довршеног створења, које сам уништио, лежали су растурени по поду, па сам готово осећао као да сам искасапио месо живог

људског створа. Застадох да се приберем па уђох у одају. Дрхтавих руку изнео сам инструменте из собе, али сам сматрао да не треба ту да оставим остатке свога рада, јер би могли изазвати ужас и сумњу код сељака. Зато сам их ставио у једну корпу, покрио их великом количином камења и одлучио да све то бацам у море исте ноћи. У међувремену, сео сам на клупу да очистим хемијске инструменте.

После оне ноћи кад се демон појавио, у мојим осећањима наступила је потпуна промена. Пре тога сам са највећим очајањем мислио на своје обећање као на нешто што се мора извршити, ма какве биле последице; али сад сам осећао као да ми се копрена скинула с очију и да први пут јасно видим. Ниједанпут ми више није пала на памет мисао да се поново латим посла. Тиштала ме је претња коју сам чуо, али нисам сматрао да бих је својом вољом могао отклонити. Знао сам да би то било најодвратније дело и најстрашнија себичност, кад бих створио још једно биће слично демону кога сам већ направио. Зато сам одагнао сваку помисао која би ме могла навести да променим одлуку.

Месец се појавио између два и три часа ујутру. Тада ја ставих корпу у мали чамац, па отплових отприлике четири миље далеко од обале. Море је било пусто; само се неколико чамаца враћало на копно, али ја се удаљих од њих. Осећао сам се као да намеравам да извршим неки страшан злочин, па дрхтећи од страха избегавам да сретнем неко људско биће. У један мах густ облак одједном прекри месец, који је дотле јасно светлео, и ја искористих тај тренутак таме да бацам корпу у море. Слушао сам клокотање воде док је корпа тонула, а затим отплових даље од тог места. Небо се наоблачило, али је ваздух био чист мада хладан због североисточног ветра који се тада подигао. Он ме је освежио и тако сам се пријатно осећао, да сам одлучио да останем још на води. Причврстио сам крму да чамац иде право, па сам се испружио на дну. Области су скривали месец, све је било мрачно, и чуо се само шум који је правио чамац док је кљуном просецао таласе. Тај ме је шум уљуљкивао, те сам убрзо чврсто заспао.

Не знам колико сам дуго остао у том положају, али кад сам се пробудио видео сам да је сунце већ високо одскочило. Ветар је био јак и стално је претила опасност да таласи преврну мој мали чамац. Приметио сам да је ветар дувао у правцу североистока, те да ме је зацело отерао далеко од обале са које сам се отиснуо. Покушао сам

да променим правац вожње, но брзо сам увидео да ће се чамац напунити водом ако то урадим. Једино је било могуће да кренем у правцу ветра. Признајем да сам осећао страх. Нисам имао уза се компас, а тако сам слабо познавао географију тог дела света, да ми је сунце било од мале користи. Можда ће ме ветар отерати далеко у Атлантски океан, па ћу искусити све муке гладовања, или ће ме прогутати огромни таласи који су хучали и разбијали се око мене. Провео сам на мору већ много часова, па сам осећао да ме мучи страшна жеђ, као почетак других патњи. Погледах небо прекривено облацима које је ветар носио, док су на њихово место одмах долазили други. Затим погледах море, у коме ћу наћи свој гроб. „Демоне“, узвикнух, „твој задатак је већ завршен!“ Помислих на Елизабету, оца и Клервала, који ће остати после мене, и на којима чудовиште може задовољити своје крволочне и немилосрдне страсти. Ова помисао нагнала ме је на размишљање тако очајно и страшно, да чак и сад, кад ће све преда мном заувек нестати, уздрхтим кад се тога сетим.

Тако је прошло неколико сати. Што се сунце више спуштало ка хоризонту, ветар је постепено прелазио у благ поветарац. На мору више није било великих таласа, а место њих настало је благо таласање. Било ми је мука и једва сам држао крму, кад одједном приметих на јужној страни високо копно.

Како сам био исцрпљен од умора и страшне неизвесности у којој сам се налазио неколико часова, ова изненадна сигурност да ћу остати жив преплавила ми је срце радошћу, те ми сузе грунуше на очи.

Како су променљива наша осећања, и како чудна та наша упорна љубав према животу чак и у највећој несрећи! Направих ново једро од једног дела своје одеће, и журно управих чамац према копну. Оно је изгледало стеновито и пусто; а ипак, кад сам се мало приближио, одмах сам приметио трагове насељености. Видео сам чамце у близини обале, и тако сам се одједном опет нашао близу цивилизованих људи. Пажљиво сам посматрао вијугаву обалу, и обрадовах се торњу који се најзад појавио иза једног малог рта. Пошто сам био крајње исцрпљен, одлучих да одједрим право до града, јер ћу тамо најлакше набавити хране. Имао сам, срећом, новца код себе. Кад сам обишао рт, угледао сам лепу варошицу и zgodну луку, У коју сам упловио, а срце ми је скакало од радости због неочекиваног спасења.

Док сам везивао чамац и скупљао једра, неколико људи окупи се на том месту. Изгледали су веома изненађени што ме виде; но уместо да ми притекну у помоћ, шапутали су међу собом уз покрете који би у другој прилици изазвали код мене извесну узнемиреност. Али овако, приметио сам само да говоре енглески, те им се зато обратих на том језику.

— Добри људи, рекох им, хоћете ли бити тако љубазни да ми кажете кано се зове ова варош у којој се налазим?

— Сазнаћете то врло брзо, одговори један од њих грубим гласом. Можда сте дошли у место које вам се неће много свидети; али нико вас за то неће питати, то вам обећавам.

Био сам веома изненађен тако грубим одговором непознатог човека. Узнемирио сам се такође кад сам видео намрштена и љутита лица његових другова.

— Зашто ми одговарате тако грубо? упитах. Сигурно није обичај Енглеза да странце дочекују тако негостољубиво.

— Не знам, одговори човек, какав је обичај Енглеза; али обичај Ираца је да мрзе зликовце.

Док је трајао овај чудни дијалог, приметих да се гомила брзо повећава. На лицима људи изражавала се радозналост помешана са гневом, а то ме је љутило и помало узнемиравало. Упитах за пут до гостионице, али ми нико не одговори. Онда пођох напред, а из гомиле која ме је пратила и окруживала чуло се гунђање. Тада ми приђе неки ружан човек, потапша ме по рамену и рече:

— Ходите, господине, морате поћи са мношћом до господина Кервина да дате податке о себи.

— А ко је господин Кервин? Због чега да дајем податке о себи? Зар ово није слободна земља?

— Да, господине, довољно је слободна за поштене људе. Господин Кервин је судија; а ви морате дати објашњење у вези са смрћу једног човека који је прошле ноћи овде нађен убијен.

Овај одговор ме трже, али се брзо прибрах. Био сам невин; то се лако може доказати. Зато ћутке пођох за својим вођом, који ме одведе у једну од најлепших кућа у вароши. Умало се нисам срушио од умора и глади, али, пошто сам био окружен гомилом људи, сматрао сам паметнијим да прикупим снагу, како моју телесну слабост не би протумачили као страх или осећање кривице. Нисам

онда ни слутио каква ће ме несрећа задесити за неколико тренутака, несрећа пред којом ће сваки страх од срамоте или смрти ишчезнути и претворити се у ужас и очајање.

Овде морам прекинути, јер ми је потребна велика храброст да бих поново изазвао у памети страшне догађаје које ћу испричати по сећању, са свим појединостима.

XXI

ПОВРАТАК У ЖЕНЕВУ

Убрзо ме изведоше пред судију, једног старог доброћудног човека, тихог и благог опхођења. Међутим, мене је погледао са извесном строгошћу, а затим, пошто се окренуо онима који су ме довели, упита ко се у овом случају појављује као сведок.

Пет-шест људи ступише напред. Судија одабра једног и он исприча да је претходне ноћи ловио рибу са сином и зетом, Денијелом Нацентом, кад око два сата приметише да се подиже јак северни ветар, па се зато упутише ка пристаништу. Била је врло мрачна ноћ, пошто месец још није био изишао. Нису се искрцали у луци, већ, као што су то обично радили, у затону две миље даље. Он је ишао напред, носећи један део рибарског прибора, а остали за њим на извесном одстојању. Идући тако по песку, запео је ногом о нешто и пао колико је дуг на тле. Његови пратиоци приђоше да му помогну, и при светлости видеше да је пао преко тела неког човека који је, по свој прилици, био мртав. Најпре су помислили да је то тело неког дављеника, кога су таласи избацили на обалу; али кад су га боље погледали, видели су да му одело није било мокро, и да му се чак ни тело још није охладило. Одмах су га пренели у оближњу кућу неке старице, узалудно покушавајући да га поврате у живот. Био је то неки

леп младић, могао је имати око двадесет пет година. Очигледно је био задављен, јер није било никаквих других знакова насиља сем црних отисака прстију на врату.

Први део овог исказа није ме нимало интересовао али кад су поменути отисци прстију, сетих се убиства мога брата, и страшно се узнемирих. Ноге ми поклецнуше и магла ми се спусти на очи, тако да сам се морао ослонити на столицу како не бих пао. Судија ме је посматрао оштрим погледом и, наравно, стекао неповољан утисак о мом понашању.

Син је потврдио очеву изјаву. Међутим, кад је позван Денијел Нацент, он се заклињао да је, баш пре него што је његов рођак пао, недалеко од обале приметио чамац у коме се налазио само један човек. Колико се могло оценити при светлости звезда, то је био исти онај чамац у коме сам ја допловио.

Нека жена која је становала у близини обале посведочила је да је стајала на вратима своје куће, очекујући повратак рибара, отприлике један сат пре него што је чула да је пронађено тело; тада је угледала једног човека у чамцу како се удаљава од оног места на обали где је леш доцније пронађен.

Друга жена је потврдила исказ рибара, да су донели тело у њену кућу. Како се још није било охладило, ставили су га на кревет, Денијел је отишао у варош по лекара, али младић је већ био мртав.

Испитано је још неколико људи у вези са мојим искрцавањем. Они су се сви сложили да сам ја по свој прилици много часова лутао морем, зато што се у току ноћи подигао јак северни ветар, и да сам био принуђен да се вратим готово на исто место са кога сам пошао. Осим тога, изјавили су да сам ја, изгледа, донео тело из неког другог места, па пошто нисам познавао обалу, највероватније сам пристао у луку не знајући колико је растојање од те вароши до места на коме сам оставио тело.

Пошто је саслушао ове сведоке, господин Кервин је тражио да ме одведу у собу у којој се налазило тело, да би видео какав ће утисак на мене оставити тај приказ. Ова идеја му је вероватно пала на памет због великог узбуђења које сам испољио кад је описиван начин на који је убиство извршено. Стога ме судија и још неколико људи одведоше у гостионицу. Морао ми је пасти у очи чудан стицај околности које су се десиле те ноћи пуне догађаја; али пошто сам

знао да сам разговарао са неколико особа на острву на коме сам становао отприлике у исто време кад је тело пронађено, био сам потпуно миран у погледу исхода ове ствари.

Ушли смо у собу у којој се налазио леш. Одведоше ме до ковчега. Како да опишем своја осећања кад сам га угледао? И сад ми се леди крв од ужаса и сав уздрхтим од бола кад се сетим тог страшног тренутка. Саслушавање, присуство судије и сведока, све ми је ишчезло из памети као неки сан кад сам видео беживотно тело Хенрија Клервала опружено преда мном. Недостајало ми је ваздуха. Бацио сам се на његово тело и крикнуо:

— Зар су моји проклети експерименти и тебе, мили мој Хенри, лишили живота? Већ сам двоје уништио, а и друге жртве очекују своју судбину; али ти, Клервале, мој пријатељу, мој добротворе!

Ниједно људско биће не би магло издржати патње које сам ја подносио, и мене изнесе из собе згченог од бола.

После тога сам се разболео. Два месеца сам лежао борећи се са смрћу. Моје бунцање, како сам после сазнао, било је страшно. Називао сам себе убицом Виљема, Јустине и Клервала. Понекад сам преклињао своје чуваре да ми помогну да уништим демона који ме мучи; а онда сам осећао прсте чудовишта како ми већ стеже врат, па сам од страха и ужаса пуштао гласне крике. Срећом, пошто сам говорио матерњим језиком, једино ме је господин Кервин разумео; но довољни су били моји покрети и страшни крици да уплаше друге сведоке.

Зашто нисам умро? Зашто нисам утонуо у мир и заборав, кад сам био несрећнији него што је ма који човек икад био? Смрт често уграби здраву децу, једину наду нежних родитеља! Колико је невеста и младих љубавника једног дана било пуно здравља и наде, а следећег трулило у гробу и служио као храна црвима! Какве сам грађе ја био кад сам могао одолети толиким ударцима, који су стално обнављали мучења, као на точку што се окреће.

Али мени је било суђено да живим. После два месеца пробудио сам се као из неког сна, у затвору, испружен на бедном кревету, окружен чуварима, тамничарима, катанцима и свим тужним тамничким стварима. Сећам се да је било јутро кад сам се тако освестио. Био сам заборавио појединости онога што ми се догодило, и сећао сам се само да ме је нека велика несрећа одједном снашла.

Међутим, кад сам погледао око себе и видео прозоре са решеткама и прљаву собу у којој сам се налазио, сетио сам се убрзо свега, па сам болно зајечао.

Њен глас је одавао потпуну равнодушност. Обратила ми се на енглеском језику, и учинило ми се да сам тај глас већ чуо за време мојих патњи.

То јечање је узнемирило старицу која је спавала на столици крај мене. Била је то најмљена болничарка, жена једног тамничара, и на њеном лицу су се оцртавале све лоше особине које су често карактеристичне за ту врсту људи. Црте лица су јој биле оштре и грубе, као код особа које су навикле да гледају призоре несреће без узбуђења.

— Да ли вам је боље господине? упита она.

Ја одговорих slabим гласом на истом језику:

— Мислим да јесте; али ако је заиста све то истина а не само сан, онда ми је жао што сам остао у животу да подносим страхоту и несрећу.

— Што се тога тиче, одговори старица, ако мислите на младића кога сте убили, верујем да би било боље за вас да сте мртви, јер мислим да ћете зло проћи! Али мене се то не тиче. Послали су ме да вас негујем и излечим, и ја савесно вршим своју дужност. Било би добро кад би сви тако радили.

Са гнушањем сам се окренуо од жене која је могла изговорити тако бездушне речи човеку који је био на прагу смрти и тек што се од ње спасао. Али осећао сам се слаб и неспособан да размишљам о свему што се десило. Цео ток мога живота изгледао ми је као неки сан. Понекад сам се питао да ли је све то истина, јер никако нисам имао осећаје праве стварности.

Како су слике које су ми лебделе пред очима постајале све јасније, обузела ме је грозница. Око мене је завладала тама; никога није било крај мене ко би ме умиривао нежним гласом пуним љубави; никаква драга рука није ме подржавала. Лекар је дошао и преписао лекове, а старица ми их је справљала; али код лекара сам приметио потпуну равнодушност, а старичино лице јасно је изражавало суровост. Ко би се могао интересовати за судбину једног убице, сем целата који ће за то добити награду?

То су била моја прва размишљања; но убрзо сам сазнао да је господин Кервин према мени показивао велику доброту. Он је наредио да се за мене спреми најбоља соба у затвору (но и та најбоља била је бедна); он је био тај који је позвао лекара и болничарку. Истина, ретко је долазио да ме обиђе, јер, иако је усрдно желео да олакша патње сваком људском створу, није хтео да присуствује агонији и ужасном бунцању једног убице. Стога је долазио понекад да види нису ли ме занемарили, али су његове посете биле кратке и са дужим размацама.

Једнога дана, пошто сам се већ мало опоравио, седео сам на столицу, полуотворених очију и мртвачки бледих образа. Савладале су ме туга и несрећа, па сам често мислио како би боље било да потражим смрт него да останем на овоме свету, који је за мене пун патњи. У један мах сам помислио да ли да признам кривицу и да се подвргнем смртној казни, не тако невин као што је била Јустина. Такве су биле моје мисли кад се врата моје ћелије отворише и уђе господин Кервин. Његово лице је изражавало сажаљење и саучешће. Он примаче столицу ближе мојој, па ми се обрати на француском:

— Бојим се да вам је ово место сувише непријатно. Могу ли учинити нешто да вам буде удобније?

— Хвала вам; али све то ништа не значи за мене. Нема ничега на свету што би ми могло пружити утехе.

— Знам да сажаљење једног туђина мало може помоћи некоме кога је задесила тако чудна несрећа. Али се надам да ћете ускоро напустити ово тужно место, јер се бесумње лако могу изнети докази који ће вас ослободити оптужбе за злочин.

— То је моја последња брига. Ја сам, услед свакојаквих необичних догађаја, постао најбедније створење на свету. Пошто сам толико прогањан и мучен, зар смрт може представљати за мене неко зло?

— Заиста, ништа не може бити несрећније и страшније од необичних догађаја који су се недавно одиграли. Неким чудним случајем бачени сте на ову обалу, која је позната по својој гостољубивости, одмах сте ухапшени и оптужени за убиство. Први призор који сте угледали било је мртво тело вашег пријатеља, убијеног на тако необјашњив начин, које као да је неки демон испречио на вашем путу.

Кад је господин Кервин то рекао, и поред узбуђења које ме је преплавило услед овог осврта у моју прошлост, осетио сам и велико изненађење што он толико зна о мени. Претпостављам да се чуђење огледало на моме лицу, јер господин Кервин брзо додаде:

— Чим сте се разболели, сва документа која су код вас нађена донета су мени, и ја сам их прегледао у нади да ћу наићи на неки траг по коме бих могао извести ваше рођаке о вашој несрећи и болести. Нашао сам неколико писама, међу којима и једно по чијем сам почетку видео да је од вашег оца. Одмах сам писао у Женеви. Већ је скоро два месеца прошло откад сам послао то писмо. Али, ви сте болесни; чак и сада дрхтите. Нисте у стању да поднесете ма какво узбуђење.

— Ова неизвесност сто пута је гора и од најстрашније извесности. Кажите ми какво се ново убиство догодило, и чију смрт треба сад да оплакујем?

— Ваша породица је у најбољем здрављу, рече господин Кервин благо; и један пријатељ је дошао да вас посети.

Не знам каквим током мисли ми је дошла та идеја, али одмах ми је пало на памет како је то дошао убица да се подсмева мојој несрећи и да ми се руга због Клервалове смрти, да би ме тако поново натерао да задовољим његове паклене жеље. Покрио сам очи рукама и болно узвикнуо:

— Ох! Одведите га! Не могу да га видим. За име божје, не пуштајте га да уђе!

Господин Кервин ме је посматрао узнемирена израза лица. Он је морао сматрати ове узвике као потврду моје кривице, те рече доста строгим гласом:

— Мислио сам, младићу, да ће вам очево присуство бити добродошло, а не да ће у вама изазвати тако велику одвратност.

— Мој отац! узвикнуо сам, а све ми се црте лица и сви мишићи отпустише, зато што сам после страха осетио радост. Зар је мој отац заиста дошао? Како је то лепо, врло лепо од њега! Али где је, зашто не похита к мени?

Промена у мом понашању изненадила је и обрадовала судију. Можда је мислио да су моји први узвици значили само тренутно враћање у бунило, те је одмах постао благ. Он устаде и са болничарком изиђе из собе, а одмах затим уђе мој отац.

Ништа ми у том тренутку није могло причинити веће задовољство него очев долазак. Пружих му руку и узвикнух:

— Ти си, дакле, жив — и Елизабета — и Ернест!

Отац ме је умиривао уверавајући ме да су они добро, и трудио се да ме орасположи причом о онима који су ми толико прирасли за срце. Но убрзо је приметио да у затвору нема места за радост.

— У каквом то месту живиш, сине мој! рече он, тужно посматрајући прозоре са решеткама и бедан изглед собе. Отпутовао си да тражиш срећу, али изгледа да те зла коб прати. А јадни Клервал...

Име мог несрећног убијеног пријатеља изазвало је у мени сувише велико узбуђење да бих га онако слаб могао поднети. Сузе ми потекосе.

— Авај! Јесте, оче, одговорих ја. Најстрашнија судбина ми предстоји, а ја морам живети да је испуним јер иначе бих сигурно умро на Хенријевом одру.

Нису нам дозволили дуго да разговарамо, јер је несигурно стање мога здравља налагало највећу опрезност. Господин Кервин је ушао и рекао да ће ме сувише велики напор исцрпети. Међутим, кад се мој отац појавио, причинило ми се као да је дошао мој добри анђео, па ми се постепено повратило здравље.

Кад је моја болест прошла, запао сам у тугу и дубоку меланхолију коју ништа није могло отклонити. Стално ми је пред очима била страшна слика убијеног Клервала. Више пута су се моји пријатељи плашили да ће ми се озбиљно повратити болест због узбуђења која су ова размишљања изазивала у мени. Авај! Зашто су чували тако бедан и мрсни живот? Сигурно зато да бих извршио оно што ми је било суђено, а то се сада ближило крају. Скоро, ох врло скоро, смрт ће угушити куцање мога срца и ослободити ме тешког терета патњи који ме сваљује у прашину; а кад будем извршио праведну казну, и ја ћу поћи на починак. У то доба чинило ми се да је смрт далеко, иако сам је у мислима стално прижељкивао. Често сам сатима седео занемео и непомичан, желећи да се догоди нека катастрофа, која ће и мене и мога гониоца сахранити под својим рушевинама.

Приближавало се доба судских заседања. Већ сам три месеца провео у затвору. Иако сам још био слаб и у сталној опасности да ми се болест поврати, био сам принуђен да пређем пут од скоро сто миља до окружне вароши у којој се одржавало суђење. Господин

Кервин је узео на себе бригу да прикупи сведоке и да припреми моју одбрану. Био сам поштеђен срамоте да се јавно појавим као злочинац, пошто мој случај није био изнет пред суд који одлучује о животу и смрти. Велика порота је одбацила тужбу, пошто је било доказано да сам био на Оркнијском острву у часу кад је нађено тело мога пријатеља. Четрнаест дана после ослобађајуће пресуде пуштен сам из затвора.

Мој отац је био усхићен што сам ослобођен тешке оптужбе за злочин, што опет могу да удишем чист ваздух, и што ми је дозвољено да се вратим у отацбину. Ја нисам делио његова осећања, јер су ми и зидови тамнице и палата били подједнако мрски. Пехар живота заувек ми је био отрован; и мада је сунце грејало и мене исто тако као и сва срећна и весела створења, видео сам око себе само густу и ужасну таму, кроз коју није продирала никаква друга светлост сем два ока која су севала на мене. Понекад су то биле изразите Хенријеве очи које је смрт гасила, тако да су тамне јабучице биле скоро покривене капцима и другим црним трепавицама које су их красиле; а понекад су то биле водњикаве, намрштене очи чудовишта какве сам први пут видео у својој соби у Инголштату.

Отац је покушавао да пробуди у мени нежна осећања. Говорио ми је о Женеви, у коју ћу се ускоро вратити, о Елизабети и Ернесту; али његове речи су изазивале у мени само дубоке уздахе. Некипут сам, заиста, пожелео срећу и с тужним задовољством мислио на своју рођаку, коју сам толико волео; или сам, из велике чежње за отацбином, жудео да још једном видим плаво језеро и брзу Рону, који су ми били толико драги још у раном детињству. Међутим, углавном сам био равнодушан, тако да ми је било свеједно да ли се налазим у затвору или у неком величанственом пределу у природи; а ово расположење једино су прекидали напади страха и очајања. У таквим тренуцима често сам покушавао да одузmem себи живот, који ми је додијао. Зато су били потребни непрекидни надзор и опрезност, да би ме спречили да не починим над собом неки страشان акт насиља.

Међутим, имао сам да извршим једну дужност, и сећање на њу најзад је победило моје себично очајање. Било је потребно да се без одлагања вратим у Женеву, и да тамо бдим над животима оних које тако нежно волим. Треба да сачекам убицу, да бих, ако ме случај одведе до места где се он крије или ако би се поново усудио да ме прогања својим присуством, сигурно погодивши циљ, прекратио

живот чудовишту коме сам подарио исто тако чудовишну душу. Отац је желео да одложим дан одласка, бојећи се да нећу моћи поднети заморан пут, јер сам био потпуно пропао — изгледао сам као сенка. Изгубио сам сву снагу и личио на скелет, а болест је даноноћно слабила моје исцрпено тело.

Ипак, пошто сам тако упорно и нестрпљиво тражио да отпутујемо из Ирске, отац је сматрао за најбоље да попусти. Укрцали смо се на брод који је пловio за Хавр де Грас, и уз повољан ветар отиснули се од ирске обале. Била је поноћ. Лежао сам на палуби посматрајући звезде и слушао плускање таласа. Радовао сам се мраку који је заклањао ирску обалу, а срце ми је брже куцало од грозничаве радости кад сам помислио да ћу ускоро видети Женеву. Прошлост ми је изгледала као неки страшан сан. Међутим, брод на коме сам се налазио, ветар који ме је носио далеко од мрске ирске обале, и море које ме је окруживало, казивали су ми сувише јасно да то није варка и да је Клервал, мој пријатељ и најмилији друг, пао као жртва чудовишта које сам ја створио. У сећању сам претресао цео свој живот; своју тиху срећу док сам живео са породицом у Женеви, мајчину смрт, и свој одлазак у Инголштат. Сетио сам се с језом лудог одушевљења које ме је нагнало да створим свог гнусног непријатеља, и вратио сам се у сећању у ону ноћ кад је он оживео. Нисам био у стању да наставим тај ток мисли; стотину осећања навалио је на мене, те горко заплаках.

Откако сам се опоравио од болести, уобичајио сам да свако вече узимам малу количину лауданума, јер сам само помоћу овог лека могао да нађем одмор који ми је био потребан за одржавање живота. Опхрван мислима о својим невољама, сад сам узео двапут већу количину него обично и убрзо сам заспао. Али ми спавање није пружило одмор од мисли и патњи. У сновима сам видео стотину ствари које су ме плашиле. Пред зору ме спопаде нека врста море. Осећао сам како ме чудовиште хвата за врат а ја не могу да га се ослободим; у ушима су ми одјекивали јецаји и узвици. Отац који је бдио нада мном, примети да сам узнемирен и пробуди ме. Свуда унаоколо заплускивали су таласи, а изнад нас је било облачно небо; демона нигде није било. Осећај сигурности, као да је склопљено примирје између садашњости и неодољиве, кобне будућности, донело ми је неки тихи заборав, коме је људски дух нарочито подложен.

XXII

ВЕНЧАЊЕ

Пловидба се завршила. Искрцали смо се и продужили пут за Париз. Убрзо сам видео да сам преценио своју снагу, и да се морам одморити пре него што наставим пут. Очева брига и пажња биле су неуморне, али он није знао узрок мојих патњи, па је погрешно тражио начина да исцели ову неизлечиву болест. Желео је да потражим забаве у друштву других људи, а ја сам се ужасавао и самог човечјег лика. Ох! Нисам се ужасавао! То су била моја браћа, моји ближњи, и ја сам осећао да ме привлаче и они најнепријатнији међу њима, као да су створења анђеоске природе на небу саздана. Али, осећао сам да немам права да се с њима дружим. Пустио сам на слободу непријатеља коме је причињавало радост да им пролива крв и да ужива у њиховим вапајима. Како би ме сви они мрзели да су знали за та безбожна дела и злочине за које сам ја био крив!

Отац је најзад попустио мојој жељи да избегавам друштво, и трудио се да одагнам моје очајање разним убеђивањима. Неки пут је мислио како ме је дубоко потресло понижење што сам био позван на одговорност због убиства, па је покушавао да ми докаже колико је бесциљно бити поносан.

— Авај, оче! говорио сам му, како ме мало познајеш. Сва људска бића, са својим осећањима и страстима, била би заиста унижена кад би такав несрећник као што сам ја осећао понос. Јустина, јадна несрећна Јустина, била је невина као и ја, а оптужена за исти злочин. Она је умрла, а ја сам крив за то, ја сам је убио. Виљем, Јустина и Хенри — свима је моја рука нанела смрт.

Док сам био у затвору, отац ме је често слушао како тврдим ово исто. Док сам овако сам себе оптуживао, чинило ми се понекад да он жели неко објашњење, а други пут је, опет, изгледало као да верује да је то последица бунила и да ми се за време болести та идеја увртела у главу, тако да сам је задржао у сећању и кад сам оздравио. Ја сам избегавао објашњење, и стално сам ћутао о чудовишту које сам створио. Био сам убеђен како је боље да ме сматрају лудим, и како ће ми то везати језик заувек. Поред тога, нисам се могао одлучити да откријем тајну која би запрепастила мога оца и испунила га страхом и неприродним ужасом. Зато сам савлађивао своју велику тежњу да поделим с њим своја осећања, и ћутао иако бих дао све на свету да сам му могао поверити ову кобну тајну. Но, ипак би ми каткад и несвесно промакле речи као ове које сам поменуо. Нисам их могао никако објаснити; али то што су биле истините, донекле је олакшавало терет мојих тајанствених патњи.

Том приликом мој отац рече са изразом бескрајног чуђења:

— Мили мој Викторе, какво је то уображење? Драги сине, преклињем те да више никад то не поновиш.

— Ја нисам луд, узвикнух одлучно. Сунце и небо, који су сведоци мојих дела, могу потврдити да је то истина. Ја сам убица тих невиних жртава; умрла су мојом кривицом. Сто пута бих радије пролио своју крв, кап по кап, да спасем њихове животе; али нисам могао, оче, заиста нисам могао жртвовати цео људски род.

Те последње речи убедиле су оца да је мој ум био поремећен. Зато је брзо променио тему разговора и покушао да скрене ток мојих мисли. Желео је, уколико је то могуће, да ми избрише из сећања догађаје који су се одиграли у Ирској, па их више никад није помињао нити ми је допуштао да говорим о својим патњама.

Што је време више одмицало, ја сам се све више смиривао. Срце ми је било пуно туге, али нисам више говорио тако неповезано о својим злочинима; било ми је довољно што сам их сам био свестан.

Савлађивао сам се и обуздавао до крајности своје тужне мисли, које сам понекад желео да објавим целом свету. Постао сам смиренији и сталоженији него што сам икада био, откако сам на глечеру срео чудовиште.

Неколико дана пре него што смо кренули из Париза за Швајцарску, примио сам од Елизабете следеће писмо:

Драги пријатељу,

Чикино писмо из Париза причинило ми је највеће задовољство. Ниси више тако неподношљиво далеко, па се могу надати да ћу те видети пре него што истекне четрнаест дана. Јадни мој рођаче, како си много морао препатити! Очекујем да те видим како изгледаш горе него кад си отишао из Женеве. Ову зиму сам провела веома тешко, јер ме је мучила страшна неизвесност.

Ипак се надам да ћу видети смиреност на твом лицу, и да је твоја душа нашла извесну утеху и спокојство.

При свему томе, бојим се да код тебе још постоје она иста осећања због којих си био толико несрећан пре годину дана, и да их је време можда још више продубило. Не бих те узнемиравала сада кад су те притисле толике несреће; али због разговора који сам имала са чиком пре његовог одласка потребно је извесно објашњење пре него што се поново састанемо.

„Објашњење!“ рећи ћеш можда. „Шта то Елизабета има да објасни?“ Ако стварно то кажеш, онда сам већ добила одговор и моје сумње су отклоњене. Но ти си далеко од мене, па ћеш се можда плашити овог објашњења, а ипак му се обрадовати. Пошто та могућност постоји, не усуђујем се да и даље одлажем да ти пишем о ономе што сам, док си био одсутан, често желела да ти саопштим, али никад нисам имала храбрости да почнем.

Ти добро знаш, Викторе, да су родитељи још од нашег детињства прижељкивали наш брак. Говорили су нам о томе још док смо били сасвим млади, па смо навикли да ишчекујемо тај догађај као нешто што ће се сигурно десити. У детињству смо били верни другови у игри а, мислим, драг

и цењен пријатељ једно другом кад смо одрасли. Међутим, како брат и сестра осећају велику љубав једно према другом и без жеље за приснијом везом, зар не може то да буде и код нас случај? Реци ми, мили Викторe. Одговори ми потпуно искрено, преклињем те нашом заједничком срећом — да ли волиш другу?

Ти си путовао; провео си неколико година свога живота у Инголштату. Кад сам те прошле јесени видела онако несрећног, како избегавао свако друштво и повлачио се у самоћу, признајем, пријатељу мој, да сам морала претпоставити како жалиш можда што си везан за мене, и сматраш да те част обавезује да испуниш жеље својих родитеља иако се твоја осећања томе противе. Али гресиш ако тако мислиш. Признајем ти, пријатељу, да те волим и да си ти у мојим најлепшим сновима о будућности увек био мој веран пријатељ и друг. Али ја желим и твоју срећу а не само своју, и зато ти кажем да би ме наш брак заувек учинио несрећном ако не би био склопљен по твојој слободној вољи. Чак и сада плачем при помисли да би ти, на кога су се сручиле најсвирепије несреће, могао угушити, под изговором части, сваку наду на ону љубав и срећу које би те једино повратиле у живот. Ја, која према теби осећам несебичну љубав, удвостручила бих твоју несрећу кад бих била препрека твојим жељама. Ах! Викторe, буди уверен да те твоја рођака и другарица сувише искрено воли, па је жалости и сама ова помисао. Буди срећан, пријатељу; а ако услишиш ову моју молбу, буди сигуран да ништа на свету неће моћи да поремети мој мир.

Не допусти да те ово писмо узнемири. Немој ми одговорити ни сутра ни прекосутра — све док се не вратиш, ако ти то причињава бол. Чика ће ме обавестити о твом здрављу; а кад се будемо састали, ако на твојим уснама будем видела само један осмех који сам ја изазвала, то ће за мене бити довољна срећа.

Женева, 18. маја 17 ..

Елизабета Лавенца

Ово писмо ми је оживело у сећању демонову претњу на коју пре тога нисам мислио: „*Бићу с тобом твоје прве брачне ноћи!*“ То је била моја пресуда, и те ноћи демон ће употребити сву вештину да ме уништи, и да ме отргне од оно мало среће која би ми донекле ублажила патње. Одлучио је да те ноћи оконча своје злочине мојом смрћу. Па нека буде тако; настаће тада смртна борба, и ако он из ње изађе као победник, ја ћу наћи мир а његовој власти нада мном доћи ће крај. А ако он буде побеђен, ја ћу бити слободан човек. Авај! Каква слобода? Онаква какву ужива сељак кад му је цела породица поубијана пред његовим очима, кућа спаљена и имање опустошено, а он отеран у свет без крова над главом, без новца и усамљен, али слободан. Таква би била моја слобода, сем што би у Елизабети имао велико благо; али, нажалост, с друге стране, мучила би ме грижа савести и осећај кривице који ће ме до смрти пратити.

Драга и мила Елизабета! Више пута сам прочитао њено писмо, те су ме обузеле нежне мисли које су ми дошаптавале рајске снове о љубави и срећи; али већ сам загризао јабуку, и анђео је пружио руку да од мене одагна све наде. Међутим, дао бих живот да је учиним срећном. Ако чудовиште испуни своју претњу, смрт ми је неизбежна; а опет, размишљао сам о томе да ли би мој брак убрзао моју пропаст. Смрт би ме доиста задесила неколико месеци раније; но ако мој мучитељ посумња да га одлажем под утицајем његових претњи, сигурно ће наћи неки други начин, можда још страшнији, да ми се освети. Он се заклео да ће *бићи са мном моје прве брачне ноћи*, али није сматрао да га та претња обавезује да у међувремену мирује; јер, као да је хтео да ми покаже како се још није заситио крви, Клервала је убио чим је изрекао своју претњу. Зато сам одлучио да, ако мој скори брак са рођаком донесе срећу њој или моме оцу, не одуговлачим ни часа због тога што мој непријатељ кује планове против мог живота.

У таквом душевном стању писао сам Елизабети. Моје писмо је било смирено и нежно. „Бојим се, љубљена моја девојко“, рекао сам, „да нам мало среће преостаје на земљи, али сву радост коју ћу можда једног дана осетити пружићеш ми ти. Одагнај узалудне стрепње. Теби посвећујем цео свој живот и своје тежње за срећом. Имам једну тајну, Елизабета, страшну тајну. Кад ти је будем открио, скаменићеш се од ужаса, а онда не само да нећеш бити изненађена што сам несрећан него ћеш се чудити како сам остао жив после онога што сам

претрпео. Поверићу ти ту ужасну и језиву тајну сутрадан после нашег венчања, јер међу нама, мила моја рођако, мора постојати савршено поверење. Но преклићем те да је донде не помињеш и не правиш никакву алузију на њу. То те најозбиљније молим, и знам да ћеш ме послушати.“

Отприлике недељу дана по пријему Елизаветиног писма вратили смо се у Женеу. Дивна девојка дочекала ме је с топлом љубављу, а ипак су јој се очи оросиле сузама кад је видела колико сам ослабио и како су ми образи упали. И ја сам приметио на њој промену. Била је мршавија и изгубила је много од оне ведре живахности која ме је раније очаравала; али како сам био утучен и несрећан, њена благост и нежни погледи пуни сажаљења више су ми одговарали.

Моја смиреност није дуго потрајала. Успомене су ме доводиле до умне поремећености. Кад сам се сећао свега што се догодило, обузимало ме је право лудило. Понекад сам био разјарен и цептао од гнева, а понекад потиштен и погружен. Нисам никога гледао нити с ким разговарао, већ сам седео непомично, чудећи се што су ме снашле толике несреће.

Једино је Елизабета била у стању да ме спасе тих напада. Умиривала ме је благим гласом кад би ме спопао бес и будила у мени људска осећања кад бих био потиштен. Плакала је са мношћом због мене. Кад бих се повратио, она ме је прекоревала и покушавала да утиче на мене да се помирим са судбином. Ах! Несрећник се може помирити са судбином, али кривац не може наћи спокојство. Патње због гриже савести квари задовољство које човек иначе понекад налази кад се препусти претераној тузи.

Убрзо по нашем повратку отац ми је говорио о мом скором венчању са Елизабетом. Ја сам ћутао.

— Волиш ли, можда, неку другу?

— Ниједну на целом свету. Волим Елизабету и с радошћу очекујем наше венчање. Стота нека се утврди тај дан; и онда ћу се сав посветити срећи своје рођаке, па ма и по цену живота.

— Драги мој Викторе, не говори тако. Задесиле су нас тешке несреће. Зато треба да будемо још приврженији једно другом, и да своју љубав према онима које смо изгубили пренесемо на оне који су остали у животу. Биће нас мало, али ће нас љубав и заједничка несрећа још више приближити једно другом. А кад време ублажи

твоје очајање, rodiће се нова драга створења која ће заменити она што су нам тако свирепо одузeta.

Тако ме је отац умиривао. Међутим, мени се враћала у сећање она претња; кад је чудовиште било тако свемоћно у својим крвавим делима, није чудо што сам га сматрао готово непобедивим, и што сам поверавао да је неизбежна судбина којом ми је претио кад је изговорио речи „*Бићу с тобом твоје прве брачне ноћи*“. Смрт за мене није била никакво зло ако је искупљивала Елизабетин живот. Зато сам се, задовољна и чак ведро изрази лица, сложио са оцем да се церемонија венчања обави кроз десет дана, ако се и моја рођака сложи с тим. Веровао сам да сам тако запечатио своју судбину.

Благи боже! Да сам и за тренутак мотао помислити какве је паклене намере имао мој ђаволски непријатељ, радије бих заувек побегао из своје отаџбине и лутао по свету као изгнаник који нема пријатеља него што бих пристао на тај несрећни брак. Као да је имало неку магичну моћ, чудовиште ме је преварило у погледу својих правих намера; мислећи да опремам смрт себи, у ствари сам убрзао смрт много драже жртве.

Што се више ближио дан нашег венчања, осећао сам да ми се срце стеже у грудима, или због малодушности или због неког предосећања. Претварао сам се да сам весео како бих прикрио своја осећања. То је изазвало осмехе и радост на лицу мога оца, али није могло преварити увек будно и пажљиво Елизабетино око. Она је очекивала наше венчање с тихим задовољством, помешаним са извесним страхом, који су јој улиле раније несреће, да се срећа која јој је сада изгледала сигурна и стварна може лако претворити у варљиви сан и оставити јој само дубоко и вечито жаљење.

Све је било припремљено за венчање. Примали смо госте који су нам честитали, и сви су имали насмејана лица. Колико год сам могао, крио сам у свом срцу страх који ме је мучио, и претварао се да озбиљно учествујем у очевим плановима, иако ће они можда бити само декор мојој трагедији. На очево заузимање, аустријска влада је вратила један део Елизаветиног наследства. Припало јој је мало имање на обали језера Комо. Уговорено је да одмах после венчања одемо у Вилу Лавенца и прве дане среће проведемо крај тог дивног језера.

У међувремену сам предузео све мере предострожности како бих могао да се браним у случају да ме демон отворено нападне. Стално сам носио уза се пиштоље и каму, и увек био на опрезу да бих спречио вешто припремљен напад. Тако сам био много мирнији. У ствари, што се више ближио тај дан, претња ми се чинила као нека варка која не може пореметити мој мир, док ми је срећа којој сам се надао у браку изгледала све извеснија уколико се више примицао дан венчања. Осим тога, стално сам слушао како се о том догађају говори као да га ништа не може спречити.

Елизабета је изгледала срећна. Моје држање много је допринело њеном смирењу. Али оног дана кад је требало да се испуне моје жеље и моја судбина, била је тужна и предосећала је неко зло. Можда је мислила и на страшну тајну коју сам обећао да ћу јој открити следећег дана. Отац је за то време био усхићен, па је у оној ужурбаности око припрема сету своје рођаке тумачио само младином стидљивошћу.

Кад је церемонија венчања била обављена, у очевој кући се окупило велико друштво. Било је уговорено да Елизабета и ја кренемо воденим путем, да проведемо ту ноћ у Евиану и да сутрадан наставимо путовање. Дан је био леп, ветар повољан; све је било ведро кад смо кренули на свадбени пут.

То су били последњи тренуци среће у моме животу. Пловили смо брзо. Сунце је пекло, али нас је од његових зрака штитио платнени кров. Уживали смо у лепоти предела, понекад с једне стране језера, где смо видели Мон Салев и лепе обале Монталегра, а у даљини, поврх свега, дивни Мон-Блан и читав низ снежних планина које су узалуд покушавале да га надвисе. Неки пут смо опет пловили уз супротну обалу, где смо видели огромну планину Јуру, која се издиже као непремостива препрека за онога ко би хтео да напусти своју отаџбину, као и за освајача који би желео да је пороби.

Ухватио сам Елизабету за руку и рекао:

— Ти си тужна, љубави моја. Ах! Кад би знала шта сам претрпео и шта још могу доживети, потрудила би се да ми помогнеш да после оноликог очајања уживам у миру и слободи које ми бар данашњи дан пружа.

— Буди срећан, драги мој Викторе, одговори Елизабета, надам се да немаш због чега да се жалостиш. Можеш бити уверен да сам у

души задовољна, иако ми се ведрина радости не оцртава на лицу. Нешто ми каже да не треба сувише да се поуздам у срећу која нам се помаља, али нећу послушати тај злокобни глас. Види како брзо пловимо, и како је овај дивни предео још интересантнији због облака који час прекривају врх Мон-Блана а час се дижу изнад њега. Погледај такође небројене рибе које пливају у води, тако бистрој да можемо разазнати сваки камичак који се налази на дну! Какав диван дан! Како цела природа изгледа срећна и ведра!

Тако је Елизабета покушавала да одврати и своје и моје мисли од тужних ствари. Но, расположење јој је било променљиво; радост би за тренутак заблистала у њеним очима, али би после тога опет постала растројена и предавала се сањарењу.

Сунце се спустило ниско на небу. Прошли смо реку Дранс и посматрали њен ток кроз провалије између високих брда и кроз клисуре између нижих. Алпи су овде ближи језеру, и већ смо се примицали заравни између планина које се налазе уз источну обалу језера. Торањ Евиана блистао је између шума које су га опкољавале, а изнад њега се уздизао планински венац.

Ветар, који нас је дотле носио необичном брзином, претворио се на заласку сунца у лак поветарац. Благ ветрић набирао је воду и лелујао дрвеће док смо се приближавали обали са које је допирао диван мирис цвећа и сена. Сунце се већ спустило испод хоризонта кад смо се искрцали; а кад сам ступио на обалу, осетио сам како у мени опет оживљују бриге и страх, који ће ме ускоро обузети и никад ме више неће напустити.

XXIII

ЕЛИЗАБЕТИНА СМРТ

Било је осам сати кад смо се искрцали. Кратко време само шетали обалом уживајући у сумраку. Затим смо се повукли у гостионицу, одакле смо посматрали диван приказ — језеро, шуме и планине били су обавијени тамом, али су се њихови црни обриси ипак још оцртавали.

Ветар, који се утишао на југу, сад се подигао на западу с великом жестином. Месец се био узнео до највише тачке на небу и сад је почео да се спушта; облаци су прелазили преко њега брже од јастребова лета и помрачивали његове зраке, док се у језеру огледало немирно небо, које је изгледало још узнемиреностије од бурних таласа који су се подизали. Одједном се спусти страشان пљусак.

Био сам миран у току дана, али чим је ноћ све обавила тамом, у души сам осетио велики страх. Био сам забринут и на опрезу, а десном руком сам чврсто држао пиштољ који ми је био сакривен у недрима. Сваки звук ме је плашио; али сам одлучио да скупо продам овој живот, и да се не повучем из борбе док се не угаси или мој сопствени живот, или живот мог окрутног противника.

Елизабета је неко време без речи посматрала моју узнемиреност; ипак, у моме погледу било је нечега што јој је уливало страх, и она ме упита дрхтавим гласом:

— Шта те то мучи, драги Викторе? Чега се плашиш?

— Ох! Тихо, тихо љубави моја, одговорих ја; кад прође ова ноћ, све ће бити добро, али ова ноћ је страшна, веома страшна.

У таквом душевном стању провео сам један сат, кад одједном помислих да ће за моју жену бити ужасна ова борба коју сваког часа очекујем. Зато сам је нежно замолио да оде на спавање, пошто сам одлучио да јој се придружим тек кад сазнам где се налази мој непријатељ.

Она је отишла, а ја сам и даље ходао горе-доле по ходницима гостионице, прегледајући сваки кутак у коме би се мој противник могао сакрити. Али нисам наишао ни на какав траг, и већ сам помишљао да се догодила нека срећна околност која га је спречила да изврши своје претње, кад изненада зачух страшан и продоран врисак. Долазио је из собе у коју се Елизабета била повукла. Кад сам га чуо, сину ми у памети права истина, руке ми клонуше и сви ми се мишићи и жиле укочише; осећао сам како ми крв тече кроз вене и како ми трну прсти. То је трајало један тренутак; зачу се и други врисак, и ја јурнух у собу.

Добри боже! Зашто онда нисам издахнуо! Зашто још живим да причам о пропасти најлепших нада и најчистијег створења на свету? Она је била ту, мртва, бачена преко кревета, глава јој је висила, а искривљене црте лица напола јој је скривала коса. Куд год се окренем, видим ту исту слику — њене бескрвне руке и опуштено тело које је убица бацио на брачну постељу. Зар сам могао видети то и остати жив? Авај! Живот је упоран и најчвршће се држи тамо где је највише мрзак. Само сам за тренутак изгубио памћење, јер сам пао онесвешћен на под.

Кад сам се освестио, био сам окружен људима из гостионице. На лицима им се огледао велики страх, али ужас других изгледао ми је нестваран, као сенка оних осећања која су мене мучила. Побегло сам од њих и ушао у собу у којој је лежало тело Елизабете, моје љубави, моје жене, до недавно живе, тако драге и тако пуне врлина. Преместили су је из оног положаја у коме сам је у први мах видео; како је лежала с главом на руци и марамицом пребаченом преко

лица и врата, могао сам помислити да спава. Појурио сам к њој и ватрено је загрлио; али млитаво тело и хладни удови показаше ми да оно што сада држим у наручју није више Елизабета коју сам волео и штитио. Смртоносни трагови демонових руку видели су се на њеном врату, а из њених уста није излазио дах.

Док сам лежао преко ње у неизмерном очајању, случајно сам подигао поглед. Прозори су раније били замрачени, те осетих паничан страх кад видех како жута месечева светлост обасјава собу. Капци су били размакнути, и ја са неописивим ужасом угледах на прозору најгнусније и најмрскије створење. Лице чудовишта било је искежено; изгледало је као да се рута кад је свој ђавољи прст упериио на мртво тело моје жене. Ја појурих ка прозору и, извадивши пиштољ из недара, опалих; али ми оно измаче, скочи доле и, трчећи муњевином брзином, зарони у језеро.

На пуцањ, мог пиштоља људи нагрнуше у собу. Показао сам им место на коме је чудовиште нестало, па смо чамцима пошли тим трагом. Бачене су и мреже, али све је било узалуд. После неколико сати вратили смо се без наде да ћемо га наћи, а већина мојих пратилаца веровала је да је то створење било само плод моје маште. Кад смо се искрцали, они продужише да претражују околину, поделивши се у неколико група које су пошле у разним правцима кроз шуму и винограде.

Покушао сам да их пратим, и мало сам се удаљио од куће; али вртело ми се у глави, ишао сам као пијан, и најзад сам се срушио потпуно исцрпен. Копрена ми се спустила на очи, а кожа ми се најежила од грознице. У таквом стању однели су ме натраг и положили на кревет. Једва сам био свестан свега што се догодило; поглед ми је лутао по соби као да сам тражио нешто што сам изгубио.

После извесног времена устао сам и инстинктивно се довукао у собу у којој је лежало тело моје љубљене Елизабете. Жене су око њега плакале, а ја сам се бацио на њега и придружио своје горке сузе њиховим. За ове то време нисам имао ниједну јасну представу у глави. Мисли су ми биле збркане и летеле с једног предмета на други. Размишљао сам о својим несрећама и њиховом узроку, и био сав пометен од чуђења и ужаса. Смрт Виљемова,

Јустинино погубљење, убиство Клервала и на крају смрт моје жене; чак ни у самом том тренутку нисам знао да ли су једини рођаци који су ми још остали били поштеђени демонове злобе. Мој отац се можда баш сада превија од болова у његовим рукама, а Ернест можда лежи мртав крај његових ногу. Стресао сам се при тој помисли и потпуно освестио. Скочио сам, одлучивши да се вратим у Женеу што је брже могуће.

Нисам могао набавити коње, па сам се морао вратити преко језера; али ветар је био неповољан и киша је пљуштала. Међутим, тек је свануло и могао сам се надати да ћу стићи пре мрака. Најмио сам људе да веслају, а и ја сам узео једно весло, јер сам у телесним кретањима увек налазио олакшање од душевних патњи. Но, због сувише великог бола који сам осећао и претераног узбуђења које сам поднео, нисам био способан ни за какав напор. Бацио сам весло и подбочивши главу рукама предао се свакојаким мрачним мислима. Кад сам подигао поглед, видео сам пределе који су ми били познати из срећнијих дана, и које сам још јуче посматрао у друштву оне која је сада била само сенка и успомена. Сузе су ми потекле из очију. Киша је за тренутак престала да пада, па сам, као и неколико сати пре тога, видео рибе како играју у води; онда их је Елизабета била приметила. Ништа не пада тако тешко човековој души као велика и нагла промена. Сунце може сијати или се могу навући облаци, али ништа ми више не може изгледати исто као претходног дана. Демон ми је одузео сваку наду на срећу у будућности. Ниједно створење није никад било тако несрећно као ја; тако ужасан догађај јединствен је у људској историји.

Али зашто да се задржавам на догађајима који су се одиграли после ове несреће која је превазишла све? Моја прича је била пуна грозде, и сад је достигла врхунац. Оно што још имам да вам испричам може вам бити само досадно. Знајте да су сви пријатељи, један по један, били отргнути од мене; остао сам усамљен. Снага ми је на измаку, па вам морам само у неколико речи описати последње догађаје из те моје ужасне приче.

Стигао сам у Женеу. Отац и Ернест још су били у животу; али оца је поразила вест коју сам му донео. Као да га сад гледам, тог дивног старца достојног поштовања! Поглед му је расејано блудео, јер је изгубио оно што га је очаравало и причињавало му радост — своју Елизабету, која му је била више него кћи, коју је лудо волео, као што

воли човек који је на крају живота и коме је остало мало љубави, па се сав њој посветио. Нека је проклет демон који је сручио несрећу на његову седу главу, и осудио га да умре од туге и бола! Он није могао преживети ужасне ударце који су га задесили; одједном га је издала снага. Није се могао више дићи из кревета, и после неколико дана умро је на мојим рукама.

Шта се онда догодило са мном? Не знам; изгубио сам памћење, и једино се сећам окова и таме. Каткад сам, истина, сањао да лутам по цветним ливадама и дивним долинама са пријатељима из младости; но кад бих се пробудио, видео сам да се налазим у тамници. После тога сам падао у меланхолију, али постепено сам постао свестан свог положаја и несреће, па сам пуштен из затвора. У ствари, веровали су да сам луд, па сам зато, како сам доцније сазнао, више месеци провео у самици.

Међутим, слобода ми не би ништа вредела да се код мене није с буђењем свести пробудила и жеља за осветом. Кад су ми све моје несреће прошле кроз сећање, почео сам да размишљам о њиховом узроку — о чудовишту које сам створио, о ужасном демону кога сам пустио у свет да ме уништи. Обузимао ме је лудачки бес кад сам мислио на њега, па сам желео и усрдно се молио да га се дочепам како бих на његову проклету главу сручио велику и страшну одмазду.

Моја мржња се није дуго ограничавала само на пусте жеље. Почео сам да размишљам о томе на који начин ћу га најлакше ухватити. У том циљу, отприлике месец дана после пуштања на слободу, отишао сам градском судији за кривична дела. Рекао сам да имам да поднесем једну тужбу, да знам ко је уништио моју породицу, и да га молим да употреби своју моћ да би убица био ухваћен.

Судија ме је пажљиво и љубазно саслушао.

— Будите уверени, рече он, да нећу штедети ни труда ни снаге да пронађем тог зликовца.

— Хвала вам, одговорио сам; зато чујте изјаву коју имам да дам. Прича је заиста тако чудна да бих се бојао како ми нећете поверовати, кад у њој не би било нечег убедљивог, ма како да је необична. Повест је сувише логична да би се могло помислити да је само сан, а ја немам разлога да лажем.

Док сам му то говорио, моје држање је било смирено али је остављало дубок утисак. У души сам донео одлуку да свога

непријатеља гоним до смрти, и тај циљ који сам имао пред собом мало ме је умирио и за извесно време помирио са животом. Испричао сам му тада своју историју, укратко, али одлучно и јасно, дајући тачне датуме и не убацујући грдње и усклике.

У почетку је изгледало да судија ништа не верује, али уколико сам даље причао, постајао је пажљивији и заинтересованији. Приметио сам да се понекад стресао од ужаса, а други пут би му се на лицу оцртавало велико изненађење помешано са неверицом.

Кад сам завршио причање, рекох му:

— То је створење које оптужујем, и молим вас да употребите сву своју моћ да га ухватите и казните. То је ваша судијска дужност, а верујем и надам се да се ни ваша човечанска осећања неће у овом случају бунити против тога да извршите своју дужност.

Те речи изазваше знатну промену на лицу мога слушаоца. Док је слушао моју причу, донекле је веровао у њу, као да је то прича о духовима и натприродним догађајима; али кад сам га позвао да по њој званично поступи, опет му је све изгледало невероватно. Ипак ми је благо одговорио:

— Радо бих вам пружио сваку помоћ у трагању за њим, али изгледа да створење о коме говорите има снагу која би одолела свим мојим напорима. Ко би могао гонити биће које може да прелази преко глечера и да живи у пећинама и јазбинама у које се ниједан човек не би усудио да крочи? Осим тога, прошло је неколико месеци од извршења злочина, па нико не може знати куда је одлутао и у ком крају живи.

— Ја не сумњам у то да он облеће око места у коме ја живим; па ако је стварно нашао прибежиште на Алпима, могао би бити уловљен као дивљи јарац, или уништен као дивља звер. Али, погађам ваше мисли: ви не верујете у моју причу, и не намераваате да га гоните и казните према заслуги.

Док сам то говорио очи су ми севале од беса. Судија се уплаши.

— Варате се, рече он, ја ћу све покушати. Ако је у мојој моћи да ухватим то чудовиште, будите уверени да ће за своје злочине искусити одговарајућу казну. Но према вашем опису његових способности, бојим се да ће то бити неизводљиво. Зато будите спремни на разочарање, иако ће бити предузете све потребне мере.

— То не може да буде; али, ма шта вам казао, ништа неће вредети. Моја освета за вас није важна; а ипак, иако допуштам да је то порок, признајем да је то једина страст која ми прождире душу. Осећам неисказан гнев кад помислим да је убица кога сам пустио међу људе још у животу. Ви одбијате мој праведни захтев, па ми ништа друго не остаје него да се сав посветим његовом уништењу, макар и по цену свог живота.

Дрхтао сам од претераног узбуђења док сам то говорио. У мом понашању било је неког безумља и, верујем, оне горде јарости коју су, иако се прича, осећали мученици из древних времена. Међутим, једног женевског судију, чији је дух био обузет сасвим другим идејама а не оданошћу и јунаштвом, то душевно узбуђење веома је подсећало на лудило. Покушавао је да ме умири као што дадиља умирује мало дете, и сматрао да је моја прича последица бунила.

— Човече, узвикнуо сам, како ништа не знаш а поносиш се својом мудрошћу! Престаните; ви не знате шта говорите.

Љут и узбуђен, нагло сам га оставио и отишао кући да размишљам о томе шта треба да предузмем.

XXIV

ЖУДЊА ЗА ОСВЕТОМ

Био сам у таквом душевном стању да нисам имао ниједне слободне мисли. Бес ме је обузимао; једино ми је жеђ за осветом уливала снагу и потребну сталоженост. Она је давала правац мојим осећањима, тако да сам био миран и правио планове онда кад бих се иначе предао лудилу и смрти.

Прво сам донео одлуку да заувек напустим Женеву. Моја отаџбина, која ми је била драга кад сам био вољен и срећан, сад ми је постала мрска. Прикупио сам извесну суму новца и нешто накита који је припадао мојој мајци и отпутовао.

Тако је почело моје лутање, које ће престати кад и мој живот. Прешао сам велики део земљине површине, и подносио све тегобе на које путници обично наилазе у пустињама и варварским земљама. Ни сам не знам како сам остао жив. Много пута, кад би ме издале ноге, испружио бих се на песковитој равници и молио бога да умрем. Једино ме је жеља за осветом одржавала у животу; нисам смео умрети и оставити свог противника да живи.

Кад сам напустио Женеву, прва брига ми је била да потражим неки начин како да уђем у траг свом ђаволском непријатељу. Али нисам имао одређеног плана, те сам сатима лутао по околини

вароши, не знајући којим путем да кренем. Кад се спустила ноћ, нашао сам се на улазу у гробље на коме су почивали Виљем, Јустина и мој отац. Ушао сам и пришао споменику који је обележавао њихову гробницу. Све је било тихо, сем лишћа на дрвећу, које је ветар благо лелујао. Ноћ је била скоро сасвим мрачна. Чак и неком незаинтересованом посматрачу тај приказ изгледао би свечан и дирљив. Чинило ми се да душе умрлих лебде око мене и бацају на моју главу сенку, коју сам осећао али нисам видео.

Дубоки бол који сам у почетку преживљавао брзо се претворио у бес и очајање. Они су мртви, а ја жив; њихов убица такође живи, и ја морам наставити свој мучни живот да бих га уништио. Клекнуо сам на траву и пољубио земљу, а затим дрхтавих усана узвикнуо:

— Заклињем се светом земљом на којој клечим, сенима које лутају око мене и вечном тугом коју осећам; и тобом, о Ноћи, и духовима који тобом владају, да ћу гонити демона који је починио ову несрећу све док један од нас двојице не падне у борби на живот и смрт. Тога ради сачуваћу живот. Да бих извршио ову драгу освету, поново ћу гледати сунце и газити зелену траву на земљи, што би иначе заувек ишчезло испред мојих очију. Позивам вас, душе умрлих, и вас, лутајуће слуте освете, да ми помогнете и водите ме у овом потхвату. Нека проклето и паклено чудовиште испије пехар бола; нека осети очајање које мене сада мучи.

У почетку сам изговарао заклетву свечаним гласом и са страхопоштовањем, јер сам био готово сигуран да ме сени мојих убијених пријатеља чују и одобравају мој завет; али кад сам завршавао обузео ме је бес, и гнев је гушио моје речи.

Гласан демонски смех одговорио ми је кроз ноћну тишину. Дуго и непријатно звонио ми је у ушима и одјекивао са планина, па сам имао утисак да ми се цео пакао смеје и руга. Сигурно је требало да ме у том тренутку обузме бес и да уништим овој бедни живот, али изрекао сам заклетву и морао сам извршити освету. Смех престаде; а тада зачух добро познати одвратни глас, готово крај самих ушију, како ми говори полугласним шапатом:

— Задовољан сам, несрећни бедниче! Задовољан сам што си одлучио да живиш!

Појурих ка месту одакле је долазио тај глас, али ми ђаво измаче из руку. Одједном се појави пун месец и обасја његово грозно и наказно тело док је бежао натчовечанском брзином.

Почео сам да га гоним. То је месецима био мој задатак. Вођен незнатним траговима, ишао сам вијугавим током реке Роне, али узалуд. Појавило се плаво Средоземно море, и чудним случајем видео сам демона како улази и крије се у броду спремном да отплови према Црном мору. Укрцао сам се на исти брод, али ми је он побегао, ни сам не знам како.

Ишао сам за његовим трагом кроз татарске и руске дивљине, мада ми је увек измицао. Понекад су ме сељаци, уплашени том језивом појавом, обавештавали о његовом кретању; а понекад је он сам остављао неке знаке да се по њима управљам, бојећи се да ћу пасти у очајање и убити се ако му изгубим сваки траг. Снег ми је падао на главу, а на снежној равници видео сам отиске његових огромних ногу. Ви, који тек улазите у живот, којима је брига нешто ново а патња непозната, како можете разумети шта сам препатио и шта још трпим? Хладноћа, оскудица и умор биле су најмање муке које ми је било суђено да поднесем. Неки ђаво ме проклео, па сам свуда са собом носио свој вечити пакао. А ипак ме је неки добри дух пратио и показивао ми правац, па кад ми је било најтеже, одједном би ме извукао из наизглед непремостивих тешкоћа. Понекад, кад сам био сасвим исцрплен од глади, налазио сам у пустињи хране која ме је враћала у живот и снажила. Јело је било, стварно, једноставно, онакво како једу сељаци те земље; али веровао сам да су га остављали духови које сам позивао да ми помогну. Више пута, кад је све било суво, а небо без облака, и кад сам горео од жеђи, појавио би се на небу неки облачак из кога је пала ситна киша и освежила ме, а затим би нестао.

Кад год сам могао, ишао сам поред река; али демон је обично то избегавао, пошто је ту било највише насеља. На другим местима сам ретко виђао људе, па ми је главна храна била дивљач на коју сам наилазио. Имао сам код себе новца, који сам делио сељацима и тако задобијао њихово пријатељство; или сам доносио са собом дивљач коју сам убио, па пошто бих одвојио за себе мали део, поклањао сам све онима који су ми давали ватру и прибор за кување.

Тако ми је пролазио живот, који ми је био мрзак; само сам у сну могао осетити радост. О, благословени ону! Често сам се, кад сам био

најнесрећнији, предавао одмору, па су ме снови уљуљкивали и доводили до усхићења. Духови који су ме штитили пружали су ми те тренутке, боље рећи часове среће, да бих сачувао снагу која ми је била потребна да извршим свој задатак. Без тог одмора не би издржао све недаће; у сну сам видео своје рођаке, своју жену и своју драгу отаџбину; поново сам гледао доброћудно очево лице, слушао Елизабетин умилни глас, и видео Клервала младог и здравог. Више пута, кад сам био исцрпљен од заморног пешачења, убеђивао сам себе да је све то сан и да ће стварност настати тек кад падне ноћ и кад будем уживао у наручју својих најмилијих пријатеља. Какву сам болну љубав осећао према њима! Како сам био везан за њих, над ми се понекад чинило да ми се појављују и на јави, као да су још у животу! У таквим тренуцима нестајало је жеље за осветом од које сам изгарао, па сам продужавао да гоним непријатеља да бих га уништио као да ми је то стављено у дужност, или као да ме гони нека сила које нисам био свестан, а не моја ватрена жеља.

Не могу знати каква су била осећања онога кога сам гонио. Каткад ми је, стварно, остављао писмене знаке на кори дрвећа или урезане у камену, који су ми показивали пут и потпиривали гнев. „Моја власт још није престала“ (те речи сам прочитао на једном таквом натпису); „ти живиш, а моја моћ је потпуна. Хајде за мном; ја идем на север да потражим вечити лед, где ће те мучити зима и мраз, на које сам ја неосетљив. Ако не дођеш сувише доцкан, наћи ћеш убијеног зеца у близини овог места; поједи га и окрепи се. Хајде, непријатељу мој; имамо тек да се боримо на живот и смрт, али док не дође тај час, мораћеш још да претрпиш многе тешке и несрећне тренутке.“

Пакосни ђаволе! Опет се заклињем на освету; опет те осуђујем, проклети демоне, на муке и смрт. Нећу престати да те гоним докле год један од нас двојице не страда; а онда, с каквом ћу се радошћу придружити Елизабети и својим умрлим рођацима, што ће ми бити награда за велике патње и ово ужасно путовање!

Што сам даље ишао на север, снег је био све гушћи а хладноћа толико јака да сам је једва могао подносити. Сељаци су се затварали у своје избе, и само су се они најсмелији усуђивали да изиђу како би хватали животиње које је глад истерала из јазбина да траже храну. Реке су биле покривене ледом, па нисам могао печати рибу, и тако сам остао без главне хране.

Што су веће биле моје патње, мој непријатељ је све више ликовао. Један натпис који ми је оставио гласио је овако: „Спреси се! Твоје муке тек почињу. Умотај се у крзно и набави хране, јер ћемо ускоро кренути на пут на коме ће само твоје најгорче патње задовољити моју вечиту мржњу.”

Ове подругљиве речи само су повећавале моју истрајност и храброст. Био сам решен да успем у својој намери. Позивајући бога да ми помогне, и даље сам с несмањеном упорношћу прелазео огромне пустиње, док се није у даљини појавио океан који се пружао до крајње границе хоризонта. Ох! како се он разликовао од плавих јужних мора! Прекривен ледом, могао се разликовати од земље само по већој пустоши и неравнинама. Грци су плакали од радости кад су са азијских брда угледали Средоземно море, и усхићено клицали што је дошао крај њиховим мукама. Ја нисам плакао; али сам клекнуо и, препуна срца, захвалио добром духу што ме је довео до места на коме сам се надао да ћу, и поред тога што ми се он руга, срести свог непријатеља и ухватити се с њим у коштац.

Неколико недеља пре тога набавио сам саонице и псе, па сам невероватном брзином прелазео преко снега. Не знам да ли је демон путовао на исти начин; али сам приметио да сам га сада стижао, док сам раније стално заостајао за њим. Кад сам први пут угледао океан, само је за један дан путовања био одмакао испред мене, па сам се надао да ћу га ухватити пре него што стигне до обале. Зато сам пожurio даље с новом храброшћу и после два дана дошао сам до једног бедног сеоцета на морској обали. Распитивао сам се код становника за демона и добио тачна обавештења. Циновско чудовиште, рекли су ми, стигло је прошле ноћи, наоружано пушком и пиштољима, и натерало у бекство становнике једне усамљене кућице, који су се уплашили његовог страшног изгледа. Однео им је храну спремљену за зиму и натоварио на саонице; похватио је велики број паса за вучу, упрегао их, и још исте ноћи, на радост ужаснутих сељака, продужио пут преко мора у правцу у коме није било копна. Претпостављали су да ће брзо страдати услед ломљења леда, или се смрзнути на вечитом мразу.

Кад сам чуо ту вест, тренутно ме је обузело очајање. Побегло ми је; мораћу поћи на опасно и готово бескрајно путовање преко ледених брегова на океану — по хладноћи коју би мало који домородац могао дуго подносити; нисам се могао надати да ћу

издржати, јер сам навикао на благу и сунчану климу. Међутим, при помисли да ће демон остати у животу и славити победу, поново сам осетио гнев и жеђ за осветом, који су били толико јаки да су потиснули сва друга осећања. После кратког одмора, за време кога сам видео у сну своје драге рођаке који су ме подстицали на нове напоре и освету, спремио сам се за пут.

Заменио сам своје саонице другима које су биле подешене за неравну површину Леденог океана; купио сам довољно намирница, и напустио копно.

Не знам колико је дана прошло од онда, али сам издржао муке које сам био у стању да поднесем само због жеље за праведном одмаздом, што ми је стално пламтела у грудима. Често су ми огромни и неравни ледени брегови препрежавали пролаз, и често сам чуо испод својих ногу тутњаву мора које је претило да ме уништи. Но поново је настајао мраз, и морски путеви су постајали сигурни.

Према количини хране коју сам утрошио, претпостављам да сам провео три недеље на том путовању. Непрекидно одлагање да се испуни моја нада, коју сам у души стално гајио, често ми је из очију мамило горке сузе разочарања и туге. Очајање ме је готово смрвило, и само што се нисам срушио од толиких мука. Једног дана, кад су се јадне животиње које су ме вукле с неисказаним напором попеле на врх неког стрмог леденог брега, и кад се једна од њих срушила од умора и уинула, са страхом сам погледао велико пространство испред себе, кад одједном приметих неку црну пегу на тамној равници. Напрегао сам поглед да бих видео шта то може бити, гласно узвикнуо од радости кад сам распознао саонице и у њима наказно тело добро познатог створења. Ох, с каквим ми је ватреним полетом нада опет напунила душу! Из очију ми потекоше топле сузе, али их ја убрзо избрисах да ми не би ометале да видим демона; но ипак ми је поглед био замагљен од суза које су ме пекле, и на крају сам гласно заплакао, јер више нисам могао савлађивати узбуђење.

Међутим, нисам имао времена за одлагање. Ослободио сам псе њиховог мртвог друга, и дао им обилно хране. После једног сата одмора, који ми је био неопходно потребан али и веома мучан, продужио сам пут. Саонице су се још виделе; више их никако нисам губио из вида, сем кад би их за кратко време заклонила нека ледена стена која би се испред мене испречила. Стварно сам их пристизао; па кад сам, после непуна два дана путовања, угледао свога

непријатеља на даљини од једва једне миље, срце ми је снажно залупало.

Али тада, кад ми се чинило да ми је непријатељ на домаку, наде су ми се одједном изјаловиле, и изгубио сам му сваки траг, што се ниједанпут пре тога није догодило. Испод ледене коре чула се тутњава, која је постајала све страшнија и злокобнија уколико се море више гибало и надлазило испод мојих ногу. Подигао се ветар; море је хучало; и као услед неког снажног земљотреса, лед је пукао и раздвојио се уз јак и ужасан прасак. Све се брзо свршило; неколико минута доцније бурно море се ваљало између мене и мог непријатеља, а ја сам остао да пловим на одломљеној санти леда, која се стално смањивала, спремајући ми на тај начин страшну смрт.

Тако сам провео много ужасних часова. Неколико паса је угинуло; и ја сам једва што нисам клонуо после толиких невоља, кад угледах ваш брод како плови и доноси ми наду на спасење и живот. Нисам имао појма да бродови уопште залазе тако далеко на север, па сам био запањен кад сам га видео. Брзо сам одвалио један део саоница да бих направио весла; на тај начин сам успео, с невероватним напором, да покренем санту леда на којој сам се налазио у правцу ваше лађе. Био сам решен, ако путујете на југ, да се опет препустим на милост и немилост мору, али да не одустанем од онога што сам науmio. Надао сам се да ћу вас наговорити да ми уступите један чамац у коме бих даље гонио непријатеља. Ви сте пак пловили у правцу севера. Узели сте ме на брод кад ми је понестало снаге; иначе би ме услед толиких мука убрзо снашла смрт, које се још плашим — јер још нисам извршио свој задатак.

Ох! Кад ли ће ми добри дух, који ме води у мом трагању за непријатељем, допустити да одем на починак који тако много желим? Али, морам ли ја умрети, а он и даље остати у животу? Ако умрем, закуните ми се, Волтоне, да он неће избећи смрт; да ћете га тражити и да ће моја освета бити задовољена. Но, зар смем захтевати од вас да наставите моје путовање, да подносите мухе које сам ја подносио? Не, нисам толико себичан! Па ипак, ако се појави кад ја умрем, ако га слуге освете доведу вама, закуните се да га нећете оставити у животу — закуните се да га нећете пустити да слави победу над мојим силним несрећама, и да и даље живи и повећава број својих страшних злочина! Он је речит и убедљив; једном су чак његове речи дирнуле моје срце, али не верујте му. Душа му је исто

тако наказна као и тело, пуна подмуклости и ђаволске злобе. Не слушајте га; сетите се имена Виљема и Јустине, Клервала, Елизабете, мог оца и несрећног Виктора, и забодите му мач у срце. Ја ћу бити близу и тачно уперити оштрицу.

ЕПИЛОГ

ВОЛТОНОВ НАСТАВАК

26. августа 17 ..

Маргарет, прочитала си ову чудну и ужасну причу; зар не осећаш како ти се крв леди од ужаса, као мени још и сада? Понекад, савладан изненадним болом, он није могао даље да прича; а други пут је непрекиданим али оштрим гласом једва изговарао речи пуне туге. Његове паметне и лепе очи час би севале од гнева, а час би одавале тугу и погруженост, и поглед му се гасио у бескрајној потиштености. Некипут је успевао да влада собом, па је и најужасније догађаје описивао мирним гласом, уздржавајући се да не испољи овоје узбуђење; затим би одједном, као кад вулкан избаци лаву, његово лице добило израз најљућег гнева, и гласно би проклињао свога непријатеља.

Прича му је била повезана, и изгледало је да износи праву истину. Ипак, признајем да су ме Феликсова и Сафијина писма, која ми је показао, и чудовиште које сам видео са брода, више убедили у истинитост његове приче него његова свечана уверавања, ма колико да су била озбиљна и логички повезана. Такво чудовиште, дакле, заиста постоји! Не могу сумњати у то; а ипак сам изненађен и зачуђен. Понекад сам покушавао да сазнам од Франкенштајна

појединости о томе како је створио то биће, али у том погледу био је неприступачан.

— Јесте ли ви луди, пријатељу, рекао ми је. Куда вас води ваша неразумна радозналост? Зар бисте и ви хтели да створите себи и целом свету демонског непријатеља? Ћутите, ћутите! Саслушајте моје невоље и немојте повећавати своје!

Франкенштајн је сазнао да сам правио белешке о историји његовог живота. Тражио је да их види, па их је онда сам исправљао и допуњавао на многим местима; но углавном је уносио више живота у своје разговоре са непријатељем. „Пошто сте ставили на хартију моју причу“, говорио је, „нећу да остане накарадна за потомство.“

Тако је прошла недеља дана док сам слушао најчуднију причу коју је икад машта створила. Интересовање за мога госта, које је у мени пробудила ова прича и његово отмено и достојанствено држање, испунило ми је све мисли и осећања. Желео бих да га тешим; међутим, како могу дати подстрек за живот неке ко је тако бескрајно несрећан, тако лишен сваке наде на утеху? Ох, не! Он сад може осетити радост једино кад се његова напаћена душа припреми за починак и смрт. Но ипак, он има једну утеху, која је последица усамљености и бунила. Кад у сновима разговара са својим рођацима и на тај начин добија утехе за своје невоље или подстрек за освету, он верује да то није само плод његове маште, него да те особе заиста долазе из неког далеког света да га посете. Та вера уноси неку свечану озбиљност у његова сањарења, због које су она готово исто тако привлачила моју пажњу и интересовање као да су истинита.

Наш разговор се не ограничава увек само на његову историју и несреће. У свакој грани опште књижевности он показује неограничено знање и живо и проницљиво запажање. Његово излагање је убедљиво и дирљиво. Кад прича о узбудљивим догађајима, или кад се труди да изазове сажаљење или љубав, сузе ми пођу на очи. Како је то морао бити диван човек у данима среће, кад је тако племенит и узвишен у несрећи! Изгледа да је он и сам свестан своје вредности и свог великог пада.

„Кад сам био млађи“, говорио ми је, „веровао сам да сам предодређен за неки велики потхват. Моја осећања су дубока; али сам умео да хладно расуђујем, па сам био способан за славна дела. То осећање сопствене вредности давало ми је подстрек кад би ме

друга осећања савладала; ја сам сматрао да би био злочин ако бих због пусте туге занемарио свој таленат, који би могао користити мојим ближњима. Кад сам размишљао о делу које сам завршио, управо да сам створио осећајно и разумно биће, нисам се могао уврстити у ред обичних проналазача. Међутим, та мисао, која ми је давала подстрека у почетку мог стваралачког рада, сад ме само баца још дубље у прашину. Сви моји планови и наде сада су ништавни. Као арханђео који је тежио да буде свемоћан, и ја сам окован у вечном паклу. Моја машта је била жива, а моје способности за рашчлањавање и примењивање на делу биле су велике. Сјединивши те особине, замислио сам идеју и створио човека. Чак ни сада не могу без узбуђења да се сетим својих сањарења, док моје дело још није било довршено. У мислима сам ходао по небу, час ликујући због своје моћи, час горећи од узбуђења при помисли на оно што ћу постићи. Још од детињства био сам испуњен великим надама и узвишеним тежњама; а како сам ниско пао! Ох! пријатељу, да сте ме познавали какав сам некад био, не бисте ме сад познавали овако униженог. Ретко сам осећао клонулоост духа; изгледало је као да ме носи нека виша судбина, док нисам пао да се никад, никад више не подигнем.“

Зар морам изгубити овог дивног човека? Жудео сам за пријатељем; тражио сам некога ко би ме волео и саосећао са мном. И гле, на овом пустом мору нашао сам таквог пријатеља; али се бојим да сам га стекао само да бих упознао његову вредност и онда га изгубио. Желео бих да га помирим са животом, али он одбацује ту помисао.

„Захваљујем вам, Волтоне“, рекао је, „на вашим љубазним намерама према тако бедном несрећнику; али кад говорите о новим везама и наклоностима, мислите ли да би ми неко могао заменити оне који су нестали? Зар би ми ма који човек могао бити оно исто што и Клервал, или ма која друга жена Елизабета? Чак и кад нашу љубав нису пробудиле неке више особине, наши другови из детињства увек имају над нама неку моћ коју ретко кад може постићи пријатељ кога касније стекнемо. Они познају нашу детињу нарав која се, ма како да се доцније измени, никад сасвим не изгуби. Зато они могу оценити наша дела много правилније, у погледу исправности наших побуда. Сестра или брат не могу никад посумњати да ће једно од њих извршити превару или неки рђав поступак, ако се склоност ка томе није још раније испољила, док би

неког другог пријатеља, ма како да им је много привржен, и поред тога можда посматрали са сумњом. Међутим, ја сам имао пријатеље који су ми били драги не само зато што сам се с њима дружио и на њих навикао, него и због њихове личне вредности; ма где се ја налазио, увек ћу чути у ушима шапат благог Елизабетиног гласа и Клерваловог говора. Они су мртви, и у овој мојој усамљености само ме једна мисао може подстаћи да останем у животу. Да радим на неком великом потхвату или плану који ће донети знатне користи мојим ближњима, његово извршење дало би смисао мом животу. Но моја судбина није таква; ја морам гонити и уништити створење коме сам дао живот. Тада ће мој задатак на земљи бити испуњен, и онда могу умрети.“

2. септембра

Мила моја сестро,

Пишем ти окружен опасношћу и не знајући да ли ми је суђено да поново видим Енглеску и драге пријатеље који у њој живе. Опкољен сам леденим бреговима који не остављају никакав пролаз и сваког тренутка прете да здробе мој брод. Ваљани људи које сам наговорио да ми буду сапутници обраћају ми се за помоћ, али ја не могу да им је пружим. Наш положај изгледа веома тежак, а ипак ме не напуштају нада и храброст. Ужасавам се кад помислим да се животи свих ових људи налазе у опасности због мене. Ако пропаднемо, за то су криви моји луди снови.

А какво ће, Маргарет, бити твоје душевно стање? Ти нећеш чути за моју пропаст, па ћеш брижно очекивати мој повратак. Године ће пролазити, и ти ћеш падати у очајање, но ипак ће те подржавати нада. Ох! мила моја сестро, кад помислим како се жалосно могу изјаловити твоје искрене наде, то ми пада страшније него помисао на сопствену смрт. Али ти имаш мужа и дивну децу, па можеш бити срећна. Бог нека те благослови и донесе ти срећу.

Мој несрећни гост посматра ме с нежним саучешћем. Труди се да ми улије наду, и говори као да је живот нешто што он цени. Подсећа ме на то како су се сличне незгоде догађале и другим морепловцима који су пловили истим морем, па и против моје воље изазива код мене ведро предосећања. Чак и морнари осећају моћ његове

речитости. Кад им говори, они више не очајавају. Он буди у њима енергију, и док слушају његов глас, верују да су огромни ледени брегови као неки кртичњаци који ће ишчезнути пред човековом одлучношћу. Та осећања су пролазна; њихов страх је сваким даном све већи зато што им се нада не остварује, па се већ бојим да то очајање може изазвати побуну.

5. септембра

Малопре се одиграла тако необична сцена да се не могу уздржати да је не забележим, иако је врло лако могуће да ови списи никад неће ни доћи до твојих руку.

Још смо окружени леденим бреговима, и још се налазимо у великој опасности да нас они здробе кад се сударе. Хладноћа је претерано велика, те су многи моји несрећни другови већ нашли гроб у овом пустом пределу. Франкенштајново здравље се сваким даном погоршава. Очи му још блистају грозничавим сјајем; али он је исцрпен, и после сваког наглог напрезања поново клоне као да је мртав.

Поменуо сам у свом последњем писму како се плашим побуне. Јутрос, док сам седео и посматрао бледо лице свога пријатеља — његове полузатворене очи и млитаво опуштене руке — тргоше ме пет-шест морнара који су тражили да уђу у кабину. Они уђоше, а њихов вођа ми се обрати. Рекао ми је да су остали морнари изабрали њега и његове другове да дођу к мени као изасланици и да ми поставе праведан захтев који им нећу моћи одбити. Опкољени смо ледом и вероватно се никад нећемо избавити; али они се боје, ако се лед разиђе, што се може десити, и остави нам слободан пролаз, да ћу ја бити толико несмотрен да продужим путовање и одведем их у нове опасности кад већ срећно преброде ову. Стога су тражили да се обавежем свечаном заклетвом да ћу, ако се брод ослободи, одмах кренути у правцу југа.

Његов говор ме је узнемирио. Ја нисам очајавао, нити сам још помишљао на повратак у случају да се ослободимо. А ипак, да ли би било правично, или чак могуће, да одбијем овај захтев? Оклевао сам с одговором, кад се Франкенштајн, који је у почетку ћутао и стварно изгледао као да нема довољно снаге да прати разговор, изненада

прену; очи му засијаше, а образи се заруменеше од тренутне жестине. Окренувши се морнарима он рече:

— Шта хоћете? Шта то тражите од свог капетана? Зар тако лако одустајете од своје намере? Зар нисте говорили да је ово славна експедиција? А зашто је славна? Не зато што је пловидба лака као по неком јужном мору, него стога што је пуна опасности и страха; што у сваком новом доживљају морате показати храброст и истрајност; што опасност и смрт стално вребају, а ви им морате пркосити и победити их. Због тога је то славан потхват. Очекивали сте да вас дочекају као добротворе људског рода; да се ваша имена славе као имена људи који су се суочили са смрћу ради части и за добро човечанства. А гле сад, код прве замишљене опасности или, ако хоћете, првог великог и страшног кушања ваше храбрости, ви узмичете, а задовољавате се тиме да вас сматрају за људе који нису имали довољно храбрости да издрже хладноћу и опасност; јер ето, јадници, било им је хладно па су се вратили својим топлим огњиштима! Та зато вам нису биле потребне толике припреме; нисте морали доћи тако далеко и довести свога капетана до срамног пораза, смо да бисте се показали као кукавице. Ох! будите људи, односно, будите нешто више него обични људи. Будите истрајни у својим одлукама и чврсти као стена. Овај лед није тако саздан као што ваша срца могу бити. Он је несталан и не може вам одолети ако ви кажете да неће. Не враћајте се својим породицама са жигом срама на челу. Вратите се као јунаци који су се борили и победили, и који не знају што значи окренути леђа непријатељу.

Говорио је то гласом који се мењао према разним осећањима која је у говору изражавао, а у очима су му се огледале узвишене идеје и јунаштво. Зар би се ти онда могла чудити што су ови људи били дирнути? Они су се згледали и нису били у стању да му одговоре. Тада сам ја проговорио. Рекао сам им да се повуку и да размисле о ономе што им је он казао; да их нећу водити даље на север ако то никако не желе; али да се надам да ће им се, кад размисле, повратити храброст.

Они се повукоше, а ја се вратих свом пријатељу; но он је био клонуо и изгледао готово беживотан.

Како ће се све ово свршити ја не знам, али радије бих умро него да се срамно вратим, не постигавши циљ. Но ипак се бојим да ће то

бити моја судбина. Људи које не подржава жеља за славом и чашћу никад неће добровољно и даље подносити овакве недаће.

7. септембра

Коцка је бачена; пристао сам да се вратим ако не пропаднемо. Тако су кукавичлук и неодлучност срушили моје наде. Враћам се без стеченог знања и разочаран. Потребна је већа животна мудрост него што је имам да бих могао поднети ову неправду.

12. септембра

Свршено је; враћам се у Енглеску. Изгубио сам наду да ћу бити користан човечанству и славан; изгубио сам пријатеља. Но ипак ћу настојати да ти потанко испричам те тужне догађаје; и нећу клонати духом јер пловим ка Енглеској и теби.

Лед је почео да се креће 9. септембра. У даљини се чула тутњава као да грми, док су ледени брегови пуцали и ломили се на све стране. Били смо у највећој опасности. Међутим, пошто ништа нисмо могли предузети, главну пажњу сам посветио своме несрећном госту, чија се болест толико погоршала да је био потпуно везан за постељу. Лед је пуцао иза нас и струја га је брзо носила ка северу; са запада се подигао слаб ветар, тако да је већ једанаестог пролаз ка југу постао сасвим слободан. Кад су морнари видели да им је повратак у отаџбину обезбеђен, почели су гласно и дуго да кличу од радости. Франкенштајн, који је дотле дремао, пробуди се и упита за узрок галаме.

— Радују се, рекох му, што ћемо се ускоро вратити у Енглеску.

— Ви се, дакле, стварно враћате?

— Авај, да; не могу се одупрети њиховим захтевима. Не могу их против њихове воље водити у опасност, и зато се морам вратити.

— Вратите се ако хоћете, али ја нећу. Ви можете одустати од свог циља, али ја се не усуђујем да одустанем од свога, јер ми га је бог одредио. Ја сам слаб, но сигурно ће ми духови који помажу моју освету дати потребну снагу.

Рекавши то, он покуша да скочи из постеље, али то је био сувише велики напор за њега; он паде натраг и онесвести се.

Дуго није дошао себи, па сам више пута помислио да му се живот сасвим угасио. Најзад отвори очи. Тешко је дисао и није могао да говори. Лекар му је дао капљице за умирење и наредио да га оставимо на миру. После тога ми је рекао да мој пријатељ сигурно неће живети још много часова.

Пресуда му је била изречена, па ми ништа друго није преостало него да путујем и будем стрпљив. Седео сам крај његове постеље и посматрао га. Очи су му биле склопљене, те сам мислио да спава; но он убрзо позва славим гласом и, рекавши ми да приђем ближе, проговори:

— Авај! Снага у коју сам се поуздао нестала је. Осећам да ћу ускоро умрети, а он, мој непријатељ и прогонитељ, можда још живи. Немојте мислити, Волтоне, да у овим последњим тренуцима свог живота још осећам ону страсну мржњу и ватрену жељу за осветом као некада; али сматрам да сам у праву што желим смрт свога непријатеља. У току ових последњих дана размишљао сам о свом понашању у прошлости, и не налазим да је оно за осуду. У лудом наступу одушевљења створио сам разумно биће, и био сам обавезан да му пружим срећу и благостање, уколико је то било у мојој моћи. То је била моја дужност, али постојала је још једна много важнија од те. Морао сам већу пажњу посветити дужностима према људском роду, зато што је од тога зависила срећа или несрећа много већег броја живих бића. Из тих побуда сам одбио, и добро сам урадио што сам одбио, да створим другарицу оном наказном створењу. Он је у злим делима испољио своју неупоредиву злобу и себичност — уништио је моје пријатеље. Осудио је на смрт створења која су била веома осећајна, срећна и разборита. Не знам докле та жеђ за осветом може да иде. Пошто је и сам несрећан, он мора умрети да не би и друге унесрећио. Мој задатак је био да га уништим, али нисам успео. Кад сам био подстакнут себичним и злурадним побудама, молио сам вас да преузмете мој недовршен посао; па и сада понављам ту молбу, кад ме руководе само разум и врлина.

Међутим, не могу од вас тражити да се одрекнете своје отаџбине и пријатеља да бисте извршили тај задатак; сад, пошто се враћате у Енглеску, има мало изгледа да ћете га срести. Али остављам вам да размислите о свему, и да процените шта би била ваша дужност. Не

смет захтевати од вас да учините оно што ја мислим да је право, јер сам можда још увек под утицајем гнева.

Мучи ме помисао да ће он остати у животу као оруђе зла; а иначе, овај час кад сваког тренутка очекујем ослобођење, једини је срећан час који сам доживео у току више година. Секи драгих покојника лебде око мене и ја журим да одем у њихов загрљај. Збогом, Волтоне! Тражите срећу и спокојство и избегавајте славољубље, чак и кад би то била наизглед наивна жеља, да се истакнете у науци и проналазаштву. А ипак, зашто тако кажем? Мене су такве тежње уништиле, али неко други може успети.

Док је то говорио глас му је постајао све слабији, и на крају је, исцрпен од напрезања, заћутао. Пола сата доцније поново је покушао да говори, али није могао. Благо ми је стиснуо руку, и очи су му се заклопиле заувек, а благ осмех који му је зрачио на лицу ишчезао је са његових усана.

Маргарет, шта могу да кажем о прераној смрти овог дивног човека? Како да ти објасним колико дубоку жалост осећам? Све што бих рекао било би недовољно и слабо. Сузе ми теку, а у души осећам велико разочарање. Али путујем у Енглеску, па ћу тамо можда наћи утехе.

Тргао сам се. Шта значе ти звуци? Поноћ је; дува прилично јак ветар, а ноћни стражар се једва креће на палуби. Ево, опет; као да се чује људски глас, само рапавији; долази из кабине у којој лежи Франкенштајново тело. Морам отићи да видим. Лаку ноћ, сестро.

Благи боже! шта се догодило! Још ми се врти у глави кад се тога сетим. Не знам да ли ћу имати снаге све да опишем. Међутим, прича коју сам забележио била је недовршена без овог последњег чудног догађаја.

Ушао сам у кабину у којој су лежали земни остаци мог дивног и злосрећног пријатеља. Над њим је био нагнут неки чудан створ кога немам речи да опишем — циновског раста, али необичних и наказних размера. Како је био нагнут над ковчегом, лице му је било покривено густим праменовима чупаве косе; али је био испружио једну огромну руку, која је по боји и саставу личила на руку мумије. Кад је чуо шум мојих корака, престао је да пушта узвике пуце бола и ужаса и скочио према прозору. Никад нисам видео нешто тако страшно као што је било његово лице, тако одвратно и ужасно ружно.

И нехотице затворих очи и покушах да се сетим шта ми је била дужност у погледу овог зликовца. Викнуо сам му да стане.

Он застаде, гледајући ме зачуђено. Затим се окрете мртвом телу свога творца, као да је заборавио на моје присуство, а свака црта његовог лица и сваки покрет одавали су велико узбуђење које је изазивала нека необуздана страст.

— И то је моја жртва! узвикнуо је. Моји злочини су се завршили његовим убиством. Дошао је крај мојим злим делима! Ох, Франкенштајне! Племенити и пожртвовани створе! Шта вреди што те сада молим да ми опростиш? Ја, који сам те неповратно уништио тиме што сам убио оне које си волео. Авај! Он је хладан, не може да ми одговори.

Глас му је био пригушен. Моја прва мисао је била да ми је дужност да испуним молбу свога пријатеља на самрти и уништим његовог непријатеља, али сад сам осетио радозналост помешану са сажаљењем. Приближио сам се том ужасном створу. Било је нечег тако застрашујућег и неземаљског у његовој ружноћи, да се нисам усудио да га поново погледам у лице. Покушао сам да говорим, али ми речи замреше на уснама. Чудовиште је и даље само себе прекоревало гневним и невезаним речима. Најзад сам, кад се њихово жестоко узбуђење за тренутак стишало, прикупио храбрости да га ословим:

— Твоје кајање, рекох му, сада је излишно. Да си слушао глас своје савести и бојао се мува гриже савести пре него што си дотерао своју ђаволу освету до ове крајности, Франкенштајн би био још жив.

— Јеси ли ти при себи? рече демон. Зар мислиш да ја онда нисам осећао бол и грижу савести? Он, продужи показујући на леш, он није на крају трпео ни стоти део мука које сам ја подносио за време овог дуготрајног путовања на коме су се моја недела завршила. Ужасна себичност гонила ме је напред, док ми је грижа савести раздирала душу. Мислиш ли да је Клервалово јечање било за мене музика? Моје срце је створено да осећа љубав и сажаљење; па кад ме је несрећа одвела пороку и мржњи, тај нагли преокрет нисам могао претрпети а да не осетим патње које ви не можете ни замислити.

После Клерваловог убиства вратио сам се у Швајцарску сломљена срца и утучен. Жалио сам Франкенштајна; моје сажаљење се претварало у ужас; грозио сам се самог себе. Али кад сам открио да

се он, који је у исто време творац мога живота и виновник мојих неисказаних патњи, усуђује да се нада срећи; и да, док мене баца у очајање и несрећу, за себе тражи радост у осећањима и страстима који су мени заувек ускраћени, због страшне зависти и немоћног гнева осетио сам неутољиву жеђ за осветом. Сетио сам се своје претње и одлучио да је извршим. Знао сам да и себи спремам самртне муке; али сам био роб, а не господар нагона који сам презирао, но коме се нисам могао одупрети. Али, кад је она умрла! Не, онда нисам био несрећан. Одагнао сам свако осећање, савладао сваки бол, да бих се подао претераном очајању. Отада је зло постало за мене добро. Пошто сам толико далеко дотерао, нисам имао другог избора него да своју природу прилагодим циљу који сам драговољно изабрао. Довршење мог демонског плана представљало је за мене незаситљиву страст. Сад је он завршен; ту је моја последња жртва!

У почетку ме је дирнуло описивање његове несреће; међутим, кад сам се сетио шта је Франкенштајн рекао о његовој речитости и убедљивости, и кад сам поново бацио поглед на мртво тело свога пријатеља, у мени се поново распали необуздани гнев.

— Бедниче! рекох му, лепо је од тебе што си дошао овамо да наричеш због несреће коју си починио. Бацаш буктињу у гомилу зграда, па кад оне изгоре, седиш на рушевинама и јадикујеш што су пропале. Дволични ђаволе! Да је онај кога оплакујеш још у животу, још би био предмет твоје проклете освете и опет би постао њен плен. Ти не осећаш сажаљење; ти само жалиш што више немаш власт над жртвом своје злурадости.

— Ох, није тако, није тако, прекиде ме чудовиште. Но, ипак мора бити да такав утисак оставља оно што изгледа да је смисао мојих дела. Међутим, ја не тражим саосећање у мојој несрећи. Никад нећу наићи на саосећање. Кад сам га први пут тражио, желео сам да поделим с неким склоност према врлини, осећање среће и љубав која ме је целог прожимала. Али сада, кад је врлина постала за мене само варка и кад су се срећа и љубав претвориле у горко и страшно очајање, зашто да тражим саосећање? Задовољавам се тиме што ћу патити сам док буду трајале моје патње. Задовољан сам што ће гнушање и поруга пратити успомену на мене кад будем умро. Некада су моју машту смиривали снови о врлини, слави и уживању. Некада сам се узалуд надао да ћу срести бића која ће ме волети због дивних особина које сам у стању да испољим, праштајући ми мој спољни

изглед. Био сам надахнут великим мислима о части и оданости. Али сада ме је злочин спустио испод најгоре животиње. Ниједна кривица, ниједно дело, никаква злоба и никаква несрећа не могу се поредити са мојима. Кад се сетим свих својих страшних грехова, не могу да верујем да сам ја оно исто створење чије су мисли некад биле пуне дивних и узвишених снова о лепоти и изванредној доброти. Но баш је тако; пали анђеоло постаје злобни ђаво. А ипак, чак и тај непријатељ бога и човека има пријатеље и другове у својој невољи, а ја сам усамљен.

Ти који називаш Франкенштајна својим пријатељем, изгледа да знаш за његове несреће и моје злочине. Али кад ти је он причао о њима, није ти могао описати све оне сате и месеце које сам проживео несрећан и растрзан немоћним бесом. Јер, док сам уништавао његове наде, нисам задовољавао своје жеље, које су увек остајале исто онако страсне и ватрене. И даље сам желео љубав и другарство, а био сам презрен. Зар то није било неправично? Треба ли мене јединог сматрати за злочинца, кад се цео људски род огрешио о мене? Зашто не мрзиш Феликса, који је с гнушањем отерао пријатеља са свога прага? Зашто не проклињеш сељака који је хтео да убије спасиоца своје кћери? Не, то су чак честита и беспрекорна створења! А ја, несрећан и напуштен, само сам чудовиште које треба одгурнути, ударити ногом и изгзвити. Чак и сада ми узапри крв кад на то помислим.

Но, истина је да сам бедник. Убијао сам дивна и беспомоћна створења; угушио сам невинне док су спавали, и задавио онога који није никад увредио ни мене ни ма ког живог створа. Гурнуо сам у несрећу свога творца, који је био јединствен пример човека достојног љубави и дивљења; гонио сам га све до неповратне пропасти. Он лежи ту мртав, хладан и блед. Ти ме мрзиш; али твоје гнушање не може се поредити са оним које ја сам према себи осећам. Ја гледам руке које су извршиле та недела; ја мислим на срце у коме се зачала та мисао о њима; и жудим за оним часом кад ћу смети погледати те руке, и кад ме та мисао неће више мучити.

Не бој се да ћу и убудуће вршити злочине. Моје дело је ускоро завршено. Ни твоја нити ма чија смрт није потребна да би се довршио мој живот и да би се збило оно што се мора збити; али за то је потребна моја смрт. Немој мислити да ћу ја оклевати да поднесем ту жртву. Напустићу твој брод и, на леденој санти која ме је овамо

донела, потражићу најсевернију тачку земљине кугле. Направићу ломачу и претворићу у пепео ово бедно тело, да не би на основу његових остатака неки радознали и безбожни несрећник покушао да створи још једно биће као што сам ја. Умрећу. Нећу више осећати патње које ме сада муче, нити ћу бити жртва незадовољених али и неугушених осећања. Онај ко ме је створио мртав је; а кад ни мене не буде више, успомена на обојицу брзо ће нестати. Нећу више гледати сунце и звезде, нити ћу осећати ветар на образима. Нестаће светлости, осећања и осећаја; у том стању морам наћи срећу. Пре неколико година, кад сам први пут угледао слику овога света, осетио пријатну топлоту лета, чуо шуштање лишћа и цвркутање птица, кад је то значило за мене све, плакао бих да сам морао умрети; сада ми је то једина утеха. Окаљан злочинима и раздиран најљућом грижом савести, где могу наћи мира сем у смрти?

Збогом! Остављам те, а с тобом остављам последње људско биће које ће моје очи видети. Збогом, Франкенштајне! Да си још жив, и да још имаш жељу да ми се светиш, боље би је задовољио кад би ме оставио у животу него кад би ме убио. Али, тако није било. Желео си да ме уништиш да не бих починио још већу несрећу. Међутим, ако још ниси, из мени непознатог разлога, престао да мислиш и осећаш, не можеш ни желети већу освету од оне коју подносим. Ма колико да си био несрећан, моје патње су биле још веће од твојих: јер љута грижа савести неће престати да ми вређа ране док их смрт не зацели заувек.

Но ускоро ћу умрети, узвикну он са тужним и свечаним одушевљењем, и више нећу осећати оно што ме сада мучи. Ускоро ће престати ове ужасне патње. Попећу се на ломачу победоносно, и ликоваћу у самртним мукама док ме буде гутао пламен. Ватра ће се угасити; ветар ће мој пепео разнети у море. Моја душа ће почивати у миру; ако и буде мислила, сигурно неће мислити овако. Збогом.

Рекавши то, он скочи кроз прозор кабине на ледену санту која се налазила уз лађу. Убрзо су га однели таласи, и он се изгуби у даљини и мраку.

КРАЈ

